

Reactienota Visie landelijk gebied Enschede
Zienswijzen en ambtshalve wijzigingen

1. Reactienota Visie landelijk gebied Enschede

De Visie landelijk gebied Enschede gaat over het bereiken en in stand houden van een veilige en gezonde leefomgeving in het landelijk gebied van Enschede. De Visie bevat een centrale ambitie voor de periode 2020 – 2030, een viertal ontwikkelingsprincipes, geeft voor negen thema's een analyse, ambitie en aanpak, beschrijft twintig opgaven, vijf gebiedsaanpakken en negen te ontwikkelen of vernieuwen instrumenten.

Het ontwerp van de Visie heeft ter visie gelegen tussen 10 februari en 23 maart 2021. Op het ontwerp zijn 42 zienswijzen ingediend. Vanwege de privacy zijn de reacties alleen met een nummer aangeduid. De indiener krijgt bericht onder welk nummer zijn of haar zienswijze is geregistreerd.

De zienswijzen worden in deze Reactienota per zienswijze samengevat en van een reactie en conclusie voorzien. Ook is in deze Reactienota een aantal punten opgenomen waar de gemeente zelf tot aanscherping van de Visie is overgegaan. Dit worden 'ambtshalve wijzigingen' genoemd. Die aanpassingen gaan over de correctie van type, stelfouten en andere (kleine) onjuistheden en komen verder voort uit actuele of nieuwe inzichten bij de gemeente. Alleen de grotere correcties zijn vermeld en toegelicht.

Een aantal onderwerpen komt in een groter aantal zienswijzen terug. Niet telkens met precies dezelfde woorden en argumenten, maar vaak met een overeenkomstige boodschap voor de gemeente. Deze onderwerpen zijn van een gemeenschappelijke en eensluidende reactie voorzien. In elke zienswijze is vervolgens naar die eensluidende reactie verwezen. Enkele zienswijzen zijn gelijklopend of bestaan voor een groot deel uit dezelfde tekst. Dan wordt voor de gemeentelijke reactie naar de eerste zienswijze verwezen met deze inhoud. Tot slot verwijzen diverse zienswijzen naar elkaar. Dat is telkens in de samenvatting vermeld.

Samengevat kent deze Reactienota de volgende drie hoofdstukken:

- Behandeling van onderwerpen die in diverse zienswijzen aan de orde zijn gesteld
- Samenvatting en reactie per zienswijze
- Ambtshalve wijzigingen

2. Onderwerpen die in diverse zienswijzen aan de orde komen

Een aantal onderwerpen komt in diverse zienswijzen terug. Niet telkens met dezelfde woorden omschreven of met gebruik van dezelfde argumenten, maar wel vaak met een gelijksoortige achterliggende boodschap. Bij één onderwerp (J: intensivering landbouw en biodiversiteit) zijn de argumenten niet gelijkgericht. Om de complete reactie in samenhang te kunnen geven en herhaling te voorkomen gaat dit hoofdstuk in op de onderwerpen die in diverse zienswijzen naar voren zijn gebracht. In de zienswijze wordt de reactie niet herhaald, maar wordt verwezen naar deze gebundelde reactie. In een aantal gevallen is de gebundelde reactie van een aanvulling voorzien, die alleen op de zienswijze van de indiener van toepassing is.

Onderwerp A: Overleg en participatie

Zienswijzen

Veel zienswijzen gaan in op de wijze waarop de inwoners van het landelijk gebied en de gemeente met elkaar in contact staan en op de manier waarop de verschillende belangen in het landelijk gebied gehoord worden. Gevraagd wordt om inwoners tijdig bij initiatieven en veranderingen te betrekken en om naar de inwoners te luisteren. Bij de opsomming van instrumenten (gereedschapskist) moet het overleg met inwoners en bedrijven bovenaan staan.

In de ontwerp-Visie worden als gesprekspartners vooral genoemd inwoners, (agrarische) bedrijven, organisaties en andere overheden. Gemist worden de eigenaren/pachters van grond. Ook wordt in een zienswijze gesteld dat de dorpen ontbreken als gesprekspartner, in tegenstelling tot Stawel, buurtkringen en andere partijen. Vermeld wordt verder dat tussen de buurtkringen grote verschillen bestaan en dat zij niet altijd voldoende boeren en burgers in een gebied vertegenwoordigen. Dat is ook een punt bij de rol die Stawel vervult. Een indiener adviseert de gemeente om menskracht en middelen beschikbaar te stellen om de professionaliteit van de buurtkringen op te krikken.

Een indiener vraagt zich af of de Visie genoeg oog heeft voor de bewoners zonder agrarische achtergrond. Becijferd wordt dat slechts 14% van de inwoners van het buitengebied een agrarische binding met het landelijk gebied hebben en dat de niet-agrarische bewoners van het buitengebied weinig in de Visie worden genoemd.

Een indiener constateert met instemming dat de contacten met de gemeente de laatste tijd intensiever zijn geworden. Een andere indiener stelt dat uit de ontwerp-Visie blijkt dat is geluisterd naar inbreng, maar ook dat de deskundigheid bij de gemeente niet altijd op voldoende niveau is om bij initiatieven voortgang te boeken. Een volgende indiener sluit daarop aan en stelt dat het besluitproces bij de gemeente soepeler kan verlopen. Een geautomatiseerde vorm van voortgangsbewaking voor plannen kan helpen, ook in het contact met de burger.

Het is nodig dat voor 70% van het grondgebied een goede overlegvorm wordt gekozen. Want de 3% van de inwoners die in het landelijk gebied wonen, worden niet vanzelf voldoende gehoord. Als structurele vorm voor overleg en participatie stelt een zienswijze voor een Adviesorgaan (Buitengebied 2021) in te stellen, dat kan helpen om de ambitieuze plannen operationeel te maken en de integraliteit te bevorderen. Enkele andere visies stellen voor een Stadsdeelcommissie voor het buitengebied in te stellen, waardoor de Gemeenteraad aandacht voor het landelijk gebied inbouwt in haar besluitvorming.

Een andere suggestie is te experimenteren met burgerfora. De regio kan daarbij het voortouw nemen om draagvlak te verkrijgen. De belangstelling voor een bezoek aan het buitengebied is vergroot door de corona-pandemie. Dat is volgens een indiener een blijvende ontwikkeling, die volop kansen biedt in het verder vergroten van maatschappelijke betrokkenheid en burgerparticipatie.

Diverse indieners bieden aan om op een of andere wijze bij te dragen aan het beleid en de uitvoering daarvan.

Het gaat om de indieners met nummer 1, 2, 7, 9, 11, 16, 17, 21, 23, 27, 30, 35, 36.

Reactie gemeente

Diverse zienswijzen vragen om de inwoners van het buitengebied meer stem te geven. De gemeente vindt dat een bijzonder positief signaal, ook omdat dit aangeeft dat de mensen in het landelijk gebied bereid zijn om zich in te

zetten voor de ontwikkeling van het landelijk gebied. Uit de zienswijzen klinkt immers door dat indieners niet alleen aan hun eigen belangen denken maar ook een breed besef hebben van de kwaliteit van het landelijk. Zij komen op voor wat zij van (publieke) waarde vinden in het hele buitengebied. Dat blijkt ook uit het aanbod van verschillende indieners om met kennis of anderszins in overleg te treden met de gemeente en een bijdrage te leveren aan de verdere invulling en de realisatie van het beleid dat in de Visie is opgenomen. De gemeente gaat daar graag op in.

De gemeente wil geen belangrijke partijen in het landelijk gebied uitsluiten en als de Visie die suggestie geeft, dan wil de gemeente die wegnemen. De Visie zal daarom ook eigenaren en pachters noemen, de dorpen en ook de bewoners van het landelijk gebied die geen agrarische achtergrond hebben. Ook al heeft de gemeente twijfel of het in een zienswijze becijferde percentage van 14% bewoners met een agrarische achtergrond niet heel laag uitkomt.

Van belang is de representativiteit van de vertegenwoordigende organen. Kunnen de buurtkringen wel spreken namens boeren en burgers uit hun gebied, zoals een zienswijze stelt? Is het zinvol om met experimenten, zoals burgerfora, ook de mensen een stem te geven die nu niet worden bereikt en gehoord? Aan Stawel zal de gemeente de vraag stellen hoe zij zich kunnen inspannen om zoveel als mogelijk het hele brede en diverse geluid uit het landelijk gebied op te pakken en wat nodig is om hen daarbij te ondersteunen.

Het overleg met inwoners, bedrijven eigenaren en bezoekers van het landelijk gebied is van groot belang. De gemeente vindt voor de versterking daarvan de instelling van een nieuw adviesorgaan niet voor de hand liggen. Een adviesorgaan voegt niet veel toe aan wat al bestaat met het Groenberaad en in het overleg en de samenwerking met Stawel. De gemeente denkt, zoals hiervoor gesteld, wel dat Stawel de bestaande functie van intermediair / deskundig contact tussen inwoners (zowel met als zonder agrarische achtergrond), bedrijven, eigenaren, dorpen en gemeente nog wat meer kan uitbouwen. Denk aan de rol van de buurtkringen, de eigenaren, de niet agrarische bewoner en de dorpen in het algemeen bestuur van Stawel. De gemeente ziet ook niet veel in een nieuw adviesorgaan omdat een dergelijk orgaan het landelijk gebied niet echt kan vertegenwoordigen. Een adviesorgaan is immers geen afspiegeling van de bevolking en legt ook geen verantwoording af aan de inwoners. Dat is wel het geval bij toevoeging van een Stadsdeelcommissie buitengebied. Die suggestie uit enkele zienswijzen gaat het College aan de Raad met een positief advies in overweging geven.

Conclusie

In hoofdstuk 8 van de Visie (instrumenten) wordt de tekst over overleg met inwoners etc. naar voren gehaald en vervangen door onderstaande tekst.

Bewoners, bedrijven en eigenaren van het landelijk gebied voelen zich niet altijd goed gehoord. Veel van het overleg heeft vooral betrekking op de meer stedelijke vraagstukken die in de gemeente spelen. Landbouwers en landgoedeigenaren vinden het lastig om bij de gemeente een aanspreekpunt te vinden die het voor hun van belang zijnde beleid overziet, de procedures van de gemeente kent en kan helpen bij het doorlopen van de juiste stappen om hun plannen tot goedkeuring te krijgen.

Het is van groot belang dat de gemeente bereikbaar en aanspreekbaar is voor haar inwoners, bedrijven en eigenaren in het landelijk gebied en de haar toevertrouwde wettelijke taken adequaat uitvoert. De gemeente is in de afgelopen jaren over het geheel genomen wat reactief en staat te veel op afstand van het landelijk gebied. Het ontbreekt aan een vaste overlegstructuur met de diverse partners in het landelijk gebied (maatschappelijke organisaties, dorpen, buurtkringen) en aan verankering van beleidsprocessen aan het werk van de Raad. Ook beschikt de gemeente niet over een vast aanspreekpunt voor belangrijke groepen in het landelijk gebied zoals de landbouwbedrijven en de landgoedeigenaren. Bij de vaste overlegstructuren is niet altijd duidelijk of deze het landelijk gebied in de volle breedte vertegenwoordigen. Dit leidt tot de volgende vier voorstellen:

1. Verbeteren van de vaste overlegstructuren met het landelijk gebied met aandacht voor de representativiteit (wie worden vertegenwoordigd en zijn er groepen die niet gehoord worden).
2. Voorstel aan de Raad om met ingang van de volgende raadsperiode een Stadsdeelcommissie Landelijk Gebied in stellen.

3. Versterking van het ambtelijk apparaat en/of van Stawel als vast en deskundig aanspreekpunt voor allerlei zaken in het landelijk gebied voor onder meer de landbouw, de landgoederen, de natuur- en landschapsorganisaties. Deze versterking is ook nodig om partijen en opgaven te koppelen en cofinanciering te regelen.
4. Aanstelling van een wijkregisseur in het landelijk gebied, die fungeert als aanspreekpunt voor inwoners en bezoekers. De wijkregisseur is een laagdrempelig 'oog en oor' voor allerlei zaken die in het landelijk gebied spelen en is in staat om vroegtijdig signalen op te pakken voor onderwerpen die beleidsmatige aandacht vergen. De wijkregisseur corrigeert ongewenst gedrag waar hij/zij dan zelf kan en schakelt toezicht en handhaving in waar nodig.

Onderwerp B: Boter bij de visie, prioriteiten en programmering

Zienswijzen

Een aantal zienswijzen haakt aan bij de constatering in de Visie dat de gereserveerde middelen niet toereikend om de ambitieuze plannen te realiseren. Plannen zoals het herstel van houtwallen, aankoop van grond voor het breed toegejuichte plan voor extra bomen, dreigen volgens deze opvatting een loos gebaar te zijn. Is het plan wel reëel en uitvoerbaar? Het wordt wenselijk gevonden dat de Visie accenten aanbrengt en aangeeft welke problemen/opgaven de hoogste prioriteit verdienen. Gevraagd wordt hoe keuzes worden gemaakt. Gemist wordt een consistente prioritering die niet varieert per gebied of thema en een tijdslijn waarbinnen getoetst kan worden en monitoring kan plaatsvinden. Ook ontbreekt een link naar bestaand beleid waardoor "quick-wins" kunnen worden gerealiseerd.

Gevraagd wordt om herijking en om slimmer om te gaan met externe middelen. De diverse overheidslagen (Rijk, provincie, regio en waterschap) en hun vaste partners zouden hun programma's inhoudelijk en financieel beter onderling moeten afstemmen. Ga aan de slag om geldstromen, zoals ZON, Erfgoeddeal, GGA Stikstof, Bossenstrategie te bundelen en kom tot een integraal uitvoeringsprogramma. Een enkele indiener wil meehelpen met het opzetten en deelnemen aan een dergelijk programma.

Het gaat om de indieners met nummer 1, 5, 7, 8, 9, 27, 30, 36.

Reactie gemeente

De gemeente presenteert in de Visie een brede blik op de ontwikkeling van het landelijk gebied. Het nu al stellen van prioriteiten en focus aanbrengen op enkele onderwerpen gaat ten koste van het overzicht en de samenhang. Keuzen maakt de Visie echter wel degelijk in de ambitie, met de vier ontwikkelingsprincipes en met de selectie en invulling van de thema's en de gebiedsaanpak.

De Visie brengt bewust geen volgorde aan in de realisatie van de twintig opgaven en de ontwikkeling van de negen instrumenten. De Visie landelijk gebied schetst de ambities voor de komende tien jaar in volle omvang. Naarmate de middelen beschikbaar komen kan uitvoering worden gegeven aan de opgenomen maatregelen. Dat niet alles in één keer kan, betekent nog niet dat de ambitie verdwijnt. Naarmate zich kansen voordoen kan de invulling plaatsvinden.

Bij de aanbidding van de Visie aan de Gemeenteraad doet het College van B&W een onderbouwd voorstel voor het aanbrengen van prioriteiten bij het in werking treden van de Visie. In dat voorstel is ook aangegeven hoeveel menskracht en middelen beschikbaar moeten komen om deze prioriteiten te kunnen doorvoeren. Het primaat ligt daarmee waar dat thuishoort: bij de gekozen volksvertegenwoordiging. Naarmate de Raad menskracht en middelen beschikbaar stelt, kunnen de prioriteiten in de uitvoering worden aangebracht.

Enkele indieners wijzen op de noodzaak en mogelijkheden om beleid (inhoud) en geldstromen (realisatie) beter te bundelen. Dit sluit geheel aan bij de constatering aan het einde van Hoofdstuk 8 van de Visie om aansluiting te zoeken bij de programma's van andere overheden en te werken aan een meer gezamenlijke programmering. Met de provincie is ook al op bestuurlijk niveau gesproken over deze mogelijkheden. De gesprekken daarover zullen worden voortgezet en worden verbreed naar het waterschap en bijvoorbeeld Landschap Overijssel.

Conclusie

De Visie geeft richting aan de gewenste ontwikkelingen in het landelijk gebied van Enschede voor de komende tien jaar. De op uitvoering gerichte maatregelen (opgaven) en instrumenten in de Visie, hebben ook betrekking op deze hele periode. Het is daarmee ook verklaarbaar en goed te verdedigen dat de menskracht en middelen nog niet afdoende beschikbaar zijn voor de hele uitvoeringsperiode. Bij de aanbidding van de Visie aan de Gemeenteraad voegt het College een voorstel om prioriteit te geven aan een aantal opgaven en instrumenten. Het is aan de Gemeenteraad om dat voorstel over te nemen of aan te passen. De Visie zelf verandert daarmee niet. De zienswijzen onderstrepen de noodzaak en de mogelijkheden van cofinanciering: een gezamenlijke programmering met andere overheden en grote gebiedspartijen.

Op basis van de zienswijzen is de Visie zelf niet aangepast; wel is bij de aanbidding van de Visie aan de Gemeenteraad het gevraagde voorstel met prioriteiten gevoegd.

Onderwerp C: Waarderingskaart voor het landschap

Zienswijzen

Diverse zienswijzen gaan in op de landschapsstudie (bijlage bij de Visie), de daarin opgenomen waardering van het landschap en de strategie om vanuit het landschap te ontwikkelen met een onderscheid naar inpassen, aanpassen en transformeren. Een drietal zienswijzen gaat in op de gebruikte methodiek, andere zienswijzen gaan in op de rol van de landschapswaardering in het gemeentelijke beleid en een aantal zienswijzen stelt vraagtekens bij de waardestelling op een bepaalde plek in het landelijk gebied of is het oneens met die waardestelling.

a. De gebruikte methodiek

Een indiener is het op zich eens met de indelingsmethode en de gebruikte criteria. Een probleem heeft deze indiener met de grofmazigheid van de indeling. Een element van hoge kwaliteit in een groter gebied met een basiskwaliteit wordt door de grofmazigheid niet opgemerkt. Hierdoor ontstaat een grote kans dat kleinere waardevolle elementen niet in het beleid worden meegenomen, zoals kleinere natuurgebieden als onderdeel van Natuurnetwerk Nederland. Dat kan ten koste gaan van kleinere waardevolle elementen in een gebied met basiskwaliteit bij bijvoorbeeld de keuze voor de ontwikkeling van grootschalige zonnevelden. Indiener vraagt om de indeling zo fijnmazig te maken dat dit probleem wordt voorkomen.

Een ander algemeen punt is dat de kaart volgens een indiener een precieze plaatsbepaling lastig maakt. Kunnen bijvoorbeeld meer wegen op de kaart worden gezet?

b. De rol van de landschapswaardering

Een indiener herkent de transformatiegebieden als voormalige landbouwontwikkelingsgebieden, in het verleden bedoeld voor de ontwikkeling van intensieve veehouderijen. De gebieden lijken voort te komen uit de waarderingskaart, die is opgezet vanuit natuurlijk / ecologisch opzicht. Die waardering houdt geen rekening met de economische waarde. Transformatie lijkt ten koste te gaan van de landbouw en wordt in enkele zienswijzen gezien als een gerichte keuze voor de aanleg van zonnevelden. Het tegenovergestelde wordt ook benoemd. Enkele zienswijzen vragen om een hogere landschapswaardering en/of om een ruime zone rond de eigen locatie met een landgoed, zodat zekerheid wordt verkregen dat ongewenste functies ver weg worden gehouden. Doordat een koppeling ontbreekt tussen het belang en de waarde van landgoederen en de direct omliggende percelen schiet de bescherming van de landgoederen tekort, zo wordt gesteld.

Een andere Indiener pleit ervoor om het verhaal van het landschap, dat ook in de analyse van het rapport van het bureau H+N+S naar voren komt, als uitgangspunt te nemen voor de keuzes in de Visie.

c. De waardestelling op diverse locaties

Tot slot wordt voor diverse locaties de waardestelling niet juist geacht.

Het gaat om de indieners met nummer 3, 11, 13, 15, 16, 19, 26, 28, 30, 39, 42

Reactie gemeente

Ad a) de gebruikte methodiek

De waarderingskaart is opgesteld door een onafhankelijk en deskundig bureau (H+N+S). De typering en waardering zijn dan ook geen 'onderhandelingsresultaat' maar een deskundigenoordeel.

De gemeente wil met de studie het complete landschap van de gemeente Enschede in grote lijnen in beeld brengen en met een uniforme methode waarderen. Dat legt de basis voor een manier van denken vanuit het landschap en biedt een uitgangspunt en handelingsperspectief voor toekomstige ontwikkelingen. Deze opzet en bedoeling brengt een zekere grofmazigheid met zich mee. De studie maakt geen indeling op kavelniveau. Gewerkt is vanuit grotere eenheden waarbij de verschillende landschapstypen in de gemeente als uitgangspunt zijn genomen.

Deze aanpak heeft tot gevolg dat bijna overal binnen de grote eenheden enclaves voorkomen met andere waarden, zowel historisch als natuurlijk. Bij initiatieven zal dan ook altijd maatwerk nodig zijn. Bij zonnevelden groter dan 2 ha is een gebiedsaanpak met een integrale benadering voorgeschreven. Daarbij moet maatwerk geleverd worden, waarbij bestaande waarden met meer detail worden bekeken én de omwonenden worden betrokken. De landschapsstudie biedt een methodiek en overzicht; bij initiatieven zal altijd ter plekke moeten worden gekeken. Op die manier beschikt de gemeente over een aanpak die recht doet aan alle bestaande waarden.

De kaart is niet bedoeld voor zeer precieze plaatsbepaling. Een bepaalde mate van globaliteit is gewenst omdat landschapsgrenzen niet exact op de meter zijn te trekken. De beleving van het landschap zal niet ingrijpend veranderen bij een perceelsgrens en moet ook wat 'losgemaakt' worden van de richting waarop wordt gekeken. Om toch een meer precieze plaatsbepaling mogelijk te maken zijn de digitale kaarten beschikbaar.

Ad b) de positie van de landschapswaardering

Het is een misverstand dat de ligging in een transformatiegebied betekent dat voor deze gebieden gekozen wordt voor zonnevelden. De uitgevoerde landschapswaardering geeft de ontstaansgeschiedenis en huidige kwaliteit van het landschap weer. Daaraan wordt een strategie gekoppeld, die past bij het ontwikkelingsprincipe: 'vanuit het landschap ontwikkelen' (hoofdstuk 4 van de Visie). De zienswijze die pleit om het verhaal van het landschap als uitgangspunt te nemen voor de keuzes wordt onderschreven. De ontwikkelingsstrategie 'vanuit het landschap ontwikkelen' geeft daaraan uitwerking.

De Visie onderscheidt -in vervolg op de landschapswaardering- drie strategieën vanuit het landschap. De eerste strategie heeft betrekking op landschappen met een zeer hoge kwaliteit en de bijpassende strategie 'inpassen' gaat dan ook uit van het behoud van het veelal gave landschap. Elk initiatief moet zorgvuldig worden ingepast in aansluiting op de gebiedskenmerken. De tweede strategie 'aanpassen' hoort bij een landschap met een hoge waardering. Dit landschap vraagt om herstel en het weer herkenbaar maken van structuren en lijnen die het landschapstype versterken. Bij het landschap met een basiskwaliteit is de oude landschappelijke identiteit geen uitgangspunt bij de vormgeving van nieuwe ontwikkelingen. Hier geldt een ontwerpogave voor het maken van een nieuw landschap met een eigen identiteit en samenhang. In de gebieden met basiskwaliteit liggen veruit de meeste mogelijkheden voor grootschalige ontwikkelingen van verschillende aard. Grootschalige (kringloop)landbouw, waterberging, natuurontwikkeling, zonnevelden, recreatieve ontwikkelingen etc. De landschapswaardering maakt geen keuze voor de functie, maar geeft aan wat landschappelijk gezien mogelijk is in dit type gebied.

Samengevat geldt dat de landschapswaardering niet moet worden gezien als een planologische bescherming tegen zonnevelden of een keuze voor zonnevelden. Het is de leidraad voor de ontwikkelstrategie 'vanuit het landschap ontwikkelen' zoals die in Hoofdstuk 4 van de Visie is opgenomen. Deze landschapsstrategie vormt een belangrijk uitgangspunt voor de beoordeling of en hoe nieuwe ontwikkelingen in het landschap passen. Dat kan een landbouwkundige ontwikkeling zijn, een recreatieve of gericht zijn op energieopwekking, watermaatregelen etc. De landschapsstrategie maakt daarin geen keuze.

Ad c) de waardering van locaties

Enkele zienswijzen vinden de waardering van aangegeven locaties niet juist. Bij de zienswijzen zelf wordt uitgelegd

dat het door het onafhankelijk bureau gemaakte deskundigen-oordeel wel een goede onderbouwing kent.

Conclusie

Het belang van het landschap in Enschede wordt onderstreept door de zienswijzen die uitvoerig aandacht besteden aan de landschappelijke kwaliteiten en de uitgevoerde studie naar de waardering van het landschap. Uit de zienswijzen blijkt dat de Visie dit belangrijke ontwikkelingsprincipe niet voldoende duidelijk uitlegt. Daarom is met de bovenstaande elementen een nadere toelichting gegeven in hoofdstuk 1 (waar het landschapsonderzoek wordt genoemd) en in hoofdstuk 4 (over de ontwikkelingsprincipes). In hoofdstuk 1 wordt kort de methodiek toegelicht. Ook is naar dit hoofdstuk de kaart over de landschapswaardering verplaatst. Hoofdstuk 4 gaat in op de rol van de waardering in het beleid.

Onderwerp D: Aanplant van 170.000 bomen (waarvan 120.000 in het buitengebied)

Zienswijzen

Diverse indieners reageren op het voorstel in de ontwerp-Visie om bomen aan te planten in het landelijk gebied. De indieners vragen om verduidelijking van de plannen van de gemeente, willen niet dat bomenaanplant ten koste gaat van landbouwgrond en brengen punten naar voren over onder meer onderhoud, soortkeuze en wateronttrekking.

Het gaat om de indieners met nummer 7, 14, 22, 25, 26, 29, 33, 34, 36.

Reactie gemeente

Het voornemen om het aantal bomen in het buitengebied te planten heeft veel voordelen. Bomen leggen beduidend meer CO₂ vast dan ander grondgebruik, zoals grasland. Zie ook <https://www.cbs.nl/nl-nieuws/2017/45/bossen-en-bodems-stoten-meer-co2-uit-dan-ze-vastleggen>. Bomen verhogen de biodiversiteit, geven schaduw bij extreme hitte en kunnen bijdragen aan het benadrukken en herstel van het (coulisse)landschap en van de landgoederen. Bomen kunnen ook een functie vervullen binnen de agrarische bedrijfsvoering. Denk daarbij aan agroforestry in de zin van opbrengsten, maar ook aan ontwikkelingen als voedselwallen voor koeien, schaduwplekken in hete zomers en plaagdierbestrijding. Bomen, mits goed ingepast, maken het landelijk gebied meer aantrekkelijk, ook voor recreanten. Om deze redenen is de opgave in de Visie opgenomen.

De aanplant van bomen legt wel beslag op grond. In de bij de ontwerp-Visie gevoegde evaluatie (blz 26) is uitgegaan van circa 1000 bomen per hectare. In het landelijk gebied van Enschede gaat het dan om 120 ha voor 120.000 bomen. Dat zal echter geen aaneengesloten bos zijn, maar een samenstel van solitaire bomen, laanbomen, houtwallen, bosjes en mogelijk ook wat omvangrijker bos. Bomen kunnen ook onderdeel zijn van de groenstructuur, die rond zonnevelden wordt vereist. Bomenaanplant vindt plaats als vervanging en herstel van al aanwezige lanen, houtwallen of bosjes. Het gaat niet om rationeel verkavelde landbouwgrond, dat omgezet wordt in een groot bos.

De bomenaanplant zal altijd afgewogen moeten worden tegen andere claims om grond. De grondeigenaar zal niet zonder redenen landbouwgrond in bos omzetten. Al is het maar omdat de marktwaarde van de grond dan flink omlaaggaat. Bomen vragen verder onderhoud, afhankelijk van de soort onttrekken ze meer of minder water aan de bodem en niet alle bomen zijn goed bestand tegen de klimaatverandering. Verstandige keuzen zijn nodig. Het op te stellen Natuur- & Landschapsplan zal daar nader op ingaan.

De Visie geeft aan dat bosuitbreiding over het geheel genomen positief kan bijdragen aan de kwaliteiten van het landelijk gebied. Deze gemeentelijke beleidslijn komt overeen met het beleid van onder meer het Rijk, de provincie Overijssel (1,1 miljoen bomenplan) en Landschap Overijssel. Dit is echter geen eendimensionale keuze. Telkens en voor elke plek zullen de voor- en nadelen van aanplant moeten worden afgewogen in overleg met de omgeving. De beleidsinzet voor uitbreiding van bos/bomen is voor de gemeente belangrijker dan het halen van het exacte aantal 120.000 bomen in het buitengebied in 2030.

Conclusie

De Visie wordt aangevuld met een toelichtende tekst in aanvulling in hoofdstuk 5 onder het thema Groene Pijler, aanpak, aansluitend op de tekst over bomenaanplant, na '...om in Nederland 37.000 ha nieuw bos te planten.':

'De aanplant kan plaatsvinden in de vorm van solitaire bomen, laanbomen, houtwallen, bosjes en mogelijk ook wat omvangrijker bos. Bomen kunnen ook onderdeel zijn van de groenstructuur, die rond zonnevelden wordt vereist. Het kan ook gaan om de vervanging en herstel van al aanwezige lanen, houtwallen of bosjes. Voor zover de gemeente betrokken is zullen bij het besluit tot aanplant van enige omvang telkens de voor- en nadelen worden afgewogen in overleg met de omgeving.'

Onderwerp E: Energietransitie

Zienswijzen

Een flink aantal indieners spreekt zich uit tegen zonnevelden en/of windturbines in het landelijk gebied. De indieners geven veelal de voorkeur aan zon op dak en in restruimten in het stedelijk gebied en bij wegen en parkeerruimten. Wek de energie op waar het wordt gebruikt dus op industrieterreinen en in het stedelijk gebied. Hierdoor ontstaat ook geen overbelasting van het net en geen kosten voor het aanleggen van een dure kabel. Begin bij besparing en kijk ook naar alternatieven zoals een drijvend zonneveld op de waterplas aan de Haaksbergerstraat, waterkracht etc. De mogelijkheden daarvoor worden volgens indieners niet voldoende benut. Onvoldoende is onderbouwd dat op 'slechts' 20% van de daken zonnepanelen kunnen worden geplaatst. Hou verder vast aan de evenredigheid zon op dak – zon op land. Maak zon op dak zo makkelijk mogelijk: weinig bureaucratie, lagere OZB-belasting en dwing netbeheerders de infrastructuur op orde te brengen.

Met de gebiedsgerichte aanpak wordt de duurzame energieopwekking in het buitengebied neergelegd. Zonnevelden in het landelijk gebied zijn ongewenst om landschappelijke redenen en ze verminderen de biodiversiteit. De leefbaarheid wordt een stuk minder, het gebied verliest waarde voor wandelaars en fietsers.

Belangrijk bezwaar is ook het ruimtebeslag, de gronddruk en prijsopdrijving die dat teweegbrengt en de beperkingen die hieruit voortkomen voor de landbouw: de ontwikkelkansen van de agrarische bedrijven nemen af, zeker voor jonge ondernemers. De grondschaarste beperkt de mogelijkheden voor het verder doorvoeren van kringlooplandbouw. Het past niet bij elkaar: het aansturen op kringlooplandbouw en natuurinclusief boeren en tegelijkertijd landbouwgrond willen gebruiken voor het opwekken van energie.

Ook wordt gesteld dat door zonnevelden het grasland verdwijnt dat veel CO₂ vastlegt.

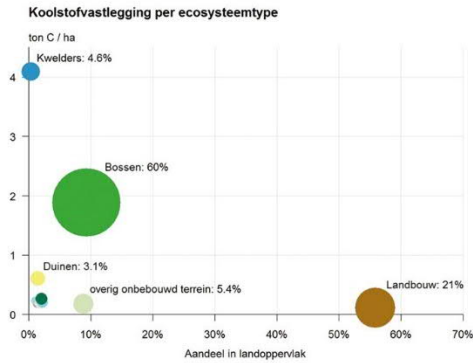
Het gaat om de indieners met nummer 2, 3, 6, 8, 9, 10, 11, 14, 19, 20, 21, 22,25, 26, 29, 34, 37, 39, 40.

Reactie gemeente

De keuze voor de duurzame opwekking van elektriciteit met zon en wind wordt gemaakt in de Energievisie van de gemeente. Daarin wordt allereerst beschikbare ruimte benut op daken, restruimten en langs autowegen. Maar dat is niet toereikend om aan de doelen te voldoen voor duurzame opwekking van elektriciteit, die in de Energievisie staan. Om daaraan te voldoen is ook ruimte nodig in het buitengebied. De locaties en inpassing vindt zo plaats dat natuur en landschap zoveel mogelijk worden ontzien en de overlast voor bewoners beperkt blijft. Bij zonnevelden groter dan 2 ha wordt een gebiedsgerichte aanpak gevolgd, die in hoofdstuk 7 van de Visie landelijk gebied staat beschreven. Daarin worden alle opgaven in een gebied bij elkaar genomen en afgewogen, samen met de inwoners.

Een aantal zienswijzen gaat in op de gronddruk en grondprijs. De grondprijs is de resultante van een groot aantal factoren, waaronder de rentestand, schaarste, de ligging, de planologische functie, bodemkwaliteit etc. Ook kan de vraag naar grond voor zonnevelden, zeker lokaal, invloed hebben. Bedacht moet worden dat het tot 2030 in Enschede gaat om iets meer dan 1% van de oppervlakte van het totale buitengebied en dat de vraag zich veelal richt op langjarig gebruik (geen aankoop).

Overigens legt het grasland dat op de zonnevelden verdwijnt maar in beperkte mate CO₂ vast. Volgens het CBS (cijfers 2013) leggen bos en andere vegetaties in Nederland jaarlijks bijna 3.6 megaton CO₂ vanuit de atmosfeer vast in biomassa. Dat komt ongeveer overeen met 2% van de jaarlijkse uitstoot van CO₂ in Nederland. De landbouw legt van die 3.6 megaton omstreeks 21% vast, bossen -op een veel beperkter oppervlakte- circa 60%.

Koolstofvastlegging per ecosysteemtype, afgezet tegen het areaal van dit ecosysteemtype, en de koolstofvastlegging per hectare (2013). De grootte van de bollen is recht evenredig met het aandeel in de totale vastlegging in Nederland.

Bron: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2017/45/bossen-en-bodems-stoten-meer-co2-uit-dan-ze-vastleggen>

Dit alles neemt niet weg dat zonnevelden een grote verandering aanbrengen in het landschap, lokaal de gronddruk verhogen en vraagtekens bestaan over de invloed op bodemleven en de biodiversiteit. Daar staat tegenover de noodzaak om de CO₂-uitstoot terug te brengen en bij de energievoorziening over te schakelen op hernieuwbare bronnen. Ook de gemeente Enschede wil haar bijdrage leveren en daarvoor zijn op zorgvuldig gekozen locaties goed ingepaste zonnevelden en windturbines nodig.

Conclusie

De zienswijzen geven geen aanleiding de Visie landelijk gebied aan te passen over de energieopgave van de gemeente Enschede en de maatregelen in het landelijk gebied. Voor de energieopgave wordt verder verwezen naar de Energievisie.

Onderwerp F: Na gebruik ook groenzone rond zonneveld terug naar landbouw

Zienswijzen

Een aantal zienswijzen vraagt om een zonneveld aan het einde van de levensduur inclusief groenstructuur terug te brengen naar haar oorspronkelijke gebruiksfunctie, dus met een agrarische functie. Gevraagd wordt om de Visie op dit punt aan te passen. Een zienswijze stelt ook dat niet is verzekerd dat tegen het einde van de economische levensduur de exploitant van een zonneveld de panelen ook echt opruimt. Het is lucratiever voor de eigenaar om failliet te gaan en de gemeenschap met het probleem te laten zitten.

Het gaat om de indieners met nummer 21, 22, 26, 29, 39.

Reactie gemeente

In de beleidsregels zonne-energie, die horen bij de (ontwerp-) Energievisie staat dat als het zonneveld niet meer wordt voortgezet de grond weer geschikt gemaakt moet worden voor het oorspronkelijke grondgebruik en dat groenstructuren die door de aanleg van het zonneveld tot stand zijn gekomen, worden gehandhaafd.

De Visie landelijk gebied voegt daaraan toe dat aanleg en onderhoud van de groenstructuur zodanig moet zijn dat het landschap beter achterblijft, als een zonneveld weer wordt opgeheven. De groenstructuur maakt in een transitiegebied onderdeel uit van een nieuw vormgegeven landschap. In de periode van naar verwachting minimaal 20 jaar dat het zonneveld in stand blijft, ontwikkelt de aanplant zich tot een volwassen groenstructuur dat onderdeel is van het landschap. Als in 2040 of nog (veel) later het zonneveld wordt opgeheven, heeft de groenstructuur zich ontwikkeld, net als de landbouw en onze kijk op de gewenste ontwikkeling van het landelijk gebied. Mogelijk zien wij de aangelegde groenstructuur dan ook als een welkome aanvulling op het landbouwkundig systeem. Denk aan de ontwikkeling van circulaire landbouw en "agro-forestry"-systemen waar nu onderzoek naar gedaan wordt. Ook streeft de Visie naar fijnmazige dooradering van het landelijk gebied. De groenstructuren bij zonnevelden dragen daaraan bij. Ook daarbij past het niet om te verplichten de groenstructuur met het zonneveld te verwijderen.

Stel dat wel wordt afgesproken om de groenstructuur bij een zonneveld standaard te rooien bij het opheffen van een zonneveld. Dan wordt nu al besloten dat voor natuur en landschap (en mogelijk ook voor de landbouw) waardevolle bomen en struiken met bijbehorende fauna met onder meer insecten en vogels verdwijnen. Dat is strijdig met de gemeentelijke opvatting over de gewenste ontwikkeling van het landelijk gebied. Daarom is gekozen om uit te gaan van behoud van de nu nog nieuwe groenstructuur. Het is aan de volgende generatie(s) om in 2040 of later om met de kennis van dat moment eventueel anders te beslissen en delen of gehele groenstructuren te verwijderen.

Bij het contracteren van de zonnevelden zal aandacht worden besteed aan het opnemen van zekerheden om de zonnevelden na afloop van het gebruik ook echt op te ruimen.

Conclusie

De zienswijzen vormen geen aanleiding tot aanpassing van de Visie landelijk gebied.

Onderwerp G: Gronddruk en inzet gemeentelijke grond

Zienswijzen

De druk op het buitengebied is hoog. Door grond te reserveren voor onder meer energie (zonnevelden) en natuur kunnen landbouwers moeilijker invulling geven aan kringlooplandbouw en andere gewenste ontwikkelingen zoals biodiversiteit en landschapselementen. Vooral de energietransitie zorgt voor een enorme verstoring van de grondmarkt. Een grootschalig zonneveld kan tot wel € 40.000 subsidie krijgen per hectare, de landbouwer ontvangt maximaal € 360 als aan alle eisen is voldaan. Gevraagd wordt om de gemeentelijke grond in gebruik te geven aan bedrijven uit Enschede en bij voorkeur aan jonge agrarische melkveehouders. Dat geeft een meer duurzaam toekomstperspectief, zeker als de grond voor een periode van meer dan 2 jaar wordt uitgegeven. Een indiener vindt het prima als de gemeente daarbij extra eisen stelt, mits de prijs meebeweegt.

Een indiener heeft vanuit landbouwkundig oogpunt minder moeite met windmolens dan met zonnevelden.

Het gaat om de indieners met nummer 8, 9, 22, 25, 26, 34.

Reactie gemeente

De gemeente onderkent dat veel opgaven op het landelijk gebied afkomen en dat deze opgaven een behoefte aan grond met zich meebrengen. Al in hoofdstuk 1 van de Visie is onder het kopje 'meer claims dan grond' het dilemma benoemd. Méér ruimte maken is echter niet mogelijk, wel kan ruimte slimmer worden gebruikt door functies te combineren en door keuzen te maken. In gebiedsprojecten wil de gemeente verschillende opgaven met elkaar verbinden om zo de ontwikkeling in goede banen te leiden en met meervoudig grondgebruik de gronddruk wat te beperken. Vanuit haar publieke rol hecht de gemeente bij de afweging van initiatieven meer aan het algemeen belang dan het private belang. De vier ontwikkelingsprincipes in de Visie geven daarbij een handvat om tot de afweging te komen. De nog te herziene Gids buitenkans werkt nadere regels uit. Dat de diverse gebruiksvormen van grond (natuur, landbouw, bos, recreatie, zonnevelden etc.) een verschillend verdienmodel kennen en daarmee ook met andere grondkosten kunnen rekenen is niet aan de gemeentelijke overheid. Wel komt het in de zienswijze genoemde bedrag van € 40.000 over als zware overschatting.

De gemeente heeft een beperkte oppervlakte grond in eigendom in het landelijk gebied. De bij de Visie gevoegde 'Evaluatie landelijk gebied Enschede' geeft op blz 36 de kaart van de bezittingen in mei 2020. Het doel waarvoor gronden zijn aangekocht blijven voorop staan bij het inzetten van deze gronden. Bij het tijdelijk in gebruik geven van die gronden zal de gemeente, zoals in de Visie staat, de ambities van deze Visie betrekken. Dat zal voor landbouwgrond veelal gebruik zijn voor het verder ontwikkelen van kringlooplandbouw. Nadrukkelijk wordt gesteld dat de beperkte omvang van het gemeentelijke grondbezit maakt dat de betekenis voor het ontwikkelen van kringlooplandbouw bescheiden is. Ook kan de grond nodig blijken te zijn voor andere gemeentelijke doelen.

De spelregels voor uitgifte moeten nog worden uitgewerkt. Daarbij zal -met rekenschap van andere doelen van de

gemeente- maximaal worden ingezet op het ondersteunen van duurzaamheid, kringlooplandbouw van Enschedese landbouwbedrijven. De eisen die de gemeente stelt zullen in de prijs voor het gebruik tot uitdrukking komen. De gemeente moet daarbij algemene spelregels in acht nemen, zoals voor rechtsgelijkheid, die beperkingen met zich mee kunnen brengen om eisen te stellen en om bepaalde groepen uit te sluiten of te bevoordelen.

Conclusie

De Visie is al in overeenstemming met de zienswijzen en om die reden is geen aanpassing aangebracht.

Onderwerp H: economische dragers

Zienswijzen

Een aantal zienswijzen gaat over het versterken van de economische basis van landbouwbedrijven en landgoederen. De suggesties gaan over verbreding van de bedrijfsvoering met bijvoorbeeld recreatieve voorzieningen en natuur en landschapsonderhoud. Uit groenblauwe diensten kunnen agrarische bedrijven een verdienmodel halen zodat het landschap wordt onderhouden en verduurzaming kan plaatsvinden. Dat verdient zich ook weer (deels) terug, omdat het buitengebied het visitekaartje is voor toerisme.

De gemeente wordt gevraagd om impulsen te geven, door bijvoorbeeld planologische ruimte te bieden aan initiatieven of landbouwers in te schakelen bij bermbeheer, betaalde ecosysteemdiensten te ondersteunen en pioniers behulpzaam te zijn bijvoorbeeld bij het ontwikkelen van verdienmodellen met lokale en eerlijke producten. Gevraagd wordt om passende en meerjarige vergoedingen in samenwerking met landgoederen, groenorganisaties, Landschapsfonds Enschede en een fonds landelijk gebied. Daarbij wordt gesteld dat de versterking van de groenblauwe structuur niet van bovenaf moet worden opgelegd. Een verdienmodel moet de basis vormen.

Het gaat om de indieners met nummer 3, 8, 9, 11, 14, 26.

Reactie gemeente

Als de grondeigenaren en (agrarische) bedrijven en landgoederen voldoende inkomsten kunnen verkrijgen, zijn zij veelal ook beter in staat om de Groene Pijler met landschap en natuur te beheren en in stand te houden. Daarom wil de gemeente met de betrokkenen de zoektocht aangaan naar verdienmodellen die daaraan bijdragen. Vooraf gelden daarbij drie kanttekeningen. Voorop staat dat de landgoedeigenaar of de agrariër in eerste instantie zelf aanzet zijn bij het verkrijgen van voldoende verdiensten. De gemeente gaat niet op de stoel van de eigenaar of ondernemer zitten. Ook is geen sprake van dwang. Ten tweede moet er balans zijn tussen beschermen en benutten. Een voorziening die verdiensten oplevert moet niet ten koste gaan van de kwaliteit van de Groene Pijler. Daarom bevat de Gids buitenkans afwegingsregels en wordt bijvoorbeeld via een Fonds landelijk gebied een verplichte afdracht in het vooruitzicht gesteld bij bepaalde initiatieven. De derde kanttekening is dat de gemeente beperkte mogelijkheden heeft, die samengevat bestaan uit planologische mogelijkheden, directe ondersteuning met middelen en ondersteuning met kennis en contacten. Deze reactie gaat op alle drie deze mogelijkheden in.

- Planologische ruimte
Een landgoedeigenaar ziet bijvoorbeeld mogelijkheden om met recreatieve voorzieningen inkomsten te genereren, waarmee het beheer van het landgoed duurzaam in stand kan blijven. De Visie geeft in grote lijnen de mogelijkheden weer en de Gids buitenkans werkt uit wanneer en onder welke voorwaarden daarvoor ruimte wordt geboden. Altijd gaat het daarbij om balans tussen de voordelen van het initiatief en de bescherming van de kwaliteiten van het landelijk gebied.
- Directe ondersteuning
De gemeente ondersteunt de toename van groenblauwe diensten. De gemeente beschikt echter maar in beperkte mate over de middelen om zelf structurele afspraken te maken. Daarvoor is samenwerking nodig met andere overheden en partners die geld willen steken in het beheer van natuur en landschap. In de Visie staat wel dat de gemeente het berm- en slootkantbeheer op een duurzamer en meer ecologische wijze wil uitvoeren en dat wordt gezien of daarbij landbouwers kunnen worden ingeschakeld. Ook wil de gemeente meer houtwallen onder een beheerregeling brengen, als daarvoor middelen beschikbaar komen. De

gemeente heeft bijvoorbeeld de bloemrijke akkerranden opgenomen in de opgaven van hoofdstuk 6.

- **Ondersteuning met kennis en contacten**

De eigenaren en ondernemers zijn als eerste aan zet bij behoud en ontwikkeling van het eigen landgoed of de bedrijfsvoering van het landbouwbedrijf. In hoofdstuk 5 van de Visie is zowel onder het thema landbouw als onder het thema landgoederen opgenomen dat de gemeente wil ondersteunen met samengevat kennis en contacten, door verbindingen te leggen, stimulansen te geven etc. Dat wil niet zeggen dat alles kan en mag wat de eigenaar of de ondernemer voorstelt, maar wel dat de gemeente de zoektocht naar economische dragers op landgoederen en nieuwe verdienmodellen in de landbouw wil ondersteunen en begeleiden.

Conclusie

De gemeente steunt (landgoed)eigenaren en (agrarische) ondernemers in het landelijk gebied bij hun zoektocht naar verdienmodellen die hen in staat stellen een deel van het landelijk gebied duurzaam en groen te beheren. De Visie geeft de bescheiden mogelijkheden van de gemeente daarvoor weer. De Visie hoeft op dit punt niet te worden aangepast. De mogelijkheden om deze ondersteuning in te vullen hangt mede af van de personele en financiële ruimte voor de opgaven die in hoofdstuk 6 van de Visie zijn opgenomen zoals onder meer: bloemrijke akkerranden, beheer van houtwallen en landschapselementen, duurzaam berm- en slootkantbeheer, verduurzaming landbouw, toekomst landgoederen.

Onderwerp I: Kringlooplandbouw

Zienswijzen

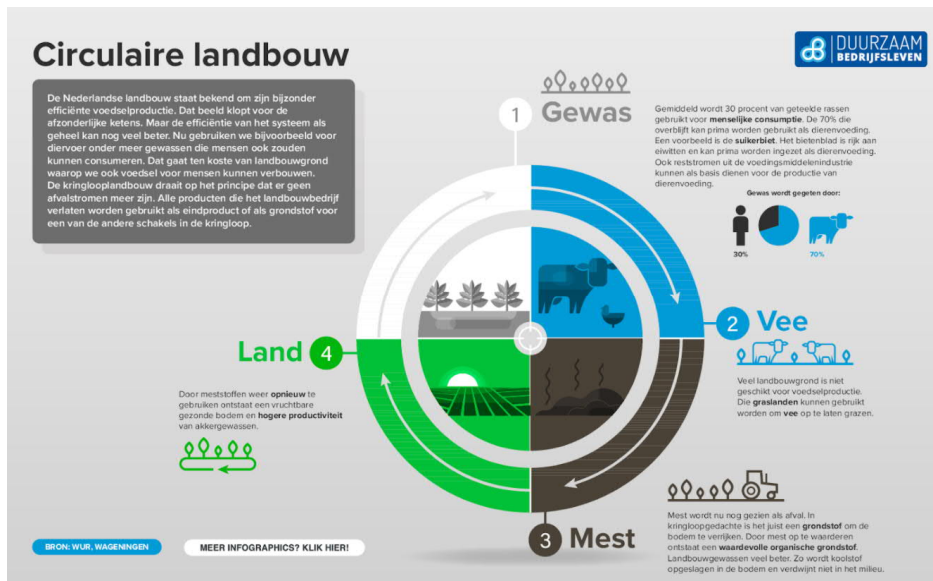
De Visie maakt niet duidelijk wat met het in de Visie veelgenoemde begrip kringlooplandbouw wordt bedoeld. De melkveehouders in Enschede zijn daar al volop mee bezig, sinds 2017 volgens de verplichte kringloopwijzer. Daarmee kan de melkveehouder duurzaam voedsel produceren en tegelijkertijd kosten besparen. Ook al is het begrip nog vaag, wel duidelijk is dat landbouwbedrijven niet intensiever worden en grond nodig hebben.

Het gaat om de indieners met nummer 8, 14, 34.

Reactie gemeente

Kringlooplandbouw is een belangrijke pijler onder het landelijke beleid van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV). In overleg met de sector wordt de kringlooplandbouw uitgewerkt. Uit het realisatieplan 'Op weg met nieuw perspectief' van het ministerie van LNV valt op te tekenen:

Bij kringlooplandbouw is het doel om waardevol voedsel te produceren met zo min mogelijk effecten op natuur, milieu en klimaat. De waarde van kringlooplandbouw is daardoor meer dan de som van de afzonderlijke delen: naast het verminderen van emissies, het beter benutten van biomassa voor in eerste instantie voeding of bodem en het versterken van de verbinding tussen landbouw en natuur, levert het ook een weerbaar en veerkrachtig landbouw- en voedselsysteem op, in economisch, ecologisch en sociaal opzicht. Zo kan de landbouw haar belangrijke bijdrage blijven leveren aan onze economie. In een stelsel van kringlooplandbouw gebruiken akkerbouw, veehouderij en tuinbouw in de eerste plaats grondstoffen uit elkaars ketens en reststromen uit de voedingsmiddelenindustrie en de voedingsketens.

Conclusie

In de Visie is bij het onderwerp landbouw de hierboven staande toelichtende tekst opgenomen over kringlooplandbouw.

Onderwerp J: Intensivering van de landbouw en biodiversiteit

Zienswijzen

Een drietal zienswijzen constateert dat het alarmerend slecht gaat, spreekt over een dramatische achteruitgang of een explosieve daling van de biodiversiteit. De biodiversiteit in Enschede is zeker geen uitzondering. In de Visie klinkt deze urgentie niet voldoende door. Herstel van de groenblauwe dooradering wordt een belangrijke sleutel tot herstel genoemd.

Een indiener is trots op het mooie buitengebied, maar mist biodiversiteit. Dat komt mede doordat weilanden tot de millimeter worden bewerkt. Er zouden meer groenstroken moeten zijn en land braak worden gelegd, zodat weer plek ontstaat voor patrijzen en kwartels. Wellicht kunnen boeren daar een jaarlijkse vergoeding voor krijgen.

Vier andere zienswijzen stellen dat de uitspraak in de Visie niet is onderbouwd dat deze achteruitgang van de biodiversiteit het gevolg is van het intensieve landbouwgebruik. De melkveehouderij in Enschede is immers relatief extensief en agrarische ondernemers zijn actief bezig meer natuurinclusief te denken en doen. Het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen, kunstmest en dierlijke mest zijn de afgelopen 30 jaar sterk gereduceerd, het aantal bedrijven is drastisch gedaald en er is nagenoeg geen intensieve veehouderij meer. De landbouw is de laatste tientallen jaren extensiever geworden.

Het gaat om de indieners met nummer 2, 8, 11, 14, 24, 25, 27, 30.

Reactie gemeente

De teruggang van de biodiversiteit is een mondiaal vraagstuk. Net als Nederland geen uitzondering is op wereldschaal, is ook Enschede binnen Nederland geen uitzondering, ook al wordt het landelijk gebied van Enschede relatief extensief gebruikt. Dat blijkt al direct uit de verhouding tussen het aantal hectaren in gebruik voor bos, natuur en landbouw. Het landschap is nog steeds afwisselend met veel natuurlijke elementen tussen de weilanden en akkers. Enschede kent echter ook een dicht bewoond en drukbezocht buitengebied met veel verkeersbewegingen en daardoor ook verstoring. Het areaal dat voor landbouw gebruikt wordt, met name gras en mais kent een beperkte natuurlijke variatie. Een aantal agrariërs wil bijdragen aan het vergroten van de biodiversiteit, maar dat betekent extensivering van de bedrijfsvoering met minder opbrengsten of hogere kosten. Ondersteunende maatregelen en middelen zijn nodig om hier stappen in te maken. De Visie landelijk gebied wil

ondersteuning bieden. Bloemrijke akkerranden is een voorbeeld, de ontwikkeling van kringlooplandbouw levert een bijdrage, de inzet van gemeentelijke grond daarbij kan behulpzaam zijn. Het zijn echter vooral de ondernemers zelf en omstandigheden die voortkomen uit de landelijk regelgeving en de vraag van de consumenten die doorslaggevend zijn bij de ontwikkeling naar een landbouw met meer biologische variatie.

Het planbureau voor de leefomgeving geeft overigens nadere informatie over de teruggang van de biodiversiteit. Het verlies aan biodiversiteit in Nederland is grotendeels veroorzaakt door landbouw en verstedelijking, zowel door areaalverlies als door milieudruk en versnippering. 70 procent van het Nederlands landoppervlak wordt dan ook agrarisch gebruikt. Verwacht wordt dat de nu nog bescheiden druk van klimaatverandering op de Nederlandse biodiversiteit in de toekomst zal toenemen (Verboom et al. 2010).

<https://themasites.pbl.nl/balansvandeleeftomgeving/jaargang-2014/natuur/biodiversiteit-en-oorzaken-van-verlies-in-europa>

Conclusie

De Visie wordt naar aanleiding van de zienswijzen niet aangepast.

Onderwerp K: de versterking van de band tussen boer en burger

Zienswijzen

In drie zienswijzen wordt uitdrukkelijk benoemd dat het buitengebied van Enschede meer aandacht verdient. De kwaliteit van het buitengebied onderscheidt Enschede van andere steden en is misschien wel de beste secundaire arbeidsvoorwaarde voor werkenden. Indiener vindt het prachtig om te lezen dat de Visie deze kwaliteit onderkent, de intentie heeft om het besef van waarde bij de inwoners te vergroten en meer verbinding te maken tussen stad en platteland. Het is daarom van belang om een krachtig buitengebied te behouden. Een indiener noemt de landbouw de belangrijke economische factor. De landbouw is samen met de landgoederen de drager van een vitaal, veerkrachtig en aantrekkelijk landelijk gebied.

Indieners benadrukken het belang van het betrekken van de stadsburger bij het buitengebied. Mensen die in de stad wonen zijn over het algemeen minder geïnteresseerd in hoe wordt omgegaan met het buitengebied, simpelweg omdat ze daar niet in de buurt wonen of amper komen. Als men het buitengebied meer waardeert, zal er ook minder afval gedumpt worden. Met verplichte boerderijbezoeken van basisschoolkinderen betrek je de jeugd bij wat er allemaal groeit en bloeit in het buitengebied. Een indiener ontvangt al jaren klassen en dat geeft veel positiviteit van beide kanten. Gevraagd wordt om een proactieve rol te pakken om meer verbinding tussen de mensen en activiteiten van de stad en het buitengebied aan te brengen. De terugtrekkende overheid lijkt op zijn retour.

Voor het versterken van de verbinding tussen stad en platteland adviseert een indiener om de groenblauwe structuren in het stedelijk gebied (pleinen, straten, parken, singels, radialen en beken) ook op te nemen in de Visie landelijk gebied. Want ze vormen samen met het groen in het buitengebied een groot lommerrijk stadslandschap met ecologische verbindingen en verbinding in de beleving van fietsers en wandelaars.

Het gaat om de indieners met nummer 2, 7, 9, 21, 30.

Reactie gemeente

De genoemde zienswijzen geven treffend weer wat de betekenis is van het buitengebied voor de hele stad. Dat het buitengebied grote waarde heeft voor het woon-, werk-, en leefklimaat in de hele gemeente is een belangrijk motief om zwaarder dan in het verleden in te zetten op zowel het behoud en de versterking van het buitengebied zelf als op de verbinding tussen stad en land. Daarbij gaat het om het over en weer bezoek, om het benutten van elkaars economische mogelijkheden, om fysieke verbindingen van bijvoorbeeld water en natuur en om het menselijk contact tussen de bewoners van stad en buitengebied. De zienswijzen ondersteunen het belang van het ontwikkelingsprincipe (hoofdstuk 4) dat inzet op het versterken van de relatie tussen stad en landelijk gebied.

Zoals in enkele zienswijzen is genoemd zijn het contact, kennis en begrip over elkaar van belang. De gemeente wil bijvoorbeeld kennis aanbieden om het waardebesef en de kennis over het buitengebied te vergroten. Daarvoor

werkt de gemeente samen met anderen onder de noemer van 'educatie' (zie onder de opgaven in hoofdstuk 6) aan het vergroten van kennis en betrokkenheid met alle facetten in het landelijk gebied.

Een bijzonder element van de hoge kwaliteit van de leefomgeving in Enschede zijn de groene lobben van het buitengebied die tot ver in de stad reiken. In een van de zienswijzen wordt gesteld dat ook andersom moet worden gekeken naar de groenblauwe structuren in de stad die verbinding hebben met het buitengebied en daarmee een samenhangend geheel vormen. Naar aanleiding van deze zienswijze wordt op de Visiekaart deze relatie met verbindende groene pijlen zichtbaar gemaakt. Deze hebben ook betekenis voor de ontwikkeling van het groen in het stedelijk gebied. Voor recreatie en toerisme is het van belang dat de doorlopende groene structuren zichtbaar en beleefbaar zijn.

Conclusie

De zienswijzen ondersteunen de Visie en bieden extra motivering voor het ontwikkelingsprincipe en de activiteiten die de verbinding tussen stad en land versterken. De voordelen die de hele gemeente en alle inwoners en bedrijven ondervinden van het unieke samenstel van stad en land wordt te vaak als vanzelfsprekend opgevat. Het is een kwaliteit die moet worden gekoesterd en versterkt. Ook in economisch opzicht is investeren in de kwaliteit van het buitengebied een investering in de hele stad.

In het ambitiehoofdstuk wordt de unieke positie en de grote waarde van de verbinding tussen stad en land nog wat prominenter naar voren gebracht. Op de Visiekaart worden de fysieke groene verbindingen zichtbaar gemaakt.

3. Samenvatting en beantwoording per zienswijze

Indiener 1

Samenvatting en beantwoording zienswijze

Zienswijze	Beantwoording gemeente
In algemene zin vinden wij het een mooie visie, met aandacht voor verschillende urgente thema's, die uitnodigt om concreet mee te denken over oplossingen/maatregelen.	De gemeente neemt dit compliment met dank in ontvangst.
Het lijkt ons echter wel wenselijk dat in de visie meer accenten worden aangebracht: welke problemen/opgaven verdienen de hoogste prioriteit? Wat wordt als eerste opgepakt? Daarnaast kunnen wij ons voorstellen dat meer focus de leesbaarheid van de visie vergroot.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp B.
Bij het thema 'Verkeer en vervoer' adviseren wij om in de ambitie en aanpak meer aandacht te geven aan het belang van gezond bewegen. Het is voor ons onvoldoende duidelijk wat de ambitie van de gemeente Enschede hierop is.	De gemeente onderstreept het belang van gezond bewegen. Een aantrekkelijk en toegankelijk buitengebied draagt daar op een laagdrempelige manier aan bij. Mede om die reden gaat de Visie in op het ontwikkelen en in stand houden van routes en kiest de Visie voor een gebiedsaanpak in de 'stadsrand'. In de tekst onder het thema 'recreatie' wordt het beleefbaar maken van het buitengebied onderstreept. Door het buitengebied meer aantrekkelijk en beleefbaar te maken wordt ook het gezond bewegen bevorderd. Het beleid voor gezond bewegen staat in het Sport-beweeg- en leefstijlakoord. https://sportaal.nl/assets/Uploads/Sport-Beweeg-en-Leefstijlakoord-Enschede-definitief.pdf Dat gaat ook om bewegen in het buitengebied, waarbij de Visie landelijk gebied meehelpt om routes in stand te houden en waar mogelijk aan te vullen.
Bij het thema 'Leefbaarheid' missen wij de aandacht voor de bereikbaarheid en toegankelijkheid van (noodzakelijke) voorzieningen voor ouderen. In de visie wordt gesproken over 'de nabijheid van de stad met alle voorzieningen...', maar geldt dit ook voor ouderen?	De stad is nabij, maar dat neemt niet weg dat de voorzieningen in het buitengebied over het algemeen op wat grotere afstand liggen dan in de stad. Dat geldt voor iedereen, dus ook voor ouderen die verkiezen in het buitengebied te wonen. Wel zijn veel voorzieningen -ook die voor ouderen- steeds beter digitaal toegankelijk, denk bijvoorbeeld aan vormen van thuiszorg die via beeldverbindingen mogelijk worden. Mede daarom draagt de gemeente bij aan goede internetverbindingen op het platteland. Ondersteunend bij het tegengaan van eenzaamheid zijn (digitale) communicatiemiddelen (o.a. bellijnen en de digitale wijkwijzer) en de mogelijkheid gebruik te maken van vervoersvoorzieningen als een buurtbus (Bokelo) of AutoMaatje. Ook het door Wijkteams Enschede geïndiceerde vervoer – regiotaxi – is mogelijk indien de situatie daarom vraagt. In de regio wordt bovendien

Zienswijze	Beantwoording gemeente
	samengewerkt aan de MaaS pilot Twente (Mobility as a Service). Een app (genaamd: GOAN) maakt de vervoersmogelijkheden zichtbaar, zoals openbaar vervoer, deelauto, regiotaxi en ook AutoMaatje.
Ten aanzien van 'Energie' geldt 'het streven dat in 2030 tenminste 20% van de daken met zonnepanelen is belegd' en er wordt voorkeur gegeven aan 'de plaatsing van zonnepanelen op daken, parkeerterreinen en andere onbenutte ruimtes in de bebouwde kom'. Indiener onderstreept deze voorkeur, vanuit gezondheidkundig perspectief en het behoudt van een groene omgeving. Een groene omgeving heeft een aangetoond positief effect op de gezondheid en sociale verbindingen van mensen die in een groene omgeving wonen, werken en recreëren.	Deze zienswijze steunt de keuze, die is gemaakt in de gemeentelijke Energievisie, om daken, parkeerterrein en andere onbenutte ruimtes zoveel als mogelijk met zonnepanelen te beleggen. De keuzen rond de energietransitie zijn toegelicht in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp E.
Bij 'Instrumenten' en 'Gereedschapskist' staat 'Overleg met inwoners en bedrijven' vrij onderaan. Wij zien graag dat inwoners tijdig bij initiatieven / veranderingen worden betrokken. Daarom stelt indiener voor om hen eerder in het rijtje te noemen.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp A.
Ten slotte denkt indiener graag mee bij de verdere uitwerking van de opgaven en gebiedsaanpakken.	De gebiedsaanpak is van belang en bij de uitwerking is inbreng van indiener heel welkom.

Conclusie:

De reactie op de gebundelde zienswijzen en de daaraan te verbinden conclusies staan in hoofdstuk 2.

Onder het thema Recreatie in hoofdstuk 5 van de Visie is extra aandacht besteed aan het beleefbaar maken van het buitengebied. Bezoek aan het buitengebied brengt 'als vanzelf' veelal ook gezond bewegen met zich mee. De overige delen van deze zienswijze ondersteunen de Visie en geven geen aanleiding tot het aanpassen van de tekst.

Indiener 2

Samenvatting en beantwoording zienswijze

Zienswijze	Beantwoording gemeente
Geen windmolens en zonneparken in het landelijk gebied. Windmolens komen te dicht bij woningen en geven geluidsoverlast en slagschaduw, verpesten het landschap en zijn schadelijk voor vogels. Op zonneparken leeft niets, staat een groot hek heen en is pure verkwisting van het landschap. Leg eerst daken van huizen en bedrijven vol met zonnepanelen of leg ze langs de autowegen. Er zijn zoveel alternatieve plaatsen.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp E.
We zijn trots op ons mooie buitengebied, maar ik mis biodiversiteit. Dat komt mede doordat weilanden tot de millimeter worden bewerkt. Er zouden meer groenstroken moeten zijn en land braak worden gelegd, zodat weer plek ontstaat voor bv patrijzen en kwartels. Wellicht kunnen boeren daar een jaarlijkse vergoeding voor krijgen.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp J.
Indiener vraagt om goed te luisteren naar de bewoners in het buitengebied.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp A.

Zienswijze	Beantwoording gemeente
Mensen die in de stad wonen zijn over het algemeen minder geïnteresseerd in hoe wordt omgegaan met het buitengebied, simpelweg omdat ze daar niet in de buurt wonen of amper komen.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp K.

Conclusie:

De reactie op de gebundelde zienswijzen en de daaraan te verbinden conclusies staan in hoofdstuk 2.

Indiener 3

Samenvatting en beantwoording zienswijze

Zienswijze	Beantwoording gemeente
Het kleinschalige en gevarieerde landschap rond Enschede is waardevol en vraagt om maatwerk. Dat is in de Visie niet altijd terug te zien.	De noodzaak om het kenmerkende landschap van het buitengebied heel gericht en met maatwerk te benaderen wordt onderschreven. Om die reden is aan de Visie een uitvoerige landschapsstudie ten grondslag gelegd en is in vervolg daarop 'Vanuit het landschap ontwikkelen' een van ontwikkelingsprincipes van de Visie. De Visie geeft alle ruimte om met maatwerk tot invulling te komen: zoals in de gebiedsaanpak en door maatwerkregels uit te werken in de Gids buitenkans. De aanpak onder het thema 'landgoederen' begint met de constatering dat maatwerk nodig is. Voor een nadere toelichting op het gebruik van de uitgevoerde landschapsstudie wordt verwezen naar onderwerp C in het hoofdstuk met de gebundelde reacties.
De Visie is niet duidelijk over de aanpak in gemeentegrensoverschrijdende issues, zoals de gebiedsaanpak Tweekelo (met Hengelo), de Regionale Energiestrategie (Twente) en in Enschede Zuid (met Haaksbergen)	De Visie legt bewust niet precies vast wat er in gebieden moet gebeuren. Dat is immers maatwerk, zoals ook indiener stelt. Wel geven de ontwikkelingsprincipes (hoofdstuk 4), de ambities per thema (hoofdstuk 5) en de twintig opgaven (hoofdstuk 6) aan wat de inzet is van de gemeente en welke ontwikkeling de gemeente wenst. Met de beschrijving van de gebiedsaanpak (hoofdstuk 6) en de instrumenten (hoofdstuk 7) geeft de gemeente aan welke werkwijze daarvoor wordt gevolgd. Voor zowel inhoud als proces maakt de Visie geen verschil of een gebied deels in een andere gemeente ligt. Samenwerking is altijd nodig en gewenst.
Het verkeersluw maken van historische wegen is niet 'terug naar af' maar dient cultuurhistorie, landschap, recreatie en leefbaarheid. De zienswijze denkt in dit verband met hoge urgentie aan de Beldershoekweg.	Een aanpassing, zoals het verkeersluw maken van een weg, beïnvloedt de bredere omgeving en haar bereikbaarheid. Dergelijke keuzes vragen een integrale afweging samen met diverse betrokkenen. In het specifieke geval van de Beldershoekweg ook samen met de Gemeente Hengelo. De gemeente Enschede voorziet geen aanpassing op dit moment. Omdat het verkeersluw maken op de ene plek gevolgen heeft voor het verkeer op een ander wegvak is onze suggestie om dit soort vragen vanuit de buurt aan te kaarten. Dat kan via de buurtkring of dorpsraad.
Het kleinschalige Twentse landschap is niet geschikt voor zonnepanelen en windmolens. Uitzondering kan	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp E. Aanvullend: Kleine

Zienswijze	Beantwoording gemeente
worden gemaakt voor de kleinere EAZ-windmolens. Dan wordt ook aangesloten op innovaties van de TU. Dat laatste mist indieneer ook meer in het algemeen.	windturbines, zoals de in de zienswijze genoemde EZA-windmolen, zijn op veel plekken toegestaan. De gemeente is er trots op als innovaties afkomstig uit Enschede benut worden.
De Visie besteedt wel aandacht aan lichtvervuiling, maar niet aan geluidsoverlast van evenementen en feesten. Op zijn minst moet het aantal toegestane decibel in stad en landelijk gebied gelijk worden getrokken. Het buitengebied kan niet meer verdragen dan de stad. Integendeel.	<p>Het "Toetsingskader voor evenementenvergunningen 2017" van de gemeente Enschede maakt het beperkt mogelijk om evenementen in het buitengebied van de gemeente te houden. Eventuele commerciële feesten vallen onder dit toetsingskader. Om overlast voor de omgeving zoveel mogelijk te voorkomen zijn voor evenementen onder andere geluidsvoorwaarden opgenomen. Die komen overeen met de voorwaarden die in het stedelijk gebied gelden. Datzelfde geldt voor de eindtijden van evenementen. Afhankelijk van het type evenement is de vergunde eindtijd niet later dan 23.00, 24.00 of in uitzonderlijke situaties 01.00 uur.</p> <p>Het Toetsingskader voor evenementenvergunningen gaat niet over feesten die individuele inwoners op hun eigen grondgebied in het buitengebied organiseren. Daarvoor gelden de normale omgangsvormen, waarbij mensen rekening met hun omgeving dienen te houden en geen overmatige overlast veroorzaken.</p>
De zienswijze vraagt aandacht voor ontbrekende aansluitingen op de riolering in het buitengebied, zoals langs de Beldershoekweg.	<p>Sommige woningen in het buitengebied, zoals langs de Beldershoekweg, zijn bewust niet aangesloten op de drukriolering. De reden is dat dit te duur zou worden. Dat is het geval als percelen wat meer achteraf en ver verwijderd van de bebouwde kom liggen of een lage woningdichtheid hebben. In die gevallen hebben de bewoners/eigenaren een IBA moeten aanschaffen.</p> <p>Het beleid over de zorgplicht van afvalwater is opgenomen in het Gemeentelijke RioleringsPlan (GRP).</p>
Om overlast aan te pakken bevordert 'besef van waarde' het draagvlak voor de kwaliteiten in het landelijk gebied. Daar besef en kennis blijkt niet voldoende. Het is nodig toezicht en handhaving te versterken. Bij de prioriteit daarvoor is een bijdrage in de kosten van BOA's welkom.	<p>De gemeente wil langs verschillende sporen bijdragen aan de leefbaarheid van het landelijk gebied. Naast een goede inrichting en hoge kwaliteit van de fysieke leefomgeving gaat het om kennis (besef van waarde), openheid en overleg en daarnaast ook om toezicht en handhaving. . Al deze onderdelen zitten in de Visie en zijn mede op basis van deze zienswijze van een aangepaste tekst voorzien, zoals ook is toegelicht in onderwerp A (overleg en participatie) in het hoofdstuk met de gebundelde reacties.</p> <p>Het knelpunt bij toezicht en handhaving zit vooral bij de omvang van menskracht en middelen en de verdeling daarvan over stad en land. Het is aan de Raad om daarvoor ook de noodzakelijke menskracht en middelen beschikbaar te stellen. Het College heeft daarvoor in de prioriteitstelling een voorstel aan de gemeenteraad bij de aanbidding van deze Visie gedaan. Zie daarvoor ook</p>

Zienswijze	Beantwoording gemeente
	de toelichting op onderwerp B (Boter bij de visie) in het hoofdstuk met de gebundelde reacties.
De gemeente betreft de landgoedeigenaren onvoldoende bij de besluitvorming in het landelijk gebied. Vraag is de landgoederen een zetel aan te bieden in verschillende gremia, in een op te zetten Raad van Advies en bij concrete kwesties. Betrek de landgoedeigenaren ook bij het op te stellen Landschapsplan en de herziening van de Gids buitenkans	<p>De constatering in de zienswijze is terecht. Het contact tussen gemeente en de verschillende actoren in het landelijk gebied, zoals de landgoedeigenaren, was niet voldoende intensief. De gemeente heeft daarom in de aanloop naar de Visie de (georganiseerde) landgoedeigenaren opgezocht en hen gevraagd om een goed beeld te schetsen van de situatie van de landgoederen in Enschede. De studie, die het OPG heeft opgesteld, staat aan de basis van deze Visie. De Visie stelt in vervolg daarop vast dat een aanspreekpunt voor de landgoederen gewenst is en dat overleg met inwoners en bedrijven essentieel is. Daaronder worden vanzelfsprekend ook de eigenaren bedoeld, waaronder de landgoederen.</p> <p>De gemeente zal graag overleg voeren met de landgoederen bij het uitwerken van de Gids buitenkans en het Natuur- & Landschapsplan. Overigens zijn de landgoederen via het OPG ook vertegenwoordigd in het bestuur van Stawel en zijn in het Groenberaad enkele landgoederen aangesloten. De gemeente voert daarmee op geregelde basis overleg. De versterking van het overleg met de inwoners, bedrijven en eigenaren in het landelijk gebied krijgt in de Visie, mede op basis van deze zienswijze, extra aandacht en uitwerking.</p>
De gekozen tweedeling tussen waardevolle en niet-waardevolle schuren is helder en eenvoudig, maar daardoor kunnen ook kansen worden gemist. In de geschrapte tussencategorie kan met een andere functie en een facelift een landschapssierende functie ontstaan.	De vereenvoudiging en verheldering van het onderscheid tussen al dan niet landschappelijk en cultuurhistorisch waardevolle gebouwen vergroot het toepassingsgebied van de Rood voor Rood-regeling. Het is niet de bedoeling dat als gevolg van deze vereenvoudiging kansen worden gemist. Bij de uitwerking van de vereenvoudiging in de Gids buitenkans krijgt dat nadere aandacht.
Particuliere landgoederen moeten partij zijn bij de (criteria) voor waardstelling van het landschap. In een gebied met zeer hoge waarde is bijvoorbeeld een zonneveld minder voorstelbaar.	Voor de Visie landelijk gebied (en de Energievisie) is al een landschapsstudie met waardstelling uitgevoerd. Voor een nadere toelichting wordt verwezen naar het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp C.
De gemeente geeft te weinig impuls aan bestaande landgoederen bij het vinden van economische dragers. Genoemd worden het beter belonen en faciliteren van pioniers in de landbouw, bos niet beschouwen als natuur of als agrarisch gebied en het verruimen van accommodatiemogelijkheden. Het opbrengend vermogen van bos moet behouden blijven. De provinciale actie 'iedereen een boom' was voor indienen niet interessant omdat o.a. geen vrije soortkeuze werd geboden. Laat dit aan de eigenaar.	<p>De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp H.</p> <p>Aanvullend: De gemeente heeft beperkte invloed op provinciaal en rijksbeleid, waar de zienswijze over bijvoorbeeld het bosbeleid (indirect) naar verwijst.</p>
Publieke financiering van beheer komt ten goede aan terreinbeherende organisaties en niet aan	Voor zover het de gemeente bekend is, kunnen ook particuliere eigenaren gebruik maken van regelingen

Zienswijze	Beantwoording gemeente
landgoedeigenaren. Een voorbeeld is het bekostigen van de verplichte zorgvuldige bomencontrole voor wandelpaden.	voor beheer van landgoederen. De gemeente beschikt zelf niet over de middelen voor substantiële aanvullende financiering.

Conclusie:

De reactie op de gebundelde zienswijzen en de daaraan te verbinden conclusies staan in hoofdstuk 2. Op basis van deze zienswijze is onder het thema leefbaarheid in hoofdstuk 5 van de Visie aangehaald wat de regels zijn voor geluid bij evenementen. In het voorstel van het College aan de Gemeenteraad is mede op basis van deze zienswijze een voorstel gedaan voor versterking van toezicht en handhaving. Ook over participatie en overleg bevat de Visie een aangevulde tekst, mede naar aanleiding van deze zienswijze. De overige delen van deze zienswijze geven geen aanleiding tot het aanpassen van de Visie.

Indiener 4

Samenvatting en beantwoording zienswijze

Zienswijze	Beantwoording gemeente
Indiener vraagt om op experimentele basis af te wijken van de hoofdregel 'geen versterking van het buitengebied' ten gunste van een seniorenhof van ongeveer 25 grondgebonden woningen. Dit seniorenhof wordt ecologisch verantwoord gebouwd en in de stadsrand een naadloze overgang vormen en aansluiten bij zowel de stad als het buitengebied. Dit initiatief past ook bij de beleidsregels waarmee in december 2020 de Woonvisie is aangevuld voor het faciliteren van een zoektocht naar een locatie voor een 'knarrenhof' of vergelijkbare seniorenhuisvesting. Een dergelijke voorziening zorgt ook voor doorstroming op woningmarkt.	<p>De Visie landelijk gebied bevat onder wonen het algemene uitgangspunt om het dichtslibben van het landelijk gebied met bebouwing tegen te gaan. De Visie zet, in het verlengde van de Woonvisie, het landelijk gebied niet op slot. De Visie geeft ruimte aan een initiatief voor een bijzondere doelgroep of een pilot én stelt als voorwaarde dat het initiatief waarde toevoegt aan de kwaliteiten van het landelijk gebied.</p> <p>In het laatste tekstblok onder het thema Wonen is niet duidelijk dat deze 'uitzondering' betrekking heeft op het algehele uitgangspunt om versterking tegen te gaan. Nu lijkt het alsof het uitgangspunt alleen slaat op daarvoor staande tekst over de omzetting van recreatiewoningen om die reden is het laatste tekstblok onder wonen beperkt aangepast. De uitzondering kan dus ook betrekking hebben op het seniorenhof.</p> <p>Toch wordt bij de vaststelling van de Visie landelijk gebied geen besluit genomen over het in de zienswijze genoemde seniorenhof. De Visie geeft in hoofdlijn aan wat de voorwaarden zijn. Het is aan de initiatiefnemers om aan te tonen dat voldaan wordt aan de voorwaarden over een bijzondere doelgroep of pilot en dat het voorstel bijdraagt aan de kwaliteiten van het landelijk gebied. Voor nadere toetscriteria wordt verwezen naar de (te herziene) Gids buitenkans.</p>

Conclusie:

De zienswijze geeft geen aanleiding om de inhoud van de Visie aan te passen. Wel is de tekst onder Wonen beperkt aangepast om de duidelijkheid te vergroten. Het laatste tekstgedeelte onder Wonen heeft niet direct betrekking op 'inwoning, mantelzorg etc' maar op alle woonvormen die bij kunnen dragen aan versterking van het buitengebied.

Na 'De Gids buitenkans werkt deze en aanvullende regels nader uit' volgt een regel wit. De tekst gaat dan verder met: 'Een uitzondering op het uitgangspunt om geen woningen aan het buitengebied toe te voegen betreft ook initiatieven voor bijzondere doelgroepen en voor pilots, die nu geen plek in het buitengebied hebben. ....'

Indiener 5

Samenvatting en beantwoording zienswijze

Zienswijze	Beantwoording gemeente
Naar aanleiding van pagina 10 wordt gevraagd naar het opgestelde MER.	<p>Op pagina 10 van de ontwerp-Visie staat dat een m.e.r.-beoordeling is uitgevoerd. De notitie van deze (vormvrije) m.e.r.-beoordeling is als bijlage bij de Visie gevoegd ('Notitie vormvrije m.e.r beoordeling Visie Landelijk Gebied').</p> <p>Het doel van de m.e.r.-beoordeling is om na te gaan of het opstellen van een MER voor de Visie noodzakelijk is. Dat is het geval als belangrijke nadelige milieugevolgen verwacht kunnen worden als gevolg van de Visie.</p> <p>De conclusie van de uitgevoerde m.e.r.-beoordeling is dat van de Visie landelijk gebied geen belangrijke nadelige gevolgen voor het milieu te verwachten zijn. Het college van B&W van Enschede heeft dan ook besloten dat het opstellen van een (plan)MER niet noodzakelijk is. Er is dan ook geen MER opgesteld.</p>
In aansluiting op de stelling op pagina 11 dat afdoende middelen ontbreken wordt gevraagd hoe dan wel keuzes worden gemaakt. Gemist wordt een consistente prioritering die niet varieert per gebied of thema en een tijdslijn waarbinnen getoetst kan worden en monitoring kan plaatsvinden. Ook ontbreekt een link naar bestaand beleid waardoor "quick-wins" kunnen worden gerealiseerd.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp B.
Gevraagd wordt om in te gaan op de evaluatie van de Gids buitenkans (2014), wat de tekortkomingen zijn in het traject van initiatief tot uitvoering (blz 17) en wat de evaluatie betekent, welke kaders de Visie aangeeft voor de vernieuwde versie van de Gids, voor de Omgevingsvisie en voor het op te stellen Landschapsplan. In algemene zin wordt een beschrijving van een toetsingskader gemist waarlangs komende initiatieven kunnen worden beoordeeld met een vooraf geformuleerde aanpak en toetsingskader in geval van tegengestelde belangen.	<p>In de evaluatie, die bij de ontwerp-Visie is gepubliceerd, wordt kort vermeld dat de gemeente het traject van initiatief tot uitvoering niet altijd voldoende kan begeleiden en sturen. Denk bijvoorbeeld aan de check op het nakomen van afspraken en voorwaarden die in vergunningen of anderszins zijn opgenomen.</p> <p>Wat betreft de kaders, geeft de beschrijving van de Gids buitenkans in hoofdstuk 8 aan welke onderwerpen daar in elk geval aan de orde komen. De daarbij behorende kaders staan per thema in Hoofdstuk 5 van de Visie. Deze hoofdlijnen worden in de Gids verder uitgewerkt.</p>
Gevraagd wordt in hoeverre de buurgemeenten bij de opstelling van deze Visie zijn betrokken? Bij pagina 25 over het versterken van de groenblauwe structuur is de verbinding met de gemeente Haaksbergen niet vermeld. Is die verbinding niet gelegd?	<p>Met de buurgemeenten is overleg gevoerd over de Visie. Gemaakte opmerkingen zijn verwerkt. Zie ook het bijlagerapport 'Overleg en participatie' dat al bij het ontwerp was gevoegd.</p> <p>De groenblauwe structuur in de richting van Haaksbergen is met pijlen op de kaart aangegeven. In de tekst zijn alleen twee ecologische verbindingen met name genoemd omdat die tussen/door stedelijke gebieden lopen. Dat geldt niet voor de ecologische verbinding in de richting van buurgemeente Haaksbergen.</p>

Zienswijze	Beantwoording gemeente
Welke leidraad is van toepassing op de balans tussen behoud van cultuurlandschap, landgoederen en natuur versus het gebruik van het landelijk gebied voor allerhande activiteiten?	In hoofdstuk 3 van de Visie is, met verwijzing naar de nieuwe Omgevingswet, toegelicht dat de balans tussen beschermen en benutten de kern vormt van het beleid. De vier ontwikkelingsprincipes uit hoofdstuk 4 vormen de leidraad voor het bepalen of een ontwikkeling bijdraagt aan de gemeentelijke ambities voor het landelijk gebied. Per thema volgt in hoofdstuk 5 de verdere uitwerking. Ook bij de gebiedsaanpak zal telkens gezocht worden naar het evenwicht tussen beschermen en benutten dat het beste bij dat gebied past. De Gids buitenkans werkt de gewenste balans voor diverse activiteiten in regels uit.
Wat wordt bedoeld met de uitspraak op pagina 33 dat de Groene Pijler alleen kan blijven bestaan als die past bij de huidige en toekomstige samenleving? En moet de uitspraak dat de Groene Pijler zich moet aanpassen en vernieuwen om duurzaam te blijven bestaan niet juist worden omgekeerd?	Aan het begin van de themabeschrijving staat dat Groene Pijler voortkomt uit het unieke samenspel van fysieke kenmerken en gebruik. Dat is geen statische situatie. Met de uitspraak wordt bedoeld dat de Visie niet streeft naar hoe het vroeger was. Ook voor de Groene Pijler denkt de gemeente toekomstgericht. Een historisch landgoed moet bijvoorbeeld met behoud van cultuurhistorische kenmerken en kwaliteiten ook in de huidige tijd kunnen functioneren. Het gaat om de juiste balans tussen beschermen en benutten. Om tot duurzaam gebruik en beheer te komen moet ook de Groene Pijler in zekere mate aansluiten bij de huidige maatschappelijke omstandigheden.
De herziene Gids Buitenkans geeft [straks] aan welke bijdrage aan de Groene Pijler wordt geboden als tegenwicht voor initiatieven in de natuurlijke omgeving. Waarom is een tegenwicht nodig en moet dat niet deze Visie worden vastgelegd?	De huidige Gids buitenkans (2014) geeft tal van regels, die duidelijk maken wanneer sprake is van een evenwichtige belangenafweging. Een privaat initiatief is alleen acceptabel als dat in voldoende mate rekening houdt met publieke belangen. Een van de vele voorbeelden is de Rood voor Rood-regeling, waarin een nieuw bouwkegel kan worden verdiend door sloop van landschapsontsierende schuren. De herziene Gids gaat deze en soortgelijke regels actualiseren.
Welke stappen zijn ondernomen om de nadelige effecten van de landbouw op de natuurlijke omgeving te verminderen (blz 34) en waar heeft dat toe geleid. Hoe verhoudt de aanpak voor de landbouw zich tot de aanpak van de Groene Pijler?	Voorbeelden van aanpassingen van de landbouwbedrijven gericht op het beperken van nadelige effecten op de omgeving zijn het terugbrengen van hoeveelheid dierlijke mest op de percelen, het selectievere gebruik van gewasbeschermingsmiddelen, de toegenomen aandacht voor de bodemkwaliteit (groenbemesters), het plaatsen van zonnecollectoren op schuren. De ontwikkeling naar kringlooplandbouw brengt extensiever landgebruik met zich mee met meer ruimte voor natuur en landschap. In de gebiedsaanpak (hoofdstuk 7) komen verschillende opgaven samen, veelal ook die van de landbouw en de Groene Pijler. De verhouding zal per gebied verschillen en de gebiedsaanpak is er juist voor om dan telkens een evenwichtige aanpak te vinden.
Waaruit blijkt dat de landbouw voldoet aan de regelgeving. Hoeveel en hoe vaak wordt gecontroleerd?	De gemeente heeft beleid voor Bestemmen-, Vergunningen-, Toezicht en Handhavingstaken (BVTH-taken) op het gebied van de fysieke leefomgeving. Jaarlijks worden de resultaten en voortgang van de uitvoering beschreven in het jaarverslag BVTH fysieke leefomgeving. Dit omvat ook BVTH-taken gericht op de landbouw. Grote varkens- en kippenbedrijven worden jaarlijks gecontroleerd; overige agrarische bedrijven 1 keer per 3 jaar.
Bij het thema wonen (pagina 36) vraagt indiener naar de rationele samenhang tussen analyse, ambitie en aanpak. Hoe zit	De hoofdlijn voor het thema wonen is nu en blijft ook in de Visie landelijk gebied het tegengaan van verstening van het landelijk gebied. De in de zienswijze aangehaalde Rood voor Rood-regeling

Zienswijze	Beantwoording gemeente
<p>het met de geformuleerde ambitie om toekomstige stadsuitbreiding mogelijk te maken, waarbij elders in het gebied compensatie zou moeten plaatsvinden, met de 'rood voor rood' regeling en de medewerking voor het omzetten van tijdelijke naar permanente bewoning. Hoe verhoudt het 'verstenen' van het platteland zich tot het behoud en herstel van de natuur?</p>	<p>brengt bijvoorbeeld een uitrust die daar inhoud aan geeft. Sloop van een schuur van tenminste 850 m² geeft toestemming voor nieuwbouw van maximaal 750 m³. Dat betekent in praktijk een forse afname van 'steen' in het landelijk gebied.</p> <p>De Visie zet de maatschappelijke ontwikkeling niet volledig stil. Daarom komen in de Gids buitenkans ook regels voor omzetting van woningen als daar redelijke maatschappelijke belangen voor aanwezig zijn: wat is mogelijk en welke condities gelden.</p> <p>Daarnaast geldt dat de stad Enschede groeit en dat niet alle ruimte daarvoor binnenstedelijk valt te vinden. De Visie landelijk gebied doet geen uitspraak over mogelijke locaties; wel geldt het uitgangspunt dat naast een zorgvuldige landschappelijke inpassing van een stedelijke uitbreiding ook verlies aan groene kwaliteit zoveel mogelijk elders in het landelijk gebied gecompenseerd moet worden.</p>
<p>Hoe past de ambitie voor duurzaam recreatie en toerisme (blz 40) bij de ruimte voor toevoeging -en revitalisering- van verblijfsaccommodaties en nieuwe horeca en leisure concepten? Hoe wordt gewaarborgd dat natuur en het milieu worden beschermd en verstevigd?</p>	<p>In de Gids buitenkans wordt een kwalitatief toetsingskader opgenomen voor nieuwe verblijfsaccommodaties / horeca- en leisure-concepten. In dat toetsingskader wordt ook de afweging van effecten op natuur en milieu opgenomen. Initiatieven die een bijdrage leveren aan het behoud van natuur en landschap zullen een streepje voor hebben. Ook de voorgestelde gebiedsindeling kan daarbij meetellen.</p>
<p>Waarom krijgt bij verkeer en vervoer (blz 41) de analyse van drukte op de vaak smalle buitenwegen en de ambitie voor een verschuiving naar langzaam verkeer geen vervolg bij de aanpak, waar alleen straatverlichting concreet genoemd?</p>	<p>De ambitie voor verschuiving naar langzaam verkeer is breder dan alleen het buitengebied. Die ambitie wordt nader uitgewerkt in de Mobiliteitsvisie. Het punt van straatverlichting geldt specifiek voor het buitengebied en is daarom wel apart benoemd.</p>
<p>Wat is de strategie voor energie (bl 43)? De zienswijze noemt in dit verband de analyse waarin concreet isolatie en plaats voor zonen windenergie wordt aangegeven. Bij de ambitie wordt dit o.m. vertaald [als afgeleide uit de Energie visie] naar 20% benutting van daken voor zonnepanelen. Bij de aanpak staat dat de beoordeling van initiatieven zal plaatsvinden aan de hand van landschapswaardering.</p>	<p>De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp E.</p>
<p>In algemene zin mist in deze visie een entiteit die de regie neemt</p>	<p>De gemeente kan bij veel ontwikkelingen in het landelijk gebied een regierol vervullen, zeker als daarvoor voldoende menskracht en instrumenten beschikbaar zijn en partijen de gemeente deze rol ook willen geven. In hoofdstuk 8 van de Visie zijn instrumenten opgenomen die behulpzaam zijn bij het invullen van de regierol. Het gaat daarbij overigens altijd om een samenspel met andere overheden, maatschappelijke organisaties, inwoners en bedrijven. Zoals in hoofdstuk 1 (dilemma 'van regie tot handhaving') en in hoofdstuk 2 (huidige rol van de gemeente) is verwoord beschikt de gemeente nu over beperkte mogelijkheden en middelen om de regierol ten volle te vervullen. Daarom is ook vermeld onder het dilemma 'boter bij de visie' dat aanvullende menskracht en middelen nodig zijn om de regierol nader te kunnen oppakken.</p>

Conclusie:

De reactie op de gebundelde zienswijzen en de daaraan te verbinden conclusies staan in hoofdstuk 2.
De overige delen van deze zienswijze geven geen aanleiding tot het aanpassen van de Visie.

Indiener 6

Samenvatting en beantwoording zienswijze

Zienswijze	Beantwoording gemeente
Zonneparken en windturbines in het landelijk gebied hebben alleen maar nadelen. Ze gaan ten koste van de ruimte voor de landbouw, zo is er geen toekomst voor de bedrijfsopvolger. Grasland legt ook CO2 vast en de biodiversiteit onder zonnepanelen neemt flink af. Er is genoeg ruimte voor zonnepanelen op daken.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp E.

Conclusie:

De reactie op de gebundelde zienswijzen en de daaraan te verbinden conclusies staan in hoofdstuk 2.

Indiener 7

Samenvatting en beantwoording zienswijze

Zienswijze	Beantwoording gemeente
Indiener deelt de hoofdlijnen van de Visie landelijk gebied van de gemeente, met name het belang dat de hoge kwaliteit van het landelijk gebied heeft voor de hele stad.	De gemeente vindt het belangrijk dat indiener de hoofdlijnen van de Visie onderschrijft. Een verder reactie op de betekenis van het landelijk gebied voor de hele stad staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp K.
De Visie landelijk gebied en de Energievisie zijn onvoldoende met elkaar verweven. Ze lijken qua opzet in inhoud geheel los van elkaar opgesteld. Voorstel is om de Visies direct op te stellen als Omgevingsvisie met doorkijk naar het omgevingsplan en -programma.	De bijlage 'Overleg en participatie Visie landelijk gebied', die al bij het ontwerp was gevoegd, gaat naar aanleiding van een opmerking van de Commissie omgevingsbeleid in op de verhouding van de Energievisie en de Visie landelijk gebied. Deze reactie wordt hier herhaald: 'Beide Visies hebben een heel verschillende invalshoek. De Visie landelijk gebied gaat over 70% van het grondgebied van Enschede. Het gaat over alle fysieke onderwerpen in het buitengebied. Het opwekken van duurzame energie is daar één van. De Energievisie volgt het stramien van het Klimaatakkoord.' De Visies zijn volledig afgestemd vooral waar het gaat om de duurzame opwekking van elektriciteit met zon en wind in het buitengebied. Omdat het nu al nodig is om regie te voeren en regels te hebben is het niet verstandig om te wachten tot de Omgevingswet in werking is en de gemeente binnen de regels van die nieuwe wetgeving een Omgevingsvisie heeft opgesteld.
De Visie bevat meer ambities dan de gemeente zegt aan te kunnen en geeft niet voldoende antwoord en richting voor alle dilemma's, waar de Gids buitenkans uitwerking aan gaat geven. Op grond	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp A.

Zienswijze	Beantwoording gemeente
hiervan is het voorstel om een breed samengesteld adviesorgaan met de naam Buitengebied 2021 in het leven te roepen dat kan meehelpen om het ambitieuze plan operationeel te maken en de integraliteit te bevorderen.	
Het participatietraject geeft aan hoe de gemeente partijen wil samenbrengen. Dat is ook de kern van de gebiedsaanpak.	De gemeente onderschrijft deze zienswijze.
De gereserveerde middelen zijn niet toereikend om de ambitieuze plannen te realiseren. Plannen zoals het herstel van houtwallen, aankoop van grond voor het breed toegejuichte plan voor extra bomen, dreigen daarmee een loos gebaar te zijn.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp B.
Bij de soortkeuze voor nieuwe aanplant moet rekening worden gehouden met de verwachte klimaatverandering. De bomenhub (collectieve kwekerij) is een interessant idee.	Bij het opstellen van het Natuur- & Landschapsplan zullen de soortkeuze en de bomenhub in overweging worden genomen.
De Visie is niet duidelijk over de benodigde ruimte voor nieuwe bomen. Of gaat het om vervangende aanplant? Wees daarover duidelijk. Inschatting van indiener is dat 17 tot 37 ha nodig is voor nieuwe aanplant.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp D.
De oproep in de Visie om verstening tegen te gaan heeft alles te maken met de wateroverlast bij stortbuien. Omdat de stad deels in een kom ligt, zal overtollig water uit het buitengebied naar de stad stromen. Gevraagd wordt om in de Visie op te nemen welke voorzieningen in het buitengebied worden genomen om overstroming tegen te gaan.	Het tegengaan van verstening dient meerdere doelen: beperken van wateroverlast, beperken van hittestress en bestrijden van droogteproblemen, door aanvulling van de grondwatervoorraad. Aangezien de stad op een stuwwal ligt zal er relatief weinig water van het buitengebied naar het stedelijk gebied stromen. Eerder is het omgekeerde aan de orde. Vanuit dat mechanisme is het idee ontstaan om langs de stadsranden retentiegebieden te realiseren, om zo de wateroverlast te bestrijden. Voor zover er sprake is / kan zijn van water dat uit het buitengebied richting de stad stroomt, zouden deze retentievoorzieningen eveneens dienst kunnen doen om dat water "af te vangen".
Hittestress vraagt ook in het buitengebied hittebestendige plekken te maken om verdere teruggang van de biodiversiteit te voorkomen. Vraag is om hier ook in de Visie op in te gaan.	Hittestress is vooral een binnenstedelijk probleem ("urban heat effect"). Hittebestendige plekken in het buitengebied bestaan op dit moment al in de bossen en in gebieden met veel bomen. Deze kunnen de teruggang van biodiversiteit beperken. De prioriteit voor het terugdringen van hittestress ligt in het stedelijk gebied.
Vraag om in de visie op te nemen dat er geen harde grens is tussen een natuurgebied en diens omgeving. Hierbij in het bijzonder aandacht geven aan risico's op verdroging en stikstofbelasting en rekening houden met beschermde vogelsoorten.	Deze zienswijze sluit direct aan bij de uitspraak onder 'groenblauwe structuur' in hoofdstuk 4 van de Visie. Daarin staat dat natuur geen geïsoleerde potplant is (blz 25) en iets verderop dat de natuur in natuurgebieden niet voldoende is en een fijnmazige groenblauwe dooradering van het agrarische cultuurlandschap moet bijdragen aan de biodiversiteit.
Gevraagd wordt om een proactieve rol te pakken om meer verbinding tussen de mensen en activiteiten van de stad en het	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp K.

Zienswijze	Beantwoording gemeente
buitengebied aan te brengen. De terugtrekkende overheid lijkt op zijn retour.	
Indiener vraagt de gemeente in haar visie buitengebied ook een visie op burgerparticipatie over onderwerpen die het buitengebied aangaan te expliciteren of een apart hoofdstuk over burgerparticipatie aan de visie toe te voegen.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp A.
In de Natura 2000 gebieden in en rond Enschede wordt de KDW (Kritische Depositie Waarde) reeds met 50% of meer overschreden. In de visie staat niet op welke wijze de gemeente met deze overschrijding wil omgaan en welk gewicht de gemeente geeft aan het verlagen van de depositiewaarden. Dit met name om te voorkomen dat straks bij de uitvoering van nieuwe projecten blijkt dat daar onvoldoende rekening mee is gehouden en zo veel tijd en energie verloren is gegaan. Aangezien dit een groot landelijk probleem is zal de gemeente, via de VNG, hierover ook druk moeten uitoefenen op de regering om dit probleem ook echt aan te pakken.	Het klopt dat in de Natura 2000 gebieden rond Enschede de kritische depositiewaarde wordt overschreden. Het beleid om deze overschrijding in te perken wordt ontwikkeld door Rijk en provincie en staat daarom niet in de Visie landelijk gebied. De gemeente Enschede wordt betrokken bij de ontwikkeling van het provinciale beleid voor stikstof. Het doel van dit beleid is om de stikstofdepositie op Natura 2000 gebieden te verminderen en de natuur te herstellen. Waar nodig oefent de gemeente ook druk uit op de landelijke overheid om dit probleem aan te pakken, zodat de natuur beter wordt beschermd en weer ruimte ontstaat voor ruimtelijke ontwikkelingen.

Conclusie:

De reactie op de gebundelde zienswijzen en de daaraan te verbinden conclusies staan in hoofdstuk 2. De overige delen van deze zienswijze geven geen aanleiding tot het aanpassen van de Visie.

Indiener 8

Samenvatting en beantwoording zienswijze

Zienswijze	Beantwoording gemeente
Indiener sluit zich aan bij de zienswijzen 9, 11, 18, 25, 26, 31	
De Visie maakt niet duidelijk wat met het in de Visie veelgenoemde begrip Kringlooplandbouw wordt bedoeld. De melkveehouders in Enschede zijn daar al volop mee bezig, sinds 2017 volgens de verplichte kringloopwijzer. Daarmee kan de melkveehouder duurzaam voedsel produceren en tegelijkertijd kosten besparen. Veel bedrijven zijn al goed bezig met verduurzaming. Ook in samenwerking met afnemers van de producten. Daarnaast zijn er veel verplichtingen van de overheid. Dat zet de bedrijven onder druk.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp I.
Kringlooplandbouw is alleen mogelijk met voldoende grond. Gevraagd wordt om de gemeentelijke grond in gebruik te geven bij	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp G.

Zienswijze	Beantwoording gemeente
bedrijven uit Enschede en bij voorkeur aan jonge agrarische veehouders. Dat geeft hen een meer duurzaam toekomstperspectief, zeker als de grond meer dan 2 jaar wordt uitgegeven.	
De gebieden die zijn aangeduid als transformatiegebied vallen grotendeels samen met de voormalige landbouwontwikkelingsgebieden. Die waren voorheen bedoeld om voor veehouders ruimte te bieden, zodat zij niet intensiever hoeven te worden. Het transformeren van deze gebieden, waarschijnlijk in ecologische / natuurlijke vorm, houdt geen rekening met de economische waarde van deze gebieden. Het verzoek is om nogmaals kritisch naar deze gebieden te kijken.	De landbouwontwikkelingsgebieden komen uit de Reconstructiewet Concentratiegebieden van 2002. In deze gebieden was destijds uitbreiding, hervestiging of nieuwvestiging van intensieve veehouderij voorzien. Ze waren wel bedoeld om veehouders ruimte te bieden, maar niet voor een extensiever bedrijfsvoering. Los daarvan kent de aanduiding als transformatiegebied in de Visie landelijk gebied een andere insteek en achtergrond. Het zijn de gebieden waar de oorsprong van het landschap niet bijzonder is, de kenmerken niet goed herkenbaar zijn en de kwaliteit niet hoog is. In deze gebieden kan aan een nieuw landschap worden gewerkt waarin ruimte is voor verschillende opgaven. Dat kan een ontwikkeling naar kringlooplandbouw zijn, tegengaan van verdroging, inpassing van zonnevelden, terugbrengen van houtwallen etc. De aanduiding tot transformatiegebied zegt iets over de kwaliteit van het landschap en de behoefte tot verandering daarvan, maar niets over de functies en het gebruik dat het getransformeerde landschap krijgt. Zie ook in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp C.
De gemeente zit met de ambitie van 20% zon op dak extreem laag. De Energievisie komt daardoor uit bij de landbouw. Het past niet bij elkaar: het verplichten van kringlooplandbouw en natuurinclusief boeren en tegelijkertijd landbouwgrond gebruiken voor het opwekken van energie. Wek de energie op waar het wordt gebruikt en kijk ook naar alternatieven zoals een drijvend zonneveld op de waterplas aan de Haaksbergerstraat, waterkracht etc. Het gebruik van landbouwgrond drijft ook de grondprijzen op.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp E.
Ook heeft het geen zin om duurzaam energie op te wekken, als we niet in staat zijn energie op te slaan en het net telkens vaker overbelast raakt.	Onder invloed van de energietransitie wordt de productie van elektriciteit weersafhankelijk. Om vraag en aanbod onder alle omstandigheden op elkaar af te stemmen, moet ons energiesysteem flexibeler worden. Dat kan op verschillende manieren: door de opslag van elektriciteit in batterijen, door de productie van waterstof, door de beïnvloeding van de vraag naar elektriciteit (via zogenaamde smart grids), door regelbare productie en door uitwisseling van elektriciteit met het buitenland.
Niet onderbouwd is de uitspraak dat de natuurlijke variatie het gevolg is van het intensieve landbouwgebruik.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp J.
Betekent het motto nieuw voor oud bij de bouw van agrarische schuren, dat de schuur gesloopt moet worden als die niet meer	Om verstening van het landelijk gebied tegen te gaan is het niet gewenst dat bij (vervangende) nieuwbouw de oude schuur blijft staan, terwijl die geen functie meer heeft. Als de schuur geen

Zienswijze	Beantwoording gemeente
voor vee wordt gebruikt, maar wel andere toepassingsmogelijkheden heeft.	agrarische toepassingsmogelijkheden (dat is breder dan vee in onderbrengen) meer heeft, dan geeft de gemeente voorkeur aan sloop. Sloop is dus niet nodig als de schuur nog nuttig landbouwkundig wordt gebruikt en is overigens ook niet gewenst als de schuur een cultuurhistorische waarde vertegenwoordigd. Goed onderhoud van de oude schuur is een verantwoordelijkheid van de eigenaar. De tekst wordt op deze punten verduidelijkt. (Zie ook zienswijze 22.)
Betrek de landbouw bij de groenblauwe structuur. Met groenblauwe diensten kunnen agrarische bedrijven hier een verdienmodel uithalen zodat het landschap wordt onderhouden en verduurzaming kan plaatsvinden. Het buitengebied is het visitekaartje voor toerisme.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp H.
De ambities van de Visie zijn hoog en tegelijkertijd wordt aangegeven dat er weinig financiële middelen zijn. Is het plan wel reëel en uitvoerbaar?	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp B.

Conclusie:

De reactie op de gebundelde zienswijzen en de daaraan te verbinden conclusies staan in hoofdstuk 2. De tekst over 'nieuw voor oud' bij de nieuwbouw van agrarische schuren wordt op basis van deze zienswijze verduidelijkt. De overige delen van deze zienswijze geven geen aanleiding tot het aanpassen van de Visie.

De laatste zin onder het thema landbouw in hoofdstuk 5 wordt als volgt aangepast (cursief is nieuw)

De gemeente beperkt geen bestaande rechten, maar wil bij nieuwbouw in afwijking van het bestemmingsplan als voorwaarde stellen dat sloop plaatsvindt *tenzij*:

- *De schuur nog een functie blijft houden en van nut is voor de agrarische bedrijfsvoering*
- *De schuur van betekenis is voor de cultuurhistorische waarde van het erf.*

Indiener 9

Samenvatting en beantwoording zienswijze

Zienswijze	Beantwoording gemeente
Indiener heeft al in april 2018 bijeenkomsten gehouden over de strategische visie buitengebied en is sinds die tijd nauw betrokken bij de totstandkoming van de Visie. Indiener spreekt zijn waardering uit en kan zich in grote lijnen vinden in de Visie	De gemeenten waardeert de inbreng die via de bijeenkomsten heeft bijgedragen aan de Visie en de inbreng van indiener bij het opstellen van de Visie.
Uitgangspunt is de kwaliteit van het landelijk gebied dat van groot belang is voor het woon-, werk en leefklimaat van de stad Enschede. De landbouw is belangrijke economische factor en is samen met de landgoederen de drager van een vitaal, veerkrachtig en aantrekkelijk landelijk gebied.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp K.

Zienswijze	Beantwoording gemeente
De beschikbaarheid van landbouwgrond is een belangrijke factor bij het kunnen inspelen op uitdagingen zoals kringlooplandbouw en het verbeteren van de biodiversiteit. De gemeente wordt gevraagd om het goede voorbeeld te geven met de eigen grond, door deze in te zetten voor ontwikkelingsruimte voor agrariërs in Enschede.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp G.
Tal van nieuwe initiatieven leiden tot grondclaims, die de landbouw vooral zal voelen in de transitiegebieden. Gevraagd wordt om een evenwichtige samenhangende afweging, die er ook toe kan leiden dat tegen nieuwe initiatieven nee gezegd wordt. Landbouwgrond is niet het laaghangende fruit bij het toestaan van nieuwe ontwikkelingen, treedt in overleg met de landbouw en ondersteun projecten die bijdragen aan het verdienmodel in de landbouw.	De gebiedsaanpak is bedoeld om diverse opgaven bij elkaar te brengen, te bezien of een gecombineerde aanpak mogelijk is en waar dat nodig is tot afwegingen te komen tussen verschillende belangen en opgaven. De landbouw en het landbouwbelang is een belangrijke factor. Hoe de afweging van belangen uitpakt zal per gebied verschillen. Deze Visie loopt op de uitkomst niet vooruit. Wel wordt hier in het algemeen gesteld dat het belang van zonnevelden of bomenaanplant niet bij voorbaat zwaarder weegt dan de landbouw. Ook het omgekeerde is niet het geval.
Het aantal initiatieven van verbreding en lokale vermarkting van landbouwproducten groeit. Indiener wil hieraan ondersteuning en hulp geven met de Groene Kennis Poort.	Deze ondersteuning is zeer welkom en past in de ambities van de Visie.
De landgoederen zijn belangrijk in Enschede naar aantal en oppervlakte. De verwevenheid van landgoederen en landbouw biedt kansen zoals bij betaalde ecosysteemdiensten door boeren en grondeigenaren. Daarvoor is ook belangstelling, zoals voor kruidenrijke akkerranden. Gevraagd wordt om passende en meerjarige vergoedingen in samenwerking met landgoederen, groenorganisaties, Landschapsfonds Enschede en een fonds landelijk gebied.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp H.
Het landelijk gebied is aantrekkelijk voor wandelaar en fietsers. Alleen zijn het wegensysteem en de parkeervoorzieningen niet op de toeloop berekend. Dat levert conflicten op met het landbouwverkeer. Pas de wegenstructuur en de parkeervoorzieningen aan op het huidige gebruik.	Het fiets- en wandelnetwerk in Enschede is wijdverbreid. De TOP's (Toeristische Opstap Punten) bieden mogelijkheden om op logische plekken van het netwerk te parkeren. In de tijden van Corona is wel meer druk op de voorzieningen ontstaan, maar over het geheel genomen zijn de problemen niet zo groot dat de wegenstructuur moet worden aangepast en veel extra parkeervoorzieningen aangelegd moeten worden. Op plekken waar wel structurele overlast bestaat zal naar een oplossing voor die specifieke plek gekeken worden, waarbij ook het draagvlak (natuur en landschap) van het ontsloten gebied wordt betrokken. Dit past binnen de het beleid van de Visie.
Indiener reageert ook op de Energievisie, maar roept bij de Visie landelijk gebied op om het landelijk gebied te ontzien, door	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp E.

Zienswijze	Beantwoording gemeente
inzet op energiebesparing, benutten van de opwekmogelijkheden in stedelijk gebied.	
Indiener ondersteunt de gebiedsaanpak en wil daar zelf ook aan bijdragen. Voor het gebied Enschede Zuid wordt daar al concreet aan gewerkt. Oproep is om de gebiedsaanpak in samenwerking te ondersteunen ook met voldoende financiële middelen. Betrek alle belanghebbenden haal niet alleen de krenten uit de pap, maar zorg dat het hele plaatje klopt.	In samenwerking met Stawel en de buurtkring Broekheurne heeft de gemeente – geheel volgens de voorgestelde aanpak in hoofdstuk 7 van de Visie- een neutrale verkenner gevraagd om de eerste stap van de gebiedsaanpak te zetten. Volgens de planning wordt de verkenning in juni 2021 afgerond.
Zorgpunt is de financiering van de ambities, die de Visie uitstraalt. Menskracht en middelen bij de gemeente zijn onvoldoende. Gevraagd wordt om herijking en om slimmer om te gaan met externe middelen bij Rijk, provincie, waterschap. Indiener wil een bijdrage leveren en haar inzet uitbreiden in het landelijk gebied.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp B.
Indiener vraagt de betrokkenheid van de gemeenteraad te versterken met een stadsdeel buitengebied.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp A.

Conclusie:

De reactie op de gebundelde zienswijzen en de daaraan te verbinden conclusies staan in hoofdstuk 2.
De overige delen van deze zienswijze geven geen aanleiding tot het aanpassen van de Visie.

Indiener 10

Samenvatting en beantwoording zienswijze

Zienswijze	Beantwoording gemeente
Indiener heeft bezwaar tegen zonnepanelen en/of windmolens in een gebied grenzend aan het prachtige natuurgebied Het Witte Veen. Het aanzicht veranderd drastisch, de biodiversiteit zal flink afnemen en het gaat ten koste van waardevolle landbouwgrond. Er zijn genoeg alternatieven op daken op bedrijventerreinen.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp E. Het beleid sluit zonnevelden in natuurgebieden uit. Aanliggende gebieden zijn niet uitgesloten, mits de zonnevelden goed zijn ingepast en aan andere voorwaarden kan worden voldaan die zijn opgenomen in de Energievisie.

Conclusie:

De reactie op de gebundelde zienswijzen en de daaraan te verbinden conclusies staan in hoofdstuk 2.

Indiener 11

Samenvatting en beantwoording zienswijze

Zienswijze	Beantwoording gemeente
Zorgpunt is hoe de stem van het buitengebied met de juiste waarde wordt gemeten. In 70% van de oppervlakte wonen	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp A.

Zienswijze	Beantwoording gemeente
slechts 3% van de inwoners. Indiener constateert met instemming dat de contacten met de gemeente de laatste tijd intensiever zijn geworden.	
In de landbouw gaat meer differentiatie ontstaan, productiegericht, verbreding en tussenvormen. Combinatie van functies is mogelijk, maar kent ook grenzen. De agrarische sector zet actief in op nieuwe ontwikkelingen en trends in diverse programma's en werkverbanden. Vraag aan de gemeente is om voor innovatie ruimte te bieden en aan te sluiten bij lopende initiatieven en niet een eigen programma op te bouwen.	De vraag om geen eigen gemeentelijke programma's te starten, maar aan te sluiten bij lopende initiatieven en ruimte te bieden voor innovatie sluit aan bij de gemeentelijke voorkeur om in samenwerking tot uitvoering te komen van de Visie.
De grens tussen landelijk gebied en stad op de Visiekaart roept de vraag waar de grens op is gebaseerd (bebouwde kom, harde grens bebouwing-buitengebied?) wat de gevolgen zijn voor agrariërs in de stadsrand. Gevraagd wordt om in gesprek te gaan met indiener over (aanpassingen) in de grens.	De grens is gekozen, zoals in de voetnoot met nummer 14 is uitgelegd, op basis van het feitelijk gebruik van gronden en de grens van bestemmingsplannen. Bovendien zijn kleine enclaves vermeden. De begrenzing is ten opzichte van het ontwerp op enkele punten aangepast, onder meer door de inliggende wegen tot het landelijk gebied te rekenen en kleine enclaves in het noorden van de gemeente niet meer uit te sluiten. De grens heeft geen 'eeuwigheidswaarde'. Nieuwe afwegingen en toekomstige ruimtelijke keuzen kunnen ertoe leiden dat aanpassing nodig is. Dat is het geval als besloten wordt tot stadsuitbreiding. Een dergelijk ingrijpend besluit doorloopt een publieke procedure met daarbij horende waarborgen voor de belanghebbenden.
De transformatiegebieden worden herkend als voormalige landbouwontwikkelingsgebieden, in het verleden bedoeld voor de ontwikkeling van intensieve veehouderijen. De gebieden lijken voort te komen uit de waarderingskaart, die is opgezet vanuit natuurlijk / ecologisch opzicht. Die waardering houdt geen rekening met de economische waarde. Transformatie lijken ten koste te gaan van de landbouw. Gevraagd wordt om dit nogmaals kritisch te bekijken.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp C.
Indiener ziet dat zonnevelden de agrarische structuur decennialang hinderen. Zonnevelden drijven de grondprijs op en schaden de kansen voor jonge boeren. Als zonnevelden niet te vermijden zijn, dan op locaties die niet haaks staan op een duurzame ontwikkeling van het buitengebied.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp E.
Handhaving werkt geen samenwerking in de hand. Verzoek is om in te zetten op	Bij samenwerking hoort ook dat partijen erop kunnen vertrouwen dat afspraken worden nagekomen. Een check of dat ook inderdaad

Zienswijze	Beantwoording gemeente
samenwerking in plaats van versterking van handhaving.	het geval is, kan het vertrouwen ondersteunen. De gemeente wil graag samenwerken én nagaan of wat afgesproken is ook wordt uitgevoerd.
Indiener vraagt zich af of de relatie die de Visie veronderstelt tussen het intensieve landgebruik en de schrale natuurlijke variatie wel juist is. De melkveehouderij in Enschede is relatief extensief en agrarische ondernemers zijn actief bezig meer natuurinclusief te denken en doen.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp J.
Indiener vraagt de versterking van de groenblauwe structuur niet van bovenaf op te leggen. Een verdienmodel vormt de basis. Indiener wil vanuit expertise graag meedenken over de invulling.	De algemene reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp H. Aanvullend: De gemeente stelt zich bij een meer natuurinclusieve bedrijfsvoering voor dat het bevorderen van kennisoverdracht, het bij elkaar brengen van partijen e.d. meer effect heeft dan dwang.
Indiener waarschuwt voor het negatieve effect van gebiedsprocessen op de sociale cohesie. Noaberschap kan door tegenstrijdige belangen uit elkaar vallen.	Het gebiedsproces dat de gemeente voor ogen heeft, is juist bedoeld om verschillen bespreekbaar te maken en tegengestelde opvattingen zo goed mogelijk bij elkaar te brengen. Ook denkt de gemeente dat een gebiedsproces zelf geen tegenstellingen schept. Het zijn de verschillen in belangen en opvattingen die daarvoor zorgen. Waar een goede dialoog ontbreekt komt noaberschap eerder in gevaar.
De waarde van het landelijk gebied en de beheerstaken van de boeren worden onvoldoende in geld gewaardeerd. Betaling van agrariërs voor onderhoud is een reële denkrichting. Verzoek aan de gemeente is om hierover actief in gesprek te gaan.	De gemeente wil ingaan op het verzoek uit agrarische kring om bij onderhoud van wegbermen en slootkanten met inzet van landbouwers een meer ecologisch beheer te realiseren. Daarvoor is een opgave hoofdstuk 6 van de Visie opgenomen. Ook voor het onderhoud van houtwallen is een opgave opgenomen. Wel heeft de gemeente onvoldoende middelen om hieraan invulling te geven. De gemeente stelt zich voor om zelf of via Stawel ondersteuning te bieden bij het uitwerken van deze denkrichting. Zie verder ook in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp H.
Verkeersveiligheid in het landelijk gebied kan worden verbeterd door doorgaand landbouwverkeer op het hoofnetwerk te faciliteren. Invoering van een tractorkenteken en verhoging van de maximumsnelheid geven mogelijkheden het onderliggende wegennet te ontlasten. Snelfietspaden zouden moeten worden gecombineerd met de hoofdwegenstructuur. Verder moeten bij aanpassingen van wegen de effecten op het landbouwverkeer worden meegenomen.	De gemeente heeft geen plannen voor een omvangrijke aanpassing van het wegennet. Waar wel aanpassingen plaatsvinden is het landbouwverkeer altijd een van de belangen die wordt meegewogen. De invoering van een kenteken voor tractoren en verhoging van de maximumsnelheid is een landelijke ontwikkeling, waarover de discussie op landelijk niveau plaatsvindt.

Conclusie:

De reactie op de gebundelde zienswijzen en de daaraan te verbinden conclusies staan in hoofdstuk 2. Mede naar aanleiding van deze zienswijze is de grens tussen bebouwd en landelijk gebied nogmaals bekeken en op onderdelen aangepast. De overige delen van deze zienswijze geven geen aanleiding tot het aanpassen van de Visie.

Indiener 12

Samenvatting en beantwoording zienswijze

Zienswijze	Beantwoording gemeente
Indiener sluit zich aan bij zienswijze 13.	

Conclusie:

Zie voor de conclusie onder de zienswijze met nummer 13.

Indiener 13

Samenvatting en beantwoording zienswijze

Zienswijze	Beantwoording gemeente
Indiener spreekt namens zijn client, die een overeenkomst heeft gesloten met de eigenaar van een perceel aan de Geessinkbraakweg. De overeenkomst strekt ertoe de mogelijkheden voor de realisatie van 73 woningen te onderzoeken. Volgens indiener is dit verzoek passend binnen de Woonvisie. Inspreker stelt vast dat hiermee een objectief bepaalbaar belang voor client ontstaat en dat die ontvankelijk en belanghebbend is.	De zienswijzeprocedure staat voor 'een ieder' open en ook zonder deze argumentatie over het 'objectief bepaalbaar belang' was deze zienswijze van een reactie voorzien.
De indiener stelt dat de ontwerp-visie onzorgvuldig is voorbereid en onvolledig ter inzage is gelegd omdat de visie niet is gepubliceerd in de Staatscourant of op de landelijke website ruimtelijkeplannen.nl is geplaatst. Een geometrische plaatsbepaling ontbreekt	Zoals indiener zelf ook stelt is voldaan aan de eisen van het Besluit ruimtelijke ordening. Derhalve is geen sprake van een onjuiste procedure. Ook valt uit de in de Visie opgenomen kaarten op te maken waar het perceel ligt waar de indiener naar verwijst.
De indiener stelt dat het vigerende bestemmingsplan aan het perceel de enkelbestemming geeft 'agrarisch met waarden' en dat de Structuurvisie gemeente Enschede 2011 de aanduiding heeft 'landschapstype stedelijk gebied'. Het perceel is thans in agrarisch gebruik, maar ligt binnen de begrenzing van de stad c.q. de bebouwde kom waardoor een ander gebruik in de toekomst voorzienbaar is. Het opnemen van dit perceel in de Visie landelijk gebied beschouwt indiener als een begrenzingsfout. Het gebied moet op grond van stedenbouwkundige argumenten niet als landelijk gebied te worden aangemerkt. Indiener vraagt de grens hierop aan te passen.	Het bestemmingsplan, dat onherroepelijk is geworden in april 2012, dateert van na de structuurvisie Gemeente Enschede 2011 (vastgesteld op 7 november 2011). Bovendien is het bestemmingsplan wel en de structuurvisie niet bindend voor derden. Daarmee is evident dat het planologische regiem voor het genoemde perceel uitgaat van een agrarische bestemming. De voorliggende Visie bevestigt dit regiem. Er is geen aanleiding om het betreffende gebied buiten de Visie te laten, zeker omdat het bestendige beleid van de gemeente is om de groene longen de stad in te laten komen. Dat heeft ook betrekking op deze voormalige es.
Op blz 2 van de Visie staat dat de Visie landelijk gebied naast andere bestaande visies staat. De genoemde Structuurvisie gemeente Enschede 2011 duidt het gebied aan als stedelijk gebied. Dit biedt geen	Enschede kent een groot aantal structuurvisies, die uitspraken doen over het gemeentelijke grondgebied. Een strikte hiërarchie is niet aangebracht. Het bijlagerapport bij de Visie geeft daarop een nadere toelichting.

Zienswijze	Beantwoording gemeente
rechtszekerheid. Ook is vermeld dat de Visie landelijk gebied onderdeel uit gaat maken van de op te stellen Omgevingsvisie. Ook dat geeft onzekerheid – wordt mogelijk bedoeld 'geincorporeerd'?	In de Visie landelijk gebied wordt gesteld dat de opgenomen begrenzing van het landelijk gebied de situatie aangeeft zoals die geldt op het moment van vaststelling. Ook constateert de indiener terecht dat deze Visie landelijk gebied te zijner tijd wordt betrokken bij het opstellen van de Omgevingsvisie en dat bij de vaststelling van die Omgevingsvisie, naar verwachting niet eerder dan eind 2022, bepaald wordt welke delen van de Visie landelijk gebied daarin worden opgenomen. In de Visie wordt de redactie aangepast.
Uit de HNS-studie naar het landschap volgt dat het perceel geen landschappelijke waarden van betekenis heeft. De zichtlijn die is aangegeven is onjuist, die zichtlijn begint pas bij de forse houtwal aan de zuidzijde van het perceel.	De toelichting over de methodiek van de landschapswaardering staat in het hoofdstuk met gebundelde reacties onder onderwerp C. Het genoemde perceel heeft in de Visie een zeer hoge kwaliteit en de strategie 'inpassen' is van toepassing. De Visie heeft geen zichtlijnen opgenomen.
Bij de houdbaarheid van de landbouwanalyse zet indiener vraagtekens. De grootschalige landbouw wordt bemoeilijkt in Nederland en op deze locatie en toch moeten de gronden behouden blijven voor de bewoners van de stad. De benodigde zorgvuldige belangenafweging is niet gemaakt. Het ambitieniveau van de Visie is te verstrekkend.	De constatering van indiener is juist over de stevige opgaven waar de landbouw voor staat. De vervolconclusie, dat de landbouw in Enschede geen toekomst heeft, wordt echter niet gedeeld. Zoals in de Visie staat en in diverse zienswijzen naar voren wordt gebracht werken de gronddruk en de daarbij behorende hoge grondprijzen belemmerend voor de ontwikkeling van de landbouwbedrijven. De mogelijkheden voor een landbouwbedrijf om met grondaankopen een gezonde omvang te krijgen nemen nog verder af als landbouwgrond overgaat in woongebied.
De facto zet de Visie het betreffende perceel in planologische zin op slot en dat strookt niet met de uitspraak in de Visie op blz 37 en 38 waarin staat dat dit niet het geval is. Door een goede landschappelijke inpassing valt wel een goede balans te vinden tussen maatschappelijke woningbehoefte en landschapsonderhoud.	De Visie zet het beleid voort om nieuwbouw in het landelijk gebied te beperken, maar niet volledig onmogelijk te maken.

Conclusie:

De reactie op de gebundelde zienswijzen en de daaraan te verbinden conclusies staan in hoofdstuk 2. Naar aanleiding van deze zienswijze wordt in de Visie duidelijker aangegeven wat de verhouding is van de Visie landelijk gebied ten opzichte van de nog op te stellen omgevingsvisie. Ook wordt aangegeven dat de grens tussen stad en landelijk gebied in de toekomst kan worden aangepast. De overige delen van deze zienswijze geven geen aanleiding tot het aanpassen van de Visie.

Indiener 14

Samenvatting en beantwoording zienswijze

Zienswijze	Beantwoording gemeente
Indiener vraagt waar we onze grond voor willen inzetten en antwoord zelf dat er naast vraag naar energie ook veel vraag naar voedsel is. Indiener stelt dat voedsel niet van buiten Noordwest-Europa moet worden weggehaald, om zekerheid te hebben over de kwaliteit en omdat	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp E. Aanvullend op de gebundelde reactie: Nederland is de op twee na grootste exporteur van agrarische producten in de wereld. Het is weinig waarschijnlijk dat door het aanbrengen van zonnevelden in

Zienswijze	Beantwoording gemeente
transport veel CO ₂ kost. Lokaal geproduceerd voedsel is niet schadelijk voor de leefomgeving, zeker in vergelijking tot een veld zonnepanelen. Voorrang moet worden gegeven aan lokaal produceren van voedsel produceren. Gras legt ook veel CO ₂ vast in de bodem. Zonnepanelen doen dat niet.	Nederland een tekort ontstaat aan zuivelproducten, de hoofdtekort van de landbouw in Enschede. Dat neemt niet weg dat ook de gemeente Enschede in de Visie landelijk gebied voorkeur geeft aan het verkorten van de keten tussen agrarische producent en consument. Zoals in de bij de ontwerp-Visie gevoegde bijlage 'Overleg en participatie' valt te lezen is dit punt in de aanloop naar de Visie ook met LTO besproken. Productie voor de lokale markt biedt veel voordelen, maar zal toch een nichemarkt zijn. De omvang van de zuivel- en vleesproductie van de landbouwers in Enschede is groter dan de lokale consumptie. Anders gezegd: het argument dat vanwege de Nederlandse voedselvoorziening geen landbouwgrond kan worden gemist, wordt niet gedeeld.
Op zich is er niks mis met het voornemen om 120.000 bomen in het buitengebied te plaatsen. Als het maar niet ten koste gaat van landbouwgrond. Landbouwgewassen slaan minstens zoveel CO ₂ op. Ook wordt gevraagd naar het onderhoud van de bomen.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp D.
Hoewel het begrip kringlooplandbouw nog erg vaag is, is wel duidelijk dat landbouwbedrijven niet intensiever worden en grond nodig hebben. Wijzig dus geen of zo min mogelijk grond met een landbouwbestemming in een andere bestemming.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp I.
Indiener vraagt zich sterk af of de bewering in de Visie wel juist is, dat de natuur te lijden heeft onder de intensivering van de landbouw. Het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen, kunstmest en dierlijke mest zijn de afgelopen 30 jaar sterk gereduceerd, het aantal bedrijven is drastisch gedaald en er is nagenoeg geen intensieve veehouderij meer. De landbouw is de laatste tientallen jaren extensiever geworden.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp J.
Indiener staat ervoor open om het bermbeheer in het buitengebied op zich te nemen.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp H.
Ook het waterbeheer wil indiener zelf in de hand houden. Dan groeien de gewassen beter en is het minder nodig om die uit andere gebieden te halen.	Het waterbeheer is een taak van het waterschap. Als indiener meer van die taken zelf wil uitvoeren, dan dient dat in overleg en overeenstemming met het waterschap plaats te vinden.
Landbouwers dragen bij aan de leefbaarheid van het landelijk gebied en de aantrekkelijkheid voor toeristen door het onderhoud van het landschap, koeien in de wei. Ook met praktische zaken als sneeuwruimen en stormschade opruimen	De landbouw en de landbouwers dragen in grote delen van het landelijk gebied bij aan de identiteit en de leefbaarheid van het buitengebied. Als landbouwers besluiten om hun grond op een andere wijze te gaan gebruiken, verandert het landschap. Daarom is een zorgvuldige afweging nodig. Of de leefbaarheid dan ook hard achteruitgaat, zoals de zienwijze stelt, zal in grote mate

Zienswijze	Beantwoording gemeente
dragen de agrariërs bij. Laat investeerders niet zomaar grote stukken land opkopen, dan gaat ook de leefbaarheid hard achteruit.	afhangen van de bewoners van het buitengebied zelf. Een (voormalige) landbouwer die zonnepanelen op zijn perceel plaatst kan nog steeds een goede buur zijn, die bijdraagt aan de leefbaarheid van het platteland.
De verplichting om zonnevelden te omzomen met houtwallen heeft als gevolg dat het open veld en de kenmerkende doorkijken verdwijnen.	De beleidsregels zonne-energie, bij de (ontwerp-) Energievisie, stellen dat circa 80% van een ontwikkelingslocatie wordt benut voor het panelenveld en 20% ruimte voor groen en/of water. De eis geldt niet dat elk zonneveld omzoomd wordt met houtwallen, zoals de zienswijze stelt. In een open landschap kan de 20% groen en/of water ook op een andere wijze dan met houtwallen worden ingevuld. Als het gaat om plaatsing van zonnevelden in een transformatiegebied, kan ook overwogen worden om het landschap opnieuw vorm te geven met een minder open beeld.

Conclusie:

De reactie op de gebundelde zienswijzen en de daaraan te verbinden conclusies staan in hoofdstuk 2. De overige delen van deze zienswijze geven geen aanleiding tot het aanpassen van de Visie.

Indiener 15

Samenvatting en beantwoording zienswijze

Zienswijze	Beantwoording gemeente
Indiener is eigenaar, bewoner en gebruiker van een landgoed in Enschede. Het landgoed ontleent haar waarde aan de bebouwing maar wellicht nog meer aan haar omgeving met aangrenzend bos en landbouwgrond. De indiener is verheugd over de aandacht die de Visie aan landgoederen besteedt en de grote waarde ervan erkent. Echter de koppeling tussen het belang en de waarde van die landgoederen en de direct omliggende percelen is onvoldoende gelegd. Daardoor schiet de bescherming van de landgoederen tekort.	De toelichting over de methodiek van de landschapswaardering staat in het hoofdstuk met gebundelde reacties onder onderwerp C.
Hoewel indiener het vanwege de schaal van de kaart lastig vindt om het precies te plaatsen lijkt het landgoed en de directe omgeving te zijn ingedeeld onder jonge ontginningsgronden en te vallen onder de waardering hoog, waar indiener vindt dat het landgoed ligt in een divers landschap (oude hoeven en boslandschap) en de waardering 'zeer hoog' verdient met de strategie 'inpassen'. Dit zou moeten gelden voor een omtrek van één km rond het landgoed. Dat moet ook gelden voor de groenblauwe structuur.	De toelichting over de methodiek van de landschapswaardering staat in het hoofdstuk met gebundelde reacties onder onderwerp C. Voor de aangegeven locatie geldt de volgende toelichting. Op het kaartbeeld van 1920 komt het landgoed niet voor en is de plek nog onontgonnen. Het gaat derhalve om een jonge veldontginning. Deze wordt ter plaatse hoog gewaardeerd. Dat betekent dat de typische kenmerken die horen bij een jonge veldontginning nog redelijk goed intact zijn, maar hier en daar niet meer goed herkenbaar zijn.

Zienswijze	Beantwoording gemeente
	 <p data-bbox="692 674 1430 913">Het specifieke landgoed waar hier sprake van is, dateert uit omstreeks 1940 en heeft zelf een aantal landschappelijke kenmerken die afwijken van de kenmerken van een jonge veldontginning (rechte lijnvormige opgaande elementen en rechthoekige open dan wel gesloten ruimten). De beperkte omvang van het landgoed maakt dat hiermee de hele omgeving geen andere landschapstypering en -waardering krijgt.</p> <p data-bbox="692 952 1430 1294">Zoals in de gebundelde reactie op deze en soortgelijke zienswijzen (onderdeel C) is vermeld is de veronderstelling niet juist dat de waardering zelf planologische bescherming biedt. De waardering is wel gekoppeld aan een ontwikkelingsstrategie die aangeeft hoe met het landschap moet worden omgegaan bij ruimtelijke ontwikkelingen. Bij de strategie 'aanpassen', die voor de aangegeven locatie geldt, houdt dit in dat nieuwe ontwikkelingen moeten bijdragen aan het weer leesbaar maken van het landschap. Nieuwe structuren en lijnen zijn mogelijk, maar ze moeten de herkenbaarheid van het landschapstype versterken.</p>
<p data-bbox="180 1308 670 1713">De Visie maakt niet duidelijk wat onder het 'beschermen' van kwaliteiten wordt verstaan en vraagt om een scherpe formulering voor historische landgoederen en in elk geval voor het eigen landgoed. Het benutten van de omgeving van het landgoed voor meer stedelijke ontwikkelingen, zoals wonen, zonneparken, windturbines zou ernstig tekortdoen aan de kwaliteiten van het landgoed en haar omgeving. Het kaartmateriaal moet de planologische bescherming uitdrukken.</p>	<p data-bbox="692 1308 1430 1473">De Visie houdt geen waardering in van individuele landgoederen en waardeert grotere landschappelijke clusters. Zoals bij de gebundelde reacties onder C is vermeld, is de landschapswaardering geen instrument van planologische bescherming.</p>
<p data-bbox="180 1727 670 2027">Net als het Natuur Netwerk Nederland moeten ook op historische landgoederen zonnevelden worden uitgesloten men een straal van één kilometer rond het landgoed. De voorwaarden waaronder een zonneveld nu geplaatst kan worden zijn niet scherp omschreven en kunnen door een rechter tot de beleids- en beoordelingsruimte van een gemeente worden gerekend. De visie</p>	<p data-bbox="692 1727 1430 1792">De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp C.</p> <p data-bbox="692 1830 1430 1928">Aanvullend wordt opgemerkt dat indiener niet duidelijk maakt op grond waarvan een beschermingszone van 1 kilometer rond het landgoed moet worden ingesteld.</p>

Zienswijze	Beantwoording gemeente
biedt nu onvoldoende bescherming aan gebieden met hoge of zeer hoge landschappelijke waarde. Het landgoed valt onder de gebieden waar de Visie juist grootschalige opwekking wil toepassen.	

Conclusie:

De reactie op de gebundelde zienswijzen en de daaraan te verbinden conclusies staan in hoofdstuk 2.

De overige delen van deze zienswijze geven geen aanleiding tot het aanpassen van de Visie.

Indiener 16

Samenvatting en beantwoording zienswijze

Zienswijze	Beantwoording gemeente
Het stemt tot tevredenheid dat het landschap van het buitengebied Usselerhalte de kwalificatie 'hoog' heeft gekregen. Het gebied is een uiterst aantrekkelijk wandelgebied voor werknemers in de Marssteden. Het kan nog beter, maar op voorstellen reageert de gemeente niet.	<p>De toelichting over de methodiek van de landschapswaardering staat in het hoofdstuk met gebundelde reacties onder onderwerp C.</p> <p>De waardering is gekoppeld aan een ontwikkelingsstrategie die aangeeft hoe met het landschap moet worden omgegaan bij ruimtelijke ontwikkelingen. Bij de strategie 'aanpassen', die voor de aangegeven locatie geldt, houdt dit in dat nieuwe ontwikkelingen moeten bijdragen aan het weer leesbaar maken van het landschap. Nieuwe structuren en lijnen zijn mogelijk, maar ze moeten de herkenbaarheid van het landschapstype versterken.</p>
Als knelpunt wordt aangehaald dat een plan niet achtereenvolgens door verschillende afdelingen wordt beoordeeld, maar synchroon moet plaatsvinden en wordt een accountmanager genoemd. Is dat iemand die de materiedeskundigen tot spoed moet manen. Dat moet niet iemand zijn met drie petten, ook toezichthouder en handhaver. Wat zeker wel helpt is een geautomatiseerde vorm van voortgangsbewaking, helpt ook om de burger te informeren over de voortgang.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp A.
Verantwoord landschapsbeheer kan alleen plaatsvinden als voldoende inkomen wordt gegenereerd. Dat lukt niet in de landbouw met de kleine bedrijven en niet door landgoedeigenaren. Recreatieve mogelijkheden (zoals B&B, minicampings) genereren wel wat omzet, maar weinig netto revenuen. Ten aanzien van woningsplitsing, onzelfstandige bewoning, studio's etc constateert indiener een vorm van koudwatervrees, waardoor het feitelijk onmogelijk wordt gemaakt nieuw inkomen te verwerven om het landschap in stand te houden. Dat zou ook helpen voor de leefbaarheid, gaat de verpaupering van	<p>De zorgen van indiener over het genereren van voldoende middelen om het landschap verantwoord te kunnen (blijven) beheren worden in algemene zin onderkend. Indiener doet het echter voorkomen dat het toestaan van (meer) bewoning de enige oplossing is voor het genereren van duurzaam voldoende (financiële) middelen. Dat is niet zo.</p> <p>Het toevoegen van bewoning is niet per definitie een garantie voor een betere kwaliteit van wonen en leven en van minder verpaupering of verrommeling in het landelijk gebied. Sterker nog, dit kan ook tot het omgekeerde resultaat leiden.</p> <p>Het is ook niet zo dat woningsplitsing en onzelfstandige bewoning in het landelijk gebied categorisch niet meer worden toegestaan, de hoofdlijn wordt 'nee, tenzij'. Voor specifieke doelgroepen die</p>

Zienswijze	Beantwoording gemeente
leegstaande gebouwen en ondermijning tegen en verlicht de woningnood.	kunnen helpen een kwaliteitsimpuls te realiseren zal zeker ruimte blijven in het landelijk gebied. De voorwaarden daartoe worden nader uitgewerkt in de nieuwe Gids Buitenkans.
Indiener leest in de Visie dat het weiden van een aantal vleeskoeien in een bloemrijke weide of akkerranden met een bloemenmengsel, of paarden houden in een slowfood omgeving al 'natuur' wordt genoemd. Het gaat volgens indiener gewoon om vormen van landbouw.	De Visie kiest onder het thema Groene Pijler niet voor grote uitbreiding van de oppervlakte met de enkelbestemming natuurgebied, maar verwacht juist dat veel biodiversiteitswinst te bereiken valt in combinatie met ander grondgebruik. Dat kan heel goed een wat extensiever vorm van agrarisch gebruik zijn. Een agrarische weide met vleeskoeien is geen natuurreservaat, maar kan wel veel natuurwaarden herbergen en ook nog eens in combinatie met opbrengst voor de landbouwer.
De gemeente heeft vooralsnog geen middelen beschikbaar voor de uitvoering van de Visie en beperkt eigenaren om fondsen te genereren om de taak van rentmeester en beheerder behoorlijk in te vullen. Oplossing wordt gezocht bij een 'Fonds landelijk gebied'. Daar wordt dubbel betaald: het initiatief moet een publiek doel dienen en daarvoor moet ook nog een flinke duit in het Fonds worden gedaan.	Veel initiatieven in het landelijk gebied gaan over een bedrijfsbelang of woongenot. Denk aan een recreatievoorziening of de bouw van een woonhuis. Omdat het landelijk gebied ook een collectieve waarde heeft, en in Enschede is die waarde vaak hoog, wordt van initiatiefnemers verlangd om met dat collectieve belang rekening te houden. Daarmee dient het initiatief nog geen publiek doel, het moet daar wel rekening mee houden. Zeker waar die publieke bijdrage op de plek waar het initiatief wordt gerealiseerd niet voldoende tot uitdrukking kan worden gebracht met maatregelen, kan via het Fonds landelijk gebied een afdracht plaatsvinden om elders in de gemeente de kwaliteit van het landelijk gebied te versterken.

Conclusie:

De reactie op de gebundelde zienswijzen en de daaraan te verbinden conclusies staan in hoofdstuk 2. De overige delen van deze zienswijze geven geen aanleiding tot het aanpassen van de Visie.

Indiener 17

Samenvatting en beantwoording zienswijze

Zienswijze	Beantwoording gemeente
Indiener is als landgoedeigenaar al 13 jaar in gesprek met de gemeente over het veiligstellen van de toekomst van haar landgoed. In die tijd is met verschillende personen gesproken. Indiener moest de problematiek waar van landgoedeigenaren tegenaan lopen vaak nog duiden. Goed om te zien dat de Visie geluisterd heeft en de input verwerkt is in de Visie	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp A.
De Visie stelt dat de gemeente landgoedeigenaren steun biedt bij het maken van een toekomstplan voor landgoederen met maatschappelijke meerwaarde. Wat verstaat de gemeente onder maatschappelijke meerwaarde?	Zoals de Visie stelt hangt de waarde van de landgoederen samen met het historische samenstel van natuur, landschap, monumentale gebouwen en bijzondere tuinen. De herkenbaarheid (ziet de bezoeker van het buitengebied dat het om een samenhangende en historisch eenheid gaat?), de zichtbaarheid (is het landgoed vanaf openbaar gebied te zien?) en de toegankelijkheid (kan een bezoek worden gebracht aan het landgoed, de tuinen en/of gebouwen?) vult die maatschappelijke betekenis verder in.
Heeft de gemeente voorbeelden van 'andere manieren' om tot eenzelfde	De gemeente heeft tot nu toe zeer beperkte capaciteit om actief mee te denken bij het maken van plannen voor landgoederen of

Zienswijze	Beantwoording gemeente
resultaat te komen en wil de gemeente het veld in trekken en meedenken. Indiener ontmoet vriendelijkheid en bereidwilligheid bij de gemeente, maar het ontbreekt aan flexibiliteit. We zitten opgesloten tussen formaliteiten en papieren realiteit.	om samen met de landgoedeigenaren het veld in te trekken. De Visie bevat het voorstel om de inzet uit te breiden. Het is aan de Gemeenteraad om de daarvoor benodigde menskracht middelen beschikbaar te stellen. Bij de aanbidding van de Visie aan de Gemeenteraad heeft het College daarvoor een voorstel gedaan.
Landgoedeigenaren zijn vaak al bezig met het in de Visie genoemde gebiedsgerichte maatwerk. Een verkenning van de gemeente onder de landgoederen kan zinvol zijn om hier een beeld van te krijgen.	De uitgevoerde studie naar landgoederen, die bij de Visie is gevoegd, geeft een eerste overzicht. In een gebiedsgerichte aanpak, waaraan landgoederen deelnemen, zullen vanzelfsprekend de maatwerkwensen en -mogelijkheden van de deelnemende landgoederen worden betrokken.
Pas op dat de negen instrumenten die de gemeente wil ontwikkelen elkaar niet gaan tegenwerken. Kijk meer naar maatwerkoplossingen. Indiener vraagt ook wanneer de herziening van de Gids buitenkans is voltooid.	Het is de bedoeling dat de Gemeenteraad de herziene Gids buitenkans dit kalenderjaar kan vaststellen. Het is een goede waarschuwing dat de gemeente in de verschillende instrumenten geen tegenstrijdige en elkaar in de weg zittende regels gaat opnemen.
Maakt de gemeente onderscheid tussen recreatiewoningen (solitair, solitair op landgoed, op een recreatieterrein) bij het omzetten in een woonbestemming? Indiener licht toe dat een (recreatie)woning op een landgoed vaak noodzakelijk is om het onderhoud te kunnen voorzien, toezicht te kunnen houden. Het is gewenst op een landgoed een woning te kunnen realiseren om permanent te kunnen verblijven voor toezicht, onderhoud, materiaalopslag etc.	Het provinciale beleid over dit onderwerp, dat verder wordt uitgewerkt in de Gids buitenkans, biedt de mogelijkheid voor omzetting van recreatiewoningen die geen bijdrage meer leveren aan het recreatief product van het gebied in een woonbestemming. De gemeente kan in aanvulling op het provinciale beleid extra voorwaarden stellen. De gemeente Enschede maakt bij de beoordeling of omzetting naar een woonbestemming mogelijk is, geen onderscheid naar locaties van solitaire recreatiewoningen. Voor (verruiming van) de bouw- en gebruiksmogelijkheden op landgoederen (bijvoorbeeld om een schuur voor opslag te kunnen bouwen) geven het bestemmingsplan en de Gids Buitenkans de voorwaarden.

Conclusie:

De reactie op de gebundelde zienswijzen en de daaraan te verbinden conclusies staan in hoofdstuk 2. De overige delen van deze zienswijze geven geen aanleiding tot het aanpassen van de Visie.

Indiener 18

Zienswijze	Beantwoording gemeente
Identiek aan nummer 14	Zie onder nummer 14

Conclusie:

Voor de conclusies naar aanleiding van deze zienswijze wordt verwezen naar zienswijze 14.

Indiener 19

Samenvatting en beantwoording zienswijze

Zienswijze	Beantwoording gemeente
Indiener is het eens met de aanleiding voor de "Visie landelijk gebied Enschede". Het is van groot belang dat er duidelijkheid en richting komt hoe wij met ons landelijk gebied willen omgaan. Ook in de gehanteerde basisprincipes kan indiener	De gemeente ziet met instemming dat de aanleiding en uitgangspunten van de Visie worden onderschreven.

Zienswijze	Beantwoording gemeente
zich vinden. Hiermee omarmen we de uitgangspunten van de visie.	
Indiener vindt dat eerst de Warmtevisie moet zijn opgesteld, dan blijkt hoeveel elektriciteit nodig is, dan de Energievisie over de hoeveelheid opwekking van elektriciteit en dat dan pas de Visie landelijk gebied kan volgen. Nu wordt in de Visie landelijk gebied uitgegaan van een nog niet vastgestelde Energievisie. Ook blijven nu de mogelijkheden voor geothermie buiten beeld, terwijl die perfect gekoppeld kan worden aan de andere doelstellingen uit de Visie landelijk gebied zoals recreatie duurzame landbouw etc..	<p>Het is kan lastig zijn om te bepalen wat eerst moet worden besloten, voordat andere zaken kunnen worden ingevuld. In dit geval lijkt de gekozen 'volgorde der dingen' een logische keuze. De Visie landelijk gebied gaat immers over de ontwikkeling van het landelijk gebied in de volle breedte van alle onderwerpen die daar spelen. Het evenwicht tussen beschermen en benutten staat voorop. Het is onjuist om daar één vorm van benutten (warmte en elektriciteit) uit te halen en daar keuzen in te maken en vervolgens de rest als afgeleide daarvan te beschouwen.</p> <p>De gemeente zet de kwaliteit van het landelijk gebied en de vele gebruiksvormen voorop. De energiematregelen moeten daarin als een van de vele claims om ruimte bij worden ingepast. Dat de totstandkoming van de Energievisie en de Visie landelijk gebied grotendeels parallel lopen bevordert de onderlinge afstemming.</p>
De kaart maakt een precieze plaatsbepaling lastig. Kunnen bijvoorbeeld meer wegen op de kaart worden gezet?	De toelichting over de methodiek van de landschapswaardering staat in het hoofdstuk met gebundelde reacties onder onderwerp C.
<p>In de waarderingskaart voor het landschap zitten voor de deelgebieden Broekheurne en Usselo twee foute keuzen.</p> <p>Het natuurgebied Usselerveen (eigendom van het landschap Overijssel) ligt in een gebied dat is aangemerkt als "Veldontginningslandschap" en heeft de waardering 'basis' gekregen (blz. 36/37 van het rapport). Het stempel transformeren past daarbij niet omdat dan allerlei ontwikkelingen mogelijk zijn.</p> <p>Een groot gebied ten zuiden van de Usselerstroom en de Brunninksbeek heeft de landschappelijke waarde 'basis' gekregen. Dat is veel te ongunstige.</p> <p>Conclusie van de indiener is dat de waarderingsklassen en de daaruit volgende strategie veel te grof is en hiermee verkeerde verwachtingen (kan) scheppen. Op deze wijze worden initiatieven die wellicht toch passen in niet ontwikkelingsgebied tegengehouden en ontwikkelingen in transformatiegebieden die er juist niet passen gestimuleerd.</p>	<p>De toelichting over de methodiek van de landschapswaardering staat in het hoofdstuk met gebundelde reacties onder onderwerp C.</p> <p>Het natuurgebied Usselerveen ligt in een groter gebied dat als een jonge veldontginning is aangemerkt. Een jonge veldontginning krijgt veelal de waardering basiskwaliteit, tenzij dit gebied een bijzonder meerwaarde heeft door reliëf, beleving of natuur.</p> <p>Kijkend naar de veldontginningsgebieden ten zuiden van de Usselerstroom en Bruninksbeek is de indeling in type en de waardering voor het gehele blok met de kwalificatie 'basis' juist.</p> <p>Binnen het gebied met basiskwaliteit kunnen meer waardevolle elementen en deelgebieden voorkomen, zoals het Usselerveen. De strategie transformeren die hoort bij de landschappelijke waarde 'basis' past op het grote geheel. Maar dit betekent natuurlijk niet transformatie geldt voor elk element daarbinnen. Het Usselerveen kan juist een goed uitgangspunt en vast onderdeel zijn bij een transformatie.</p>
Het Rutbeek en omliggende terrein is heeft een grote belevingswaarde voor de bewoners van Enschede. Een deel van het gebied heeft nog steeds haar oorspronkelijke cultuurhistorische waarde. Het gebied is een waardevol onderdeel van het buitengebied van Enschede geworden.	Het Rutbeek valt onder het werkingsgebied van de Visie landelijk gebied. Het is een intensief gebruikte en ingerichte recreatieplas, die ontstaan is na een zandwinning. Het is een geheel nieuw en geïsoleerd element in het landschap. Aan dergelijke gebieden is vanuit historische kenmerken geen landschapstype te koppelen en daarom ontbreken in de landschapsstudie een waardering en

Zienswijze	Beantwoording gemeente
Het is onbegrijpelijk dat dit gebied in de visie niet is aangemerkt als buitengebied.	strategie. Het is aangeduid als 'overig gebied'. Dat neemt niet weg dat de belevingswaarde van het Rutbeek voor recreanten hoog is.
Ten zuiden van de Helmerhoek is een gebiedje ten onrechte niet aangemerkt als buitengebied.	Het betreffende gebied maakt onderdeel uit het projectgebied 't Brunink. In het bestemmingsplan is dit als een woongebied bestemd. Daarom wordt dit gebied niet tot het landelijk gebied gerekend.
 <p>Het is onbebouwd gebied gelegen buiten het stedelijk gebied van Enschede. Het maakt daarom gewoon deel uit van het buitengebied van Enschede. Indien er verzoekt dit gebied aan te merken als landelijk gebied en de kwaliteit van dit landschap, net als het omliggende gebied, aan te merken als zeer hoog.</p>	
De visie vermeldt op pagina 44 dat daken, parkeerterreinen en onbenutte ruimtes in de bebouwde kom onvoldoende zijn de gemeentelijke energiedoelstellingen te halen. Indien er vindt deze aanname niet goed onderbouwd. Met het aanleggen van grote zonneparken in het buitengebied, moet naar de mening van indiener zeer terughoudend worden omgegaan. Nadruk ligt te weinig op behoud van het buitengebied.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp E.

Conclusie:

De reactie op de gebundelde zienswijzen en de daaraan te verbinden conclusies staan in hoofdstuk 2. De overige delen van deze zienswijze geven geen aanleiding tot het aanpassen van de Visie.

Indiener 20

Samenvatting en beantwoording zienswijze

Zienswijze	Beantwoording gemeente
Indiener is geboren en getogen en woont de prachtige en landelijke gelegen buurtschap Broekheurne. Het gebied wordt het hele jaar druk bezocht door wandelaars en fietsers, nu nog meer wegens de Corona	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp E. De buurtschap waar indiener is geboren en getogen wordt in de landschapsstudie gezien als een jong veldontginningslandschap met de waardering basiskwaliteit. Voor deze gebieden geldt de

Zienswijze	Beantwoording gemeente
<p>pandemie. Ook indiener geniet elke dag van het natuurschoon.</p> <p>Het woonhuis ligt midden in de voorkeurslocatie voor grootschalige opwek zonne-energie. Indiener is het absoluut niet eens met de komst van zonnevelden rond zijn huis.</p> <p>De leefbaarheid wordt een stuk minder, het gebied verliest waarde voor wandelaars en fietsers. Het gebied ligt tegen het Witte Veen. Indiener kan zich niet voorstellen dat Natuurnetwerk Nederland de aanleg van zonnevelden toestaat rondom dit gebied. De nabij gelegen kikkerpoel (aangelegd door Landschap Overijssel in 2014 om het uitsterven van de boomkikker te voorkomen) verstoort het wild rond die poel.</p>	<p>strategie 'transformeren'. Deze strategie zegt niet dat in dit gebied een zonneveld moet komen, wel dat er mogelijkheden zijn voor grootschalige aanpassingen van het landschap. Dat kan een zonneveld zijn, maar ook een inrichting voor kringlooplandbouw, natuur of anderszins. Als sprake is van een zonneveld groter dan 2 ha, dan vindt altijd een traject van gebiedsontwikkeling plaats, waarin de samenspraak met bewoners en belanghebbenden centraal staat.</p>
<p>Zonnepanelen horen op het dak, niet in de weide! De beleidsregels zonne-energie (20% groen) betekent dat "iets dat groot en lelijk is, wordt verborgen door een klein beetje groen".</p>	<p>De voorkeur gaat uit naar plaatsing van zonnepanelen op daken en restruimten. Daar is echter lang niet genoeg ruimte om te voldoen aan de toekomstige energiebehoefte van Enschede. Vandaar dat ook gekeken wordt naar mogelijkheden in het landelijk gebied. De regel dat daarbij 20 % van de ruimte met groen en/of water moet worden ingericht levert ook stevige bijdrage aan de biodiversiteit en het vastleggen van CO₂. Bovendien kan groen en water om een zonneveld wel degelijk bijdragen aan de beleving van de ruimte.</p>
<p>Voor zover indiener het kan beoordelen valt zijn buurt niet onder de locaties voor windturbines met een tiphoogte van 190 tot 230 meter. Mocht dit wel het geval zijn dan gelden tegen plaatsing van eventuele windmolens (kleine of grote) dezelfde redenen als hierboven beschreven voor zonnevelden.</p>	<p>De locaties voor zonnevelden en windturbines zijn onderwerp van de Energievisie Enschede.</p>

Conclusie:

De reactie op de gebundelde zienswijzen en de daaraan te verbinden conclusies staan in hoofdstuk 2. De overige delen van deze zienswijze geven geen aanleiding tot het aanpassen van de Visie.

Indiener 21

Samenvatting en beantwoording zienswijze

Zienswijze	Beantwoording gemeente
<p>Indiener is als bewoners van het landelijk gebied zeer trots op het buitengebied. Het gebied wordt goed onderhouden door agrariërs met groot hart voor de natuur. De visie landelijk gebied biedt dan ook mogelijkheden om het gebied te versterken. Dit kan alleen door de agrariërs</p>	<p>De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp A.</p>

Zienswijze	Beantwoording gemeente
mee te laten beslissen hoe het buitengebied eruit gaat zien.	
Het gebied in de Esmarke heeft een aanpassingsinrichting gehad en de landbouw is het verdienmodel. Door uitbreiding van de gebieden met een groenblauwe structuur zal de waarde van de landbouwgrond dalen en daardoor is het onmogelijk om aan de eisen van de kringlooplandbouw te voldoen. Voldoende veevoer halen uit eigen omgeving wordt dan lastig. Het Natura 2000 gebied Aamsveen ligt voor 700 hectare in Duitsland, het gedeelte in Nederland is al een uitloop van dit gebied. Dus verdere vermazing in Nederland is overbodig. Aamsveenweg is een reële grens.	<p>Het aantal actieve boeren neemt landelijk, provinciaal en gemeentelijk af. Hierdoor ontstaat ruimte om andere functies een plek te geven waaronder meer ruimte voor een groenblauwe structuur. Bovendien beperkt de stikstofregelgeving de verdergaande schaalvergroting.</p> <p>Kringlooplandbouw begint met circulair denken op bedrijfsniveau en daarna in de directe omgeving van het bedrijf. Samenwerking voor het sluiten van kringlopen (akkerbouw met veebedrijven) op regionaal niveau kan daar goed op aansluiten.</p>
Met de gebiedsgerichte aanpak wordt de duurzame energieopwekking in het buitengebied neergelegd. Indiener vindt dat de energieopwekking moet plaatsvinden waar het verbruikt wordt, dus op industrieterreinen en in het stedelijk gebied. Hierdoor heb je ook geen overbelasting van het net en geen kosten voor het aanleggen van een dure kabel. De gemeente Enschede zal zelf ook het goede voorbeeld moeten geven door al haar daken van de gemeentelijke gebouwen vol te leggen met zonnepanelen. Indiener zijn boerderij is al sinds 2017 energieneutraal. Dit is een voorbeeld voor alle bedrijven in Enschede.	<p>De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp E.</p> <p>Het vastgoed van de gemeente Enschede is divers qua samenstelling. Niet alle objecten lenen zich, bijvoorbeeld door hun cultuurhistorische waarde, even goed voor verduurzaming. De ambitie is niettemin om al het vastgoed in 2040 energieneutraal te laten zijn. Op dit moment wordt geïnventariseerd wat daarvoor nodig is en welke aanpak daarbij hoort.</p>
Na het ontmantelen van een zonnepark op agrarische grond zal alle grond weer de agrarische bestemming krijgen. Dus niet 20% in de natuur behouden, zoals in de visie staat beschreven.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp F.
Het betrekken van de stadsburger met het buitengebied is zeer belangrijk. Wanneer men het buitengebied meer waardeert, zal er ook minder afval gedumpt worden. Met verplichte boerderijbezoeken van basisschoolkinderen betrek je de jeugd bij wat er allemaal groeit en bloeit in het buitengebied. Indiener ontvangt al jaren klassen en dat geeft zoveel positiviteit van beide kanten. Voor een toekomstgericht buitengebied mag de gezonde landbouw niet ontbreken.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp K.

Conclusie:

De reactie op de gebundelde zienswijzen en de daaraan te verbinden conclusies staan in hoofdstuk 2.

De overige delen van deze zienswijze geven geen aanleiding tot het aanpassen van de Visie.

Indiener 22

Samenvatting en beantwoording zienswijze

Zienswijze	Beantwoording gemeente
De indeling van de gebieden op basis van landschap is te volgen. Wat mist is de afweging vanuit landbouwkundig oogpunt waar gesproken wordt over gebruik van de open wat grotere vlakten voor zonnevelden. Dat zijn voor de landbouw aantrekkelijke gebieden.	Aan de Visie liggen zowel een landbouw- als een landschapsstudie ten grondslag. Dus voor beide (landschap én landbouw) is volop aandacht. Dat geldt ook voor de transformatiegebieden, waar de gemeente vaak een gebiedsaanpak wil volgen. In de afweging van belangen krijgt de toekomstgerichte landbouw daarin een belangrijke plek
Door grond te reserveren voor o.a. energie en natuur kunnen landbouwers moeilijker invulling geven aan kringlooplandbouw en gewenste ontwikkelingen zoals biodiversiteit en landschapselementen. De verminderde verdien capaciteit laat geen tijd, ruimte en budget voor extra zaken als afwisseling gewassen, biodiversiteit, weidegang en houtwallen. Een grootschalig zonneveld kan tot wel € 40.000 subsidie krijgen per hectare, de landbouwer ontvangt maximaal € 360 als aan alle eisen is voldaan. Vanuit landbouwkundig gebruik heeft indiener minder moeite met windmolens.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp G.
De voorgestelde gebiedsgerichte aanpak moet serieus worden aangepakt. Dat betekent ook dat als er onvoldoende ruimte is voor een zonneveld in de afweging van belangen, dan ook nee gezegd wordt tegen dat zonneveld.	Deze stelling wordt onderschreven: als in het gebiedsproces blijkt dat een zonneveld niet inpasbaar is, dan ligt de conclusie voor de hand om het veld niet aan te leggen. Het vervolg kan wel zijn dat gezocht wordt naar een andere plek, een minder groot veld dan wel naar een andere vorm van duurzame opwekking. Ook betekent dit niet dat altijd volledige overeenstemming wordt bereikt. De verschillende deelnemers aan het gebiedsproces kunnen verschillend aankijken tegen de conclusie dat onvoldoende ruimte aanwezig is.
Het draagvlak voor zon op dak is groot. Waarom dan zo'n lage ambitie van maar 20% van de daken. Veel bezwaren, zoals de dakconstructie, zijn op te lossen. Een getal van 50% zou beter passen als ambitie.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp E.
De Visie moet de grootste gebruikers in het landelijk gebied perspectief bieden. Om aan de gewenste ontwikkeling (kringloop, natuurinclusief, lokale keten etc) te voldoen is grond nodig. Voor een zonneveld wordt € 5000 – € 9000 per ha per jaar geboden. Dat is veel meer dan grondhuur van € 800 - € 1000 per ha per jaar voor landbouwgebruik. Ook bij aankoop voor natuur wordt de	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp E.

Zienswijze	Beantwoording gemeente
<p>grondprijs opgevoerd, door de betaling in vervangende grond. Minder vitale bedrijven zullen dan vaak stoppen als de ondernemer op leeftijd is. Er is geen perspectief voor de jonge opvolger. Verbreding heeft alleen een kans als het een keuze uit kracht is.</p>	
<p>De tijdelijkheid van een zonneveld geldt niet meer nu in de (Energie)visie staat dat groenstructuren na het verdwijnen van het zonneveld blijven. Daar komt geen landbouw terug en het is maar de vraag of de overige grond wel naar de landbouw teruggaat. Ook is niet verzekerd dat tegen het einde van de economische levensduur de exploitant van een zonneveld de panelen ook echt opruimt. Het is lucratiever om de BV failliet te laten gaan en de gemeenschap met het probleem te laten zitten. Het is de gemeente(raad) die het risico loopt. Dit risico kan ook spelen bij bliksem of brand. Indiener ziet parallellen met oude schuren, waar de gemeente via Rood voor Rood een bouwblok weggeeft.</p>	<p>De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp F.</p>
<p>In de Visie staat om met monitoring in de toekomst na te kunnen gaan of de doelen worden gehaald. Daarbij worden tellingen door natuurgroeperingen genoemd. Betrek daarbij ook landbouwkundigen, voor de brede acceptatie. En ook zou de gemeenteraad zelf zich moeten verdiepen om niet afhankelijk te zijn van externen.</p>	<p>De suggestie om ook deskundigen vanuit andere disciplines te betrekken is goed te begrijpen en wordt overgenomen.</p>
<p>Bij het motto 'nieuw voor oud' vindt indiener dat oude gebouwen mogen blijven staan zolang ze dienstbaar zijn aan het bedrijf en de vestigingslocatie. Goed onderhoud is dan een vereiste.</p>	<p>Om verstening van het landelijk gebied tegen te gaan is het niet gewenst dat bij (vervangende) nieuwbouw de oude schuur blijft staan, terwijl die geen functie meer heeft. Als de schuur geen agrarische toepassingsmogelijkheden (dat is breder dan vee in onderbrengen) meer heeft, dan geeft de gemeente voorkeur aan sloop. Sloop is dus niet nodig als de schuur nog nuttig landbouwkundig wordt gebruikt en is overigens ook niet gewenst als de schuur een cultuurhistorische waarde vertegenwoordigt. Goed onderhoud van de oude schuur is een verantwoordelijkheid van de eigenaar. De tekst wordt op deze punten verduidelijkt. (Zie ook zienswijze 8.)</p>
<p>Een onderbouwing van het plan voor 120.000 bomen in het landelijk gebied ontbreekt. Vergt bij 5 m² per boom toch weer 60 ha. Dat is anderhalf keer de oppervlakte van een gemiddeld landbouwbedrijf. Een goed afweging moet aan dit idee voorafgaan.</p>	<p>De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp D.</p>

Conclusie:

De reactie op de gebundelde zienswijzen en de daaraan te verbinden conclusies staan in hoofdstuk 2. Bij het instrument monitoring wordt de betrokkenheid niet beperkt tot natuurgroeperingen en bij het motto 'nieuw voor oud' bij nieuwbouw van agrarische schuren wordt verduidelijkt. De overige delen van deze zienswijze geven geen aanleiding tot het aanpassen van de Visie.

De laatste zin onder het thema landbouw in hoofdstuk 5 wordt als volgt aangepast (cursief is nieuw)

De gemeente beperkt geen bestaande rechten, maar wil bij nieuwbouw in afwijking van het bestemmingsplan als voorwaarde stellen dat sloop plaatsvindt *tenzij*:

- *De schuur nog een functie blijft houden en van nut is voor de agrarische bedrijfsvoering*
- *De schuur van betekenis is voor de cultuurhistorische waarde van het erf.*

Indiener 23

Samenvatting en beantwoording zienswijze

Zienswijze	Beantwoording gemeente
Indiener sluit zich aan bij de zienswijzen 11 en 36.	
De opgave om jaarlijks 10 boerenerven opnieuw in te richten, mag niet opgevat worden als 'dwang'. In plaats van opgave, kan hier beter staan dat dit een wens is.	De gemeente wil met de Visie niet volstaan met 'vergezichten' en toekomstbeelden, maar ook aangeven op wat voor manier in praktijk de kwaliteit van het landelijk gebied kan worden aangepakt. De voorstellen daarvoor zijn samengevat onder opgaven. Dat zijn de twintig handvatten voor realisatie. Wat zou het mooi zijn als bijvoorbeeld elk jaar op ongeveer 10 plekken de inrichting van de erven wordt aangepakt. Als de gemeenteraad daarvoor de middelen beschikbaar stelt, dan gaat de gemeente dat bevorderen en onder de aandacht brengen van de eigenaren in de hoop dat zij daarop willen ingaan. Van dwang is geen sprake.
De visie spreekt regelmatig van een leidende of (bij)sturende rol van de buurtkringen. Er zijn echter grote verschillen tussen de buurtkringen en zij vertegenwoordigen niet altijd voldoende boeren en burgers in een gebied. Indiener adviseert de gemeente om menskracht en middelen beschikbaar te stellen op de professionaliteit van de buurtkringen op te krikken.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp A.
Het buitengebied mag zich rijk prijzen met een organisatie als Stawel. De kruisbestuiving tussen Stawel en buurtkringen voelt echter al jaren niet goed, omdat het bestuur van Stawel uit een afvaardiging van de buurtkringen bestaat (die sterk verschillen en de buurt niet altijd goed vertegenwoordigen).	Het bestuur van Stawel bestaat naast vertegenwoordigers van de buurtkringen uit bestuursleden van LTO, het Overijssels Particulier Grondbezit (OPG), plattelandsjongeren en de organisatie Vrouwen van Nu. Bovendien is bij een aantal buurtkringen ook een toename te zien van leden van niet agrarische origine. Geografisch gezien dekken de buurtkringen het buitengebied. De opmerking dat de buurtkringen qua organisatiegraad verschillen is juist. Verschillende buurtkringen en gebieden werpen zich inmiddels op als officieel adviserend orgaan van de gemeente, net als de dorpsraden. Door lidmaatschap vertegenwoordigen zij ook steeds meer de bewoners van het landelijk gebied.
Het lijkt indiener een goed moment voor het oprichten van een Stadsdeel Buitengebied, waar al jaren over wordt gesproken. Dan is de uitvoering van de Visie	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp A.

Zienswijze	Beantwoording gemeente
landelijk gebied, en ook van de Energievisie, beter bestuurlijk ingebed. Dat moment kan ook aangegrepen worden voor herbezinning op de organisatorische structuur en functionele rol van Stawel, gezien het hiervoor genoemde punt van de buurtkringen.	
<p>Indiener heeft gehoord dat vergevorderde plannen bestaan voor 44 ha zonneveld in Broekheurne. De vervuilde grond is slechts een verzachtende factor om zonnevelden op landbouwgrond toe te staan.</p> <p>Het waarschijnlijke welslagen van een gebiedsgerichte aanpak in dit gebied kan nooit als voorspellend model worden gezien voor ander gebieden. Voor conclusies moet tenminste één ander gebied op die manier verkend worden.</p>	<p>Zoals in hoofdstuk 7 van de Visie (en in de Energievisie) staat wordt bij initiatieven voor zonnevelden groter dan 2 ha een gebiedsgerichte aanpak gevolgd. Voor de Broekheurne is inmiddels de verkenning in gang gezet – niet gericht op zonnevelden, maar op alle opgaven die in het gebied spelen.</p> <p>De aanpak in Broekheurne levert naar verwachting inzicht op over de manier waarop deze complexe maar noodzakelijk aanpak kan worden ingevuld. Een voorspellend model ontwikkelen is geen doel, leren van ervaringen is iets waar de gemeente wel naar streeft. Niet alles zal immers direct goed gaan. Dat is niet erg, als de aanpak herstel toelaat.</p>

Conclusie:

De reactie op de gebundelde zienswijzen en de daaraan te verbinden conclusies staan in hoofdstuk 2.

De overige delen van deze zienswijze geven geen aanleiding tot het aanpassen van de Visie.

Indiener 24

Samenvatting en beantwoording zienswijze

Zienswijze	Beantwoording gemeente
<p>Het ontbreekt in de Structuurvisie Landelijk Gebied aan beleid dat de biodiversiteit in diersoorten stimuleert. Een beleid dat is gebaseerd op een inventarisatie en doelstellingen SMART formuleert voor soorten en aantallen per soort.</p> <p>Het gaat alarmerend slecht met de biodiversiteit. Het buitengebied van Enschede is zeker geen uitzondering. Ofschoon de Visie Landelijk Gebied goede opmerkingen maakt over de problemen rond de biodiversiteit, is het gevoel van urgentie dat bij dit onderwerp zou moeten horen, niet terug te vinden in geformuleerd beleid.</p> <p>Het stimuleren van de biodiversiteit van de fauna moet onderdeel zijn van iedere integrale gebiedsaanpak. Het gaat om het stellen van randvoorwaarden en hoeft geen beslag te leggen op financiële middelen. Onder de juiste voorwaarden groeit de</p>	<p>De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp J.</p> <p>Aanvullend: Deze Visie maakt biodiversiteit en natuur steviger dan voorheen onderdeel van het gemeentelijke beleid. Bij de realisatie wil de gemeente samenwerken met haar partners, zoals de andere overheden (Rijk, provincie en waterschap), terreinbeherende organisaties, landgoederen en andere grondgebruikers.</p> <p>Voor de praktische invulling zal de gemeente een landschapsplan opstellen. Vanwege de bredere opstelling verandert de gemeente de naam daarvan in Natuur- & Landschapsplan.</p> <p>Om een stimulans te geven en aan te geven waar kansen liggen – zonder dat daarvoor altijd grote budgetten nodig zijn- is in de Visie ook de Natuurkansenkaart opgenomen. Zie ook de reactie op zienswijze 27.</p>

Zienswijze	Beantwoording gemeente
biodiversiteit vanzelf. Indiener verzoekt de Visie hierop aan te passen	

Conclusie:

De reactie op de gebundelde zienswijzen en de daaraan te verbinden conclusies staan in hoofdstuk 2. Aanvullend is mede naar aanleiding van deze zienswijze de naam van het op te stellen plan dat praktische invulling moet geven aan de versterking van natuur en biodiversiteit en landschap aangepast in Natuur- & Landschapsplan en is de bestaande Natuurkansenkaart in de Visie opgenomen.

Voor de invoeging van de Natuurkansenkaart start de tekst over de aanpak van het thema Groene Pijler in hoofdstuk 5 als volgt (toevoeging cursief):

Waar zich kansen voordoen wil de gemeente bijdragen aan het verder invullen van de groenblauwe structuur, zowel de robuuste hoofdstructuur als de fijne dooradering van het hele landelijke gebied. *De Natuurkansenkaart, die de gemeente heeft ontwikkeld, kan daarbij een leidraad vormen en inspiratie geven bij het vinden van de juiste maatregelen.*

[kaart invoegen]

Bij de versterking van de Groene Pijler gaat het niet om grote uitbreiding van de oppervlakte natuurgebied. De gemeente wil vooral meer kwaliteit van de Groene Pijler bereiken in combinatie met de benutting van het landelijk gebied. Dat zal vaak het agrarische gebruik zijn, ...

Indiener 25

Samenvatting en beantwoording zienswijze

Zienswijze	Beantwoording gemeente
Indiener sluit zich aan bij de zienswijzen 8, 9, 11, 18, 26, 31.	
Bescherm de mensen die zich door het gebied Boekelo-Rutbeek bewegen met voldoende brede, goed onderhouden wegen en overzichtelijke kruispunten. Overleg vooraf, met als voorbeeld het ongelukkige wegvak Windmolenweg - Haimersweg	Verkeersveiligheid is overal in de gemeente een belangrijk thema. De gemeente zoekt continu naar de beste balans tussen veiligheid, behoud van cultuurhistorische waarde, fietscomfort, toegankelijkheid voor landbouwverkeer, bereikbaarheid, etc.
Indiener is tegen zonnevelden, foeilelijk en onnatuurlijker kan niet. Leg panelen op daken en parkeerplaatsen etc. Hou vast aan de evenredigheid zon op dak – zon op land, Maak zon op dak zo makkelijk mogelijk: weinig bureaucratie, lagere OZB-belasting en dwing netbeheerders de infrastructuur op orde te brengen. En als het dan toch zonnevelden komen, dan dicht aan de bebouwing en niet weggestopt achter onnodige met hout omzoomde velden (neemt zon en oppervlakte weg). Zorg ervoor dat de mensen in de stad weten waar hun energie vandaan komt.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp E. Aanvullend over het wegstoppen van zonnevelden: De velden hoeven niet altijd (of niet per se) volledig weggestopt te zijn achter een groenstructuur. De regel is dat 20 % van de ruimte wordt ingericht met groen en/of water. Het is daarbij zaak om een inrichting te ontwerpen die past bij het landschapstype en de omgeving. Het is verder inderdaad goed dat de inwoners van Enschede weten waar de door hen gebruikte energie vandaan komt.
Geef gemeentegrond duurzaam (langjarig) aan (jonge) agrariërs. Extra eisen zijn prima, wanneer de prijs meebeweegt.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp G.

Zienswijze	Beantwoording gemeente
Ondermijning blijft, zolang overheden bij consumptie van verdovende middelen niet de productie ervan reguleert.	Het gaat de bevoegdheden en de spankracht van de gemeente Enschede en de reikwijdte van de Visie landelijk gebied ver te boven om de werkelijke oorzaken van ondermijning weg te nemen.
Korte transportafstanden zijn duurzaam staat in de Visie. Indiener is benieuwd wat de gemeente vindt van verkoop van Chileense wijn, Argentijns rundvlees of Braziliaanse kip. Roomboter wordt voldoende in Enschede geproduceerd.	De gemeente ziet grote voordelen in zowel een korte fysieke afstand tussen de plek van productie en consumptie als van het verminderen van het aantal stappen in de keten tussen boer en consument. De melktap is daarvan een mooi voorbeeld, afzet van andere (zuivel)producten is ook kansrijk. Dit houdt echter geen verbod in op verkoop van producten uit verre landen.
Indiener heeft niet de indruk dat de natuur te lijden heeft van de landbouw en vraagt om onderbouwing van de uitspraak daarover in de Visie.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp J.
Indiener vindt het plan om 120.000 bomen in het buitengebied te planten een niet acceptabele claim op schaarse landbouwgrond en vraagt om een nadere verduidelijking van dit plan.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp D.

Conclusie:

De reactie op de gebundelde zienswijzen en de daaraan te verbinden conclusies staan in hoofdstuk 2.

De overige delen van deze zienswijze geven geen aanleiding tot het aanpassen van de Visie.

Indiener 26

Samenvatting en beantwoording zienswijze

Zienswijze	Beantwoording gemeente
Indiener stelt dat de kwaliteit van het landelijk gebied voor Enschede van levensgroot belang is en dat de waarde van de Esmarke volgens de uitgevoerde landschapsstudie hoog en zeer hoog is. Voorkomen moet worden dat de Esmarke opgeofferd wordt voor grootschalige energieopwekking. Grootschalige energieopwekking doet enorm afbreuk aan de leefbaarheid en het vestigingsklimaat van dit gebied.	De toelichting over de methodiek van de landschapswaardering staat in het hoofdstuk met gebundelde reacties onder onderwerp C. Om de ontwikkeling van een gebied aan te laten sluiten bij de ontstaansgeschiedenis en de kwaliteiten van het landschap zijn drie ontwikkelstrategieën in de Visie opgenomen. Omdat het landschap van een groot deel van de Esmarke gewaardeerd is met een hoge of zeer hoge kwaliteit ligt het niet voor de hand dat op al deze locaties grootschalige zonnevelden inpasbaar zijn. Dat zou in die gebieden inderdaad teveel afbreuk doen aan de aanwezige kwaliteiten. In andere delen van de Esmarke, vooral waar de kwaliteit is gewaardeerd met 'basis', zijn meer mogelijkheden om bij de transformatie van het landschap onder meer zonnevelden onderdeel te maken van een nieuwe gebiedsinrichting.
Indiener voorziet dat het kenmerken tot transitiegebied met de strategie aanpassen zorgt voor een enorme verstoring van de grondmarkt en tot enorme stijgingen van de grondprijzen. De grond wordt voor agrariërs onbereikbaar, zij kunnen niet uitbreiden, zoals voor kringlooplandbouw nodig is. Ze zullen moeten vertrekken of	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp G

Zienswijze	Beantwoording gemeente
stoppen waardoor afbreuk van het buitengebied plaatsvindt.	
De aanplant van 170.000 bomen (50 tot 100 ha) legt extra druk op de schaarse landbouwgrond.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp D.
Indiener is het niet eens met de uitspraak in de Visie dat de groenstructuur rond een zonneveld na afloop van de levensduur achter moet blijven. De volledige oppervlakte moet weer teruggebracht worden naar de oorspronkelijke agrarische bestemming.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp F.
De landsbouw moet ontwikkelingsruimte krijgen voor verbrede landbouwactiviteiten en ruimte krijgen om in te spelen op de sterk toegenomen vraag naar lokale, eerlijke producten. Ondersteun processen gericht op toekomstgerichte landbouw.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp H.
De aanvankelijke energiedoelstelling van minimaal 12% in 2030 en minimaal 27% in 2050 van het verbruik is gewijzigd in een totaal onrealistische en absurde wens om in 2050 als stad energieneutraal te zijn. De lasten worden bovendien niet eerlijk verdeeld; de lasten liggen volledig bij het landelijk gebied en de baten bij de gemeente en energiegiganten.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp E. Over de omvang van de energiedoelstelling wordt verwezen naar de Energievisie Enschede.
Nagenoeg het hele buitengebied van de Esmarke zal door de Visie letterlijk getransformeerd worden tot een gebied voor grootschalige energie: hoge windmolens en zonnevelden. Indiener wil allerlei alternatieven inzetten van maximale besparing tot een eerlijker verdeling over het hele buitengebied tot promoten van de postcoderoos.	De Esmarke kent vooral gebied dat in de Visie landelijk gebied is gewaardeerd met een hoge of zeer hoge kwaliteit en voor kleiner deel met basiskwaliteit. Grootschalige transformatie ligt vanuit het landschap bezien niet voor de hand in gebieden met een hoge of zeer hoge kwaliteit, ook niet om grootschalige opwekking van elektriciteit mogelijk te maken. Het landschap biedt daarvoor meer mogelijkheden in gebied met een basiskwaliteit van het landschap. Voor de keuzen over de energietransitie en de overwegingen die daarbij verder een rol spelen wordt verder verwezen naar de Energievisie, die parallel met de Visie landelijk gebied is opgesteld. Voor het pleidooi voor een eerlijke verdeling over de gemeente hebben wij begrip. Tegelijkertijd constateren we dat niet elk deel van de gemeente zich even goed leent voor het opwekken van duurzame energie. Een eerlijke verdeling betekent dus niet dat elk gebied even veel energie kan bijdragen. Ook de gemeente is voorstander van een eerlijke verdeling van de lasten en de lusten. Voor de goede merken wij op dat de fiscale Regeling Verlaagd Tarief (postcoderoosregeling) op 1 april jl. is vervangen door de Subsidieregeling Coöperatieve Energieopwekking (SCE).

Conclusie:

De reactie op de gebundelde zienswijzen en de daaraan te verbinden conclusies staan in hoofdstuk 2.

De overige delen van deze zienswijze geven geen aanleiding tot het aanpassen van de Visie.

Indiener 27

Samenvatting en beantwoording zienswijze

Zienswijze	Beantwoording gemeente
Indiener geeft complimenten voor de nu voorliggende ruimtelijke visie, die een goede basis geeft om in Enschede adequaat te reageren op de grote opgaven die ons nog te wachten staan (energie, stikstof, klimaat, drinkwater, woningbouw etc.). De zienswijze bevat suggesties om de visie nog scherper en effectiever te maken.	De gemeente neemt dit compliment met dank in ontvangst.
Het verdient aanbeveling dat de diverse overheidslagen (rijk, provincie, regio en waterschap) en hun vaste partners (nog) onderling afstemmen. Voorkom dat de burger in relatief korte tijd wordt geconfronteerd met verschillende ruimtelijke visies en programma's. Een gezamenlijke integrale toekomstvisie op Twente zou een gezamenlijk doel moeten zijn.	<p>Voor wat betreft de afgestemde programmering staat de reactie in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp B.</p> <p>De gemeente heeft zeker als wens dat de nu opgestelde Visie bijdraagt aan de regionale afstemming. Veel vraagstukken houden niet op bij de gemeentegrens of vragen om een aanpak die in breder verband met meer effect en efficiency kan worden aangepakt.</p> <p>Toch zullen nog meer Visies en plannen langskomen. Het is wel de bedoeling om onder de nieuwe Omgevingswet (die naar verwachting op 1 januari 2022 in werking treedt) meer samenhang te brengen in het beleid voor de fysieke leefomgeving. De gemeente zal dan ook de huidige visies gaan bundelen en integreren in een omgevingsvisie voor het hele grondgebied.</p>
Geef goede voorlichting en educatie over de ernst en urgentie van de actuele opgaven. Denk bijvoorbeeld aan de dramatische achteruitgang van de biodiversiteit. Velen beseffen amper de ernst daarvan. En ook in de visie klinken ernst en urgentie maar matig door.	<p>De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp J.</p> <p>Zoals ook bij zienswijze met nummer 24 is geantwoord is de Natuurkansenkaart in de Visie opgenomen om een stimulans te geven aan het verhogen van de biodiversiteit en natuur.</p> <p>Om de kennis en het besef van waarde te bevorderen bevat de Visie in hoofdstuk 6 ook de opgave voor de versterking van educatie.</p>
De demissionair minister Ollongren stuurde een brief aan de Tweede Kamer over het politiek breed gedragen voornemen om burgers directer te betrekken bij de aanpak van de grote opgaven waar de samenleving (ook in Twente) nu voor staat. Experimenteer met nieuwe vormen van zeggenschap voor burgers, zoals burgerfora. Indiener vraagt de regio om daarbij het voortouw nemen om draagvlak te verkrijgen. Laten we een eigen Twents	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp A.

Zienswijze	Beantwoording gemeente
model voor het direct betrekken van burgers ontwikkelen.	
In de binnenstad van Enschede is succesvol geweest om ter effectuering van de visie op die binnenstad een stimuleringsbudget te reserveren. Met een soortgelijke combinatie van visie+budget kunnen boeren, burgers en buitenlui gestimuleerd worden om zelf acties te ondernemen om de visie op Twente / Enschede waar te maken. Laat de overheid daarvoor een fors bedrag en menskracht beschikbaar stellen.	Deze suggestie wordt meegenomen bij het voorstel dat het College samen met de Visie naar de Raad stuurt. De effectiviteit van een flexibel in te zetten stimuleringsbudget zal ook in de Visie worden opgenomen. Bij dit onderwerp wordt verwezen naar de gebundelde reacties onder onderwerp B.
Overweeg een voorbereidingsbesluit te nemen om in kwetsbare gebieden verder verval van natuur en landschap tegen te kunnen gaan bv met een aanlegvergunning.	De gemeente zal deze suggestie in overweging nemen, waar daarvoor concrete aanleiding bestaat.

Conclusie:

De reactie op de gebundelde zienswijzen en de daaraan te verbinden conclusies staan in hoofdstuk 2. Aanvullend is mede naar aanleiding van deze zienswijze de bestaande Natuurkansenkaart in de Visie opgenomen. Ook is bij de instrumenten een flexibel in te zetten budget benoemd. Voor een flexibel budget is aan hoofdstuk 8 onder 'budget' de zin opgenomen: *Door over een flexibel in te zetten eigen gemeentelijk budget te beschikken, kan de gemeente aanhaken en stimulansen bieden waar zich kansen voordoen.*

Voor de invoeging van de Natuurkansenkaart start de tekst over de aanpak van het thema Groene Pijler in hoofdstuk 5 als volgt (toevoeging cursief):

Waar zich kansen voordoen wil de gemeente bijdragen aan het verder invullen van de groenblauwe structuur, zowel de robuuste hoofdstructuur als de fijne dooradering van het hele landelijke gebied. *De Natuurkansenkaart, die de gemeente heeft ontwikkeld, kan daarbij een leidraad vormen en inspiratie geven bij het vinden van de juiste maatregelen.*

[kaart invoegen]

Bij de versterking van de Groene Pijler gaat het niet om grote uitbreiding van de oppervlakte natuurgebied. De gemeente wil vooral meer kwaliteit van de Groene Pijler bereiken in combinatie met de benutting van het landelijk gebied. Dat zal vaak het agrarische gebruik zijn, ...

Indiener 28

Samenvatting en beantwoording zienswijze

Zienswijze	Beantwoording gemeente
Indiener ondersteunt in grote lijnen de indelingsmethode voor de landschapswaardering en de specifieke criteria die worden gebruikt. Indiener ziet wel een probleem met de grofmazigheid. Een uitkomst van deze methode lijkt te zijn dat eenheden elementen van hoge kwaliteit kunnen bevatten, maar omdat ze voor het grootste deel elementen van basiskwaliteit bevatten, uiteindelijk de kwalificatie 'basiswaarde' krijgen.	De toelichting over de methodiek van de landschapswaardering staat in het hoofdstuk met gebundelde reacties onder onderwerp C, met name het onderdeel over de methodiek.

Zienswijze	Beantwoording gemeente
<p>Deze grofmazige indelingsmethode levert ongewenste effecten op wanneer de indelingen vervolgens worden gebruikt om beleid te maken. In dat beleid zijn dan namelijk de waardevolle elementen in landschappelijke eenheden met basiswaarde niet zichtbaar, en is er een grote kans dat zij niet in het beleid worden meegenomen. Dit geldt in het bijzonder voor kleinere natuurgebieden, met name onderdelen van Natuurnetwerk Nederland.</p> <p>Gebieden met een basiskwaliteit kunnen in aanmerking komen voor de plaatsing van grootschalige zonnevelden. Dit terwijl in de bijbehorende kaarten geen erkenning of zichtbaarheid is van onderdelen van Natuurnetwerk Nederland of andere bijzondere gebieden binnen de landschappelijke eenheden met basiswaarde.</p> <p>Indiener vraagt deze indelingsmethode te herzien en er zorg voor te dragen dat deze voldoende fijnmazig is zodat waardevolle elementen zoals gebieden van de Natuurnetwerk Nederland zullen worden ontzien.</p>	

Conclusie:

De reactie op de gebundelde zienswijzen en de daaraan te verbinden conclusies staan in hoofdstuk 2.

Indiener 29

Samenvatting en beantwoording zienswijze

Zienswijze	Beantwoording gemeente
Indiener wil dat voldoende grond beschikbaar blijft voor de landbouw. Enorm veel landbouwgrond is nodig voor de 170.000 bomen die in de Visie zijn genoemd.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp D.
Een zonneveld moet aan het einde van de levensduur inclusief groenstructuur terug worden gebracht in haar oorspronkelijke vorm, met een agrarische bestemming.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp F.
Indiener vraagt op optimale benutting van mogelijkheden voor zon en wind in stedelijk gebied, vraagt om energiebesparing, wil geen windmolens in het buitengebied en vindt dat ook in Lonneker en Diene energie moet worden opgewekt.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp E. Voor de keuzen over de energietransitie wordt verwezen naar de Energievisie Enschede. De Energievisie sluit, behoudens de opwek van zonne-energie binnen het Natuurnetwerk Nederland, geen

Zienswijze	Beantwoording gemeente
	gebieden uit voor het opwekken van duurzame energie. Ook van Lonneker en Driene wordt een bijdrage gevraagd.

Conclusie:

De reactie op de gebundelde zienswijzen en de daaraan te verbinden conclusies staan in hoofdstuk 2.

Indiener 30

Samenvatting en beantwoording zienswijze

Zienswijze	Beantwoording gemeente
Indiener is terreinbeheerder van ongeveer 1000 ha, ofwel 7% van de totale gemeentelijke oppervlakte met natuurgebieden en landgoederen en van een bezoekerscentrum. De vrijwillige inzet van veel inwoners is daarbij onmisbaar. Indiener voelt zich erg thuis in Enschede en wil graag bijdragen aan een groener, natuurlijker en leefbaarder stad.	De gemeente herkent en waardeert de opbouwende en betrokken opstelling, zoals die ook blijkt uit deze zienswijze.
De corona-pandemie heeft het waardebesef van natuur zo dicht bij de stad vergroot én het aantal bezoekers vergoot. Dat is een blijvende ontwikkeling, die volop kansen biedt in het verder vergroten van maatschappelijke betrokkenheid en burgerparticipatie.	De reactie ten aanzien van burgerparticipatie en betrokkenheid staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp A.
Het buitengebied van Enschede verdient meer aandacht, onderscheidt Enschede van andere steden en is misschien wel de beste secundaire arbeidsvoorwaarden voor werkenden. Indiener vindt het prachtig om te lezen dat de Visie deze kwaliteit onderkent, de intentie heeft om het besef van waarde bij de inwoners te vergroten en meer verbinding te maken tussen stad en platteland.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp K.
Indiener daagt de gemeente uit om groot te denken. Zet de droom centraal dat Enschede het middelpunt is van een nieuw Nationaal Park dat zich uitstrekt van Haaksbergen tot Noordoost Twente. Natuur, landschap, cultuurhistorie, recreatie en duurzame voedselproductie worden daar in samenhang met elkaar ontwikkeld. Het ensemble dat dan ontstaat heeft grote waarde voor inwoners en een grote aantrekkingskracht op bedrijven, bewoners en toeristen. Indiener zou het toejuichen als de gemeente het initiatief hiervoor neemt.	<p>Het beeld dat deze zienswijze schetst is uitdagend. De gemeente heeft de Visie landelijk gebied ontwikkelt in het besef van de grotere ruimtelijke en maatschappelijke context, maar toch gericht op de eigen gemeente. Dat is ook het grondgebied waar de gemeente 'bevoegdheden' heeft om zaken aan te pakken.</p> <p>Het ontwikkelen van een groot nationaal park vergt samenwerking op een ander bestuursniveau in andere netwerken en met een veel ruimer toekomstbeeld dan wij nu voor ogen hebben.</p> <p>Dat is geen afwijzing van de voorgespiegelde droom, maar wel moet het idee nog postvatten en moeten de kansen en mogelijkheden meer scherpte krijgen.</p> <p>Daarvoor zijn vervolgstappen nodig in regionaal verband, die kunnen worden opgepakt in aansluiting op de voorliggende Visie</p>

Zienswijze	Beantwoording gemeente
	landelijk gebied van Enschede en overeenkomstige plannen van regionale partners.
Voor het versterken van de verbinding tussen stad en platteland adviseert indiener om de groenblauwe structuren in het stedelijk gebied (pleinen, straten, parken, singels, radialen en beken) ook op te nemen in de Visie landelijk gebied. Want ze vormen samen met het groen in het buitengebied een groot lommerrijk stadslandschap met ecologische verbindingen en verbinding in de beleving van fietsers en wandelaars.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp K.
In de Visie herkent indiener veel van de punten die in de Raadscommissie zijn ingebracht, zoals de stapeling van opgaven die om ruimte vragen. De integrale aanpak is daarbij meer dan wenselijk, anders komen wij niet uit de problemen.	Ook op dit punt ziet de gemeente in de zienswijze steun voor de lijn die in de Visie is opgenomen. Een belangrijke deel van de Visie gaat immers over de integrale aanpak, die opgaven samenbrengt afgestemd op de kenmerken, kansen en mogelijkheden van een gebied en die tot stand komt in gesprek met de betrokkenen.
Indiener trekt graag op met de gemeente om grote opgaven in het landelijk gebied samen te brengen in concrete projecten. Graag wil indiener samen met de gemeente aan de slag om geldstromen, zoals ZON, Erfgoeddeal, GGA Stikstof, Bossenstrategie, te bundelen en tot een integraal uitvoeringsprogramma te komen.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp B.
Samen met Stawel en de gemeente wil indiener graag werken aan brede verdienmodellen voor de agrarische sector met korte duurzame voedselketens tussen boeren en consument. Deze vormen de opmaat naar een natuurinclusieve samenleving waar boeren een belangrijke rol in spelen bij de duurzame voedselvoorziening voor een eerlijke prijs.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp H. Gemeente en Stawel zijn blij met deze uitgestoken hand en gaan graag in gesprek om deze samenwerking vorm te geven. Lokaal produceren en producten afzetten versterkt de relatie stad-platteland en op kleine schaal zien we steeds meer initiatieven op dit gebied. Er liggen volop kansen om lokaal geproduceerd voedsel ook lokaal af te zetten.
Energietransitie vraagt volgens indiener om keuzen. Energiebesparing en zon op dak hebben prioriteit. Grote windturbines hebben veel impact op het landschap en ondermijnen het draagvlak. Keuzes moeten eerder regionaal of landelijk worden gemaakt dan lokaal. De koppeling in de Energievisie met de waardering van het landschap biedt een goed uitgangspunt. Het landschap als gastheer moet wel baat hebben bij de energieontwikkeling en daarom verzoekt indiener een sterkere inhoudelijke koppeling tussen beide visies aan te brengen. Het inpassen van energieprojecten vraagt een stevige impuls	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp E. Daarin staat onder meer dat het beleid gericht is op het vergroten van het aanbod aan hernieuwbare energie. Energiebesparing en de benutting van daken voor de plaatsing van zonnepanelen hebben daarin een hoge prioriteit. De gemeente realiseert zich dat de ambities rondom energie en klimaat, een stevige impact op de leefomgeving hebben. En dat vraagt telkens weer om een goede afweging van belangen. Bij de ontwikkeling van energiebeleid werkt de gemeente samen met andere Twentse gemeenten, de provincie Overijssel en het Waterschap Vechtstromen. De Visie landelijk gebied en de Energievisie zijn tegelijkertijd en in samenhang ontwikkeld. Een belangrijk gemeenschappelijk

Zienswijze	Beantwoording gemeente
in natuur en landschap, te borgen in de omgevingsvisie en – verordening. Indiener verwijst naar de ‘Wegwijzer Energie in het Overijssels Landschap’.	uitgangspunt vormt de uitgevoerde landschapsstudie naar de kwaliteit van het landschap. In de realisatie van grotere initiatieven is de gebiedsaanpak voorgeschreven, waarin de verschillende gebiedsopgaven worden samengebracht en in gesprek met de actoren in het gebied plannen worden ontwikkeld.
Indiener pleit ervoor om het verhaal van het landschap, dat ook in de analyse van HNS naar voren komt, als uitgangspunt te nemen voor de keuzes	De toelichting over de methodiek van de landschapswaardering staat in het hoofdstuk met gebundelde reacties onder onderwerp C.
Indiener ziet een explosieve daling van de biodiversiteit in het landelijk gebied. Herstel van de groenblauwe dooradering is een belangrijke sleutel. Daarbij liggen veel kansen om bestaande opgaven en regeling te bundelen. De recente aanplant van het Kornuitbos in samenwerking met Koninklijke Grolsch, is daarvan een voorbeeld.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp J. De gemeente stelt zich voor om de praktische invulling uit te werken in het op te stellen Natuur- en Landschapsplan.
Indiener vraagt uit te spreken in de Visie dat de gemeente opgaven en regelingen wil koppelen. Indiener komt graag in gesprek om tot een concreet uitvoeringsprogramma te komen waarbij het groene bedrijfsleven een goede rol kan vervullen.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp B.
Indiener vraagt aandacht voor de zaken die de gemeente zelf kan doen om de biodiversiteit te vergroten, zoals het verduurzamen van gronden die de gemeente in eigendom heeft, verondiepen van bermsloten om meer water vast te houden en ecologisch bermbeheer. Indiener wil daarbij ook kennis beschikbaar stellen.	De opgaven die in hoofdstuk 6 van de Visie staan, zijn bedoeld om de Visie niet te laten stoppen bij ‘ambities en vergezichten’ maar daaraan ook een stap richting uitvoering te zetten. Het is een logische gedachte van indiener om te beginnen bij de zaken die de gemeente geheel zelf kan oppakken. Toch is dat lang niet het enige motief om een maatregel te treffen. De samenwerking met anderen kan veel effectiever blijken te zijn. De gemeente schetst bewust meer mogelijkheden dan het nu aankant met de beschikbare menskracht en de financiële spankracht. Het gaat immers om de hele periode tot 2030 en het ruime scala aan mogelijkheden kan ook uitnodigend werken voor samenwerking. Het aanbod van indiener om met kennis bij te dragen wordt ook vanuit dat perspectief graag aangenomen. College heeft bij de aanbieding van de Visie aan de Gemeenteraad een voorstel gedaan voor prioriteiten. In dat voorstel komt het College dicht bij de bedoeling die uit de zienswijze spreekt.

Conclusie:

De reactie op de gebundelde zienswijzen en de daaraan te verbinden conclusies staan in hoofdstuk 2. Een groot deel van deze zienswijze ziet het College als ondersteuning van de lijn die in de Visie is opgenomen. Met name in de uitvoering neemt de gemeente het aanbod graag aan om de krachten te bundelen.

Indiener 31

Samenvatting en beantwoording zienswijze

Zienswijze	Beantwoording gemeente
Indiener sluit zich aan bij de zienswijzen 8, 9, 11, 18, 25, 26.1	

Conclusie:

Voor de conclusies naar aanleiding van deze zienswijze wordt verwezen naar genoemde zienswijzen.

Indiener 32

Samenvatting en beantwoording zienswijze

Zienswijze	Beantwoording gemeente
Indiener sluit zich aan bij de zienswijzen 23 en 36	

Conclusie:

Voor de conclusies naar aanleiding van deze zienswijze wordt verwezen naar genoemde zienswijzen.

Indiener 33

Samenvatting en beantwoording zienswijze

Zienswijze	Beantwoording gemeente
Indiener sluit zich aan bij de zienswijzen 9, 11, 18, 25, 26, 31	
In de Visie wordt het plan om 170.000 bomen te planten besproken, waarvan 120.000 in het buitengebied. Een boom heeft ruimte nodig en dan wordt wederom veel landbouwgrond onttrokken. De Visie gaat niet in op de gevolgen hiervan. Vraag is om hier nogmaals kritisch naar te kijken.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp D.

Conclusie:

Voor de conclusies naar aanleiding van deze zienswijze wordt verwezen naar de genoemde zienswijzen en aanvullend naar de reactie op de gebundelde zienswijzen en de daaraan te verbinden conclusies in hoofdstuk 2.

Indiener 34

Samenvatting en beantwoording zienswijze

Zienswijze	Beantwoording gemeente
De druk op het mooie buitengebied is vanuit diverse richtingen hoog. De overblijvende actieve boerenbedrijven moeten over voldoende grond blijven beschikken. Kan de gemeente garanderen dat gemeentelijke landbouwgronden aan Enschedese boeren ten goede komen?	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp G
Het begrip kringlooplandbouw wordt veel genoemd in de Visie. Kan de gemeente aangeven wat dat inhoudt?	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp I.

Zienswijze	Beantwoording gemeente
De aanplant van 170.000 bomen moet op wegbermen en andere niet agrarische gronden. Anders wordt een gemiddeld bedrijf van 50 ha opgeofferd.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp D..
Indiener kan zich vinden in de uitspraak dat het netwerk aan wegen in het buitengebied voldoet. Alleen loopt de staat van het onderhoud terug. Dat is een ergernis en het is gevaarlijk. Voorbeeld is de Buuserstraat, buiten de bebouwde kom, met vele verzakkingen, drempels en slecht onderhoud. Over de gemeentegrens (Broekheurnerweg in Haaksbergen) zijn deze problemen er niet.	Er is in het kader van de bezuinigingen gekozen voor risicogestuurd beheer van de wegen. Verkeersveiligheid mag daarbij niet in het geding komen en is (een van de) reden(en) tot ingrijpen. Om inzicht te verkrijgen in de risico's vindt jaarlijks een schouw plaats van het netwerk. Over incidenten en concrete plekken waar u risico's ziet kunt u melding maken van via enschede.slimmelden.nl
Ondanks de verschillen in de Visie over de landschapswaardering stelt indiener dat in alle gebieden wel wat zonnevelden en windmolens kunnen komen. Maar voorop staat dat eerst de binnenstedelijke ruimten worden benut. Dan blijft het mooie buitengebied beter in stand en dat komt alle gebruikers en recreanten ten goede.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp E.

Conclusie:

De reactie op de gebundelde zienswijzen en de daaraan te verbinden conclusies staan in hoofdstuk 2.

De overige delen van deze zienswijze geven geen aanleiding tot het aanpassen van de Visie.

Indiener 35

Samenvatting en beantwoording zienswijze

Zienswijze	Beantwoording gemeente
<p>Het dorp Lonneker heeft een specifieke positie, ligging, functie en omstandigheden die in de Visie landelijk gebied en de visie op wonen niet voldoende doorklinkt. Dorpen worden geheel niet genoemd in de Visie. Wel gaat het over een duidelijke grens tussen stad en land, maar niet over eigenheid van de dorpen. Een dorp is geen stad, kent een andere samenhang met verenigingsleven en noaberkracht.</p> <p>De kracht van Lonneker is dat het een dorp is, al ligt het onder de rook van de stad Enschede. De Visie staat niet stil bij de specifieke kracht van een dorp in het buitengebied. In welk opzicht versterken dorp en buitengebied elkaar? Wat moet behouden blijven in de dorpen om die kracht te behouden? I</p>	<p>De gemeente is het met indiener eens dat de dorpen hun eigen karakter hebben als dorp en geen stad zijn of buitenwijk daarvan. Toch hebben we er ook niet voor gekozen om de dorpen onderdeel van de Visie landelijk gebied te maken omdat in dorpen vaak andere uitdagingen spelen dan in het landelijk gebied. Tegelijk zijn sommige onderdelen van stedelijk ruimtelijk beleid niet volledig toepasbaar op de dorpen. Daarmee kan de situatie ontstaan dat de dorpen in de gemeente Enschede tussen wal en schip raken.</p> <p>Samen met de dorpsraden wil de gemeente deze leemte aanpakken. Diverse dorpen zijn bezig met Dorpsplannen. Boekelo heeft recent haar Dorpsplan gepresenteerd in de Stadsdeelcommissie West. Ook Lonneker is met haar Dorpsplan bezig. Dorpsplannen vormen een goed aanknopingspunt om met de Dorpsraden en de inwoners van de dorpen het gesprek te voeren over onderwerpen die voor de dorpen belangrijk zijn. Dat zijn thema's op het gebied van wonen (bijvoorbeeld vasthouden van jongeren en zorgen voor passende huisvesting van ouderen), economie en voorzieningen in het dorp. Hierbij komt ook de</p>

Zienswijze	Beantwoording gemeente
<p>Indiener adviseert om in afstemming met de dorpen een apart hoofdstuk in de Visie te wijden aan de rol en functie van de dorpen in het buitengebied.</p>	<p>relatie met het omliggende landelijk gebied aan de orde. Wil het dorp uitbreiden en zo ja waar is de ruimte. Met de dorpsraad Boekelo beginnen nu de gesprekken aan de hand van hun Dorpsplan. Samen willen we de behoeftevraag naar wonen in beeld brengen, hoe zich dat vertaalt naar aantallen en type woningen en waar die dan het best kunnen komen in het dorp. Met Lonneker en de andere dorpen wil de gemeente graag het zelfde doen.</p>
<p>Lonneker heeft geen scherpe scheiding tussen bebouwing en buitengebied. Het dorp heeft kleine rafelranden. Indiener vraagt om zeker te stellen dat het dorp niet vastgroeit aan de stad. Schrijf expliciet op dat een groene long tussen dorp en stad in stand moet blijven.</p>	<p>De gemeente wil de groene kwaliteit behouden en versterken en om die reden de versterking van het landelijk gebied tegengaan. Dat is al jaren het beleid en die lijn zet deze Visie voort. Het landelijk gebied wordt echter niet op slot gezet.</p> <p>De Visie doet geen uitspraken over de stedelijke groei van de stad Enschede. Wel worden de kwaliteiten van het landelijk gebied benoemd en gewaardeerd.</p> <p>De gemeente ziet de groene ruimte tussen Lonneker en de stad Enschede als een belangrijke kwaliteit. Er zijn geen plannen om dat te wijzigen. Lonneker wordt omringd door landelijk gebied dat als zeer hoog of hoog wordt gewaardeerd. Hier ligt verstedelijking niet voor de hand gelet op de aanwezige waarden.</p>
<p>Het dorp Lonneker ligt straks geheel binnen de nieuwe grenzen van de stadsrandzone. Die zone is er vooral voor de recreatie en de stedeling. Bij goed beleid is daar niks mis mee en kunnen dorp en stad elkaar op dit punt versterken.</p>	<p>Eens met deze constatering. In de uitwerking van de Visie in de nieuwe Gids Buitenkans zal het beleid worden aangegeven wat er onder welke voorwaarden mogelijk is. Uiteraard vraagt de gemeente daarbij ook de mening van de Dorpsraad. Ook bij het gesprek naar aanleiding van de Dorpsvisie kunnen we het hebben over de mogelijkheden in de stadsrandzone bij Lonneker.</p>
<p>De Visie zegt dat bij nieuwe realisatie van woningen de voorkeur bestaat voor clustering in één volume, liefst nabij de dorpen of bij bestaande woningen. Waar gaat nabij Lonneker gebouwd worden en wat betekent dit voor Lonneker? De Visie spreekt over een verdubbeling van het aantal overnachtingen in het buitengebied.</p>	<p>De Visie wil met name tot uitdrukking brengen dat bij het terughoudende beleid voor het toevoegen van woningen in het landelijk gebied de voorkeur is om dit te doen in de nabijheid van al bestaande bebouwing. Uiteraard is het landschap bepalend, inclusief de ligging van de dorpen in dat landschap. Het biedt geen mogelijkheid om een groot aantal woningen toe te voegen nabij Lonneker. Er zijn nabij Lonneker geen plannen voor het toevoegen van meerdere woningen. Met de Dorpsraad en de inwoners van Lonneker praat de gemeente graag, als op basis van het Dorpsplan behoefte bestaat aan woningen in en om Lonneker, waar dat zou kunnen. Onze eerste voorkeur is de ruimte te zoeken binnen de bebouwde kom en pas daarna te kijken naar het landelijk gebied dat het dorp omzoomt.</p>
<p>Indiener stelt dat deze punten niet zozeer kritiek zijn op wat er staat in de Visie, maar stelt wel vast dat een kans is gemist en er iets duidelijk ontbreekt. De dorpen ontbreken als gesprekspartner, dit in tegenstelling tot Stawel, buurtkringen en andere partijen.</p>	<p>De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp A.</p>

Conclusie:

De reactie op de gebundelde zienswijzen en de daaraan te verbinden conclusies staan in hoofdstuk 2.

Naar aanleiding van de zienswijze is in hoofdstuk 2 van de Visie toegelicht dat de dorpen buiten de begrenzing van het landelijk gebied valt en dat Dorpsplannen een goed aanknopingspunt vormen om de karakteristiek van elk dorp te belichten.

Indiener 36

Samenvatting en beantwoording zienswijze

Zienswijze	Beantwoording gemeente
Indiener vindt zichzelf ook een relevante gebiedspartij, die bij een gebiedsproces een rol wil spelen.	De gemeente heeft in hoofdstuk 7 van de Visie de gebiedsaanpak beschreven. Het is goed om te lezen dat indiener daar een rol in wil spelen.
Indiener verzoekt met klem om de verkenning bij een gebiedsaanpak niet "het liefst" maar altijd uit te laten voeren door een ongebonden persoon en verwacht van de gemeente dat zij alles op alles zal zetten om volledige neutraliteit te waarborgen. De verkenner moet zonder binding, zonder belangen en zonder historie in Enschede en haar buitengebied aan het werk kunnen. Dat geldt ook voor eventuele ondersteuning.	<p>De gemeente hecht veel waarde aan de neutraliteit en onafhankelijkheid van de verkenning. Dat staat ook in hoofdstuk 7 van de Visie. Zo is voor de onlangs gestarte gebiedsaanpak Enschede-Zuid / Broekheurne e.o. veel nadruk gelegd op de neutraliteit en onafhankelijkheid van de verkenning. De gemeente heeft zich heel terughoudend opgesteld bij de keuze van de persoon van de verkenner.</p> <p>Het gaat echter te ver om voor te schrijven dat de verkenner nooit binding, belangen of een historie in Enschede mag hebben. De gemeente wil niet uitsluiten dat bijvoorbeeld de buurtkring bij een volgend gebied een persoon voorstelt, waarin veel vertrouwen bestaat, maar die ook een bepaalde binding heeft met het gebied of die in zijn of haar loopbaan een belang heeft gediend dat ook in het gebied speelt. Dat maakt deze persoon niet bij voorbaat ongeschikt. Voorwaarde is wel dat de verkenner alle partijen open en onafhankelijk tegemoet treedt.</p> <p>Voor de ondersteuning geldt dat deze ten dienste staat van de neutrale verkenner. Bekendheid in het gebied kan daarbij heel praktisch zijn, zonder dat dit afbreuk doet aan de onafhankelijkheid van de verkenning.</p>
Indiener verzet zich bij de inpassing van zonnevelden tegen het oppervlakcriterium van 2 ha dat is genoemd voor een gebiedsaanpak. De praktijk laat zien dat commotie rondom een zonneveld niet evenredig hoeft te zijn met de geplande oppervlakte. Indiener pleit vurig om voor elk formaat zonneveld een gebiedsgerichte aanpak te volgen.	Voor de inpassing van een klein zonneveld is het niet efficiënt en logisch om altijd uit te gaan van een brede gebiedsaanpak waarin een breed scala aan opgaven wordt betrokken, zoals de aanpak die hoofdstuk 7 van de Visie beschrijft. Dat neemt niet weg dat ook bij een klein initiatief omwonenden en andere belanghebbenden goed moeten worden betrokken. Als een relatief klein plan toch heel complex blijkt te zijn en veel verschillende opgaven, belangen en partijen in het geding zijn, dan kan alsnog worden besloten om met een neutrale verkenning te starten. De Visie zegt immers alleen dat een plan groter dan 2 ha een gebiedsaanpak moet volgen, niet dan een kleiner plan dat niet mag toepassen.
Indiener heeft grote zorg over de financiering van de ambities uit de Visie. Die loopt niet in de pas en dat vraagt om herijking.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp B.
Indiener omarmt het idee om meer houtwallen structureel te beheren en vindt het billijk dat daar een financiële compensatie tegenover staat. Indiener merkt echter op dat houtwallen en	De gemeente is inderdaad van plan om in het op te stellen Natuur- & Landschapsplan in te gaan op de organisatie en invulling van het beheer en onderhoud van houtwallen, de rol van de gemeente en van de eigenaren daarbij. Betrokkenheid van indiener daarbij is zeer gewenst.

Zienswijze	Beantwoording gemeente
<p>landschapselementen niet louter correct beheerd worden als daar een contract aan vastzit. Grondeigenaren zullen altijd hun houtopstanden moeten beheren. Correct beheer is het doel, niet dat daar een contract onder ligt. Wat correct beheer is zou moeten worden beschreven. Dat kan in het genoemde Landschapsplan, inclusief met welke partners de opgaven invulling krijgen. Indiener ziet hierbij een adviserende rol voor zichzelf.</p>	<p>Verder is het juist dat beheer niet afhankelijk moet zijn van een financiële compensatie en een contract. Het doel staat voorop en goed moet worden gezien wat de meest werkbaar aanpak is om de landschapselementen goed te onderhouden en beheren.</p>
<p>Indiener pleit ervoor om de gelden van het Fonds landelijk gebied te bundelen met het Landschapsfonds.</p>	<p>De gemeente staat open om te zijner tijd het gesprek aan te gaan over krachtenbundeling tussen het in te stellen Fonds landelijk gebied en het Landschapsfonds.</p>
<p>Indiener adviseert de 170.000 bomen te laten bestaan uit solitaire bomen, laanbomen, houtwallen, bosjes en bossen. Vanuit de CO₂-problematiek is aanplant van bos welkom. Bomen krijgen kanttekeningen bij de landbouw, vanwege het ruimtebeslag, watergebruik en schaduwwerking. Bij grote hitte is de schaduw weer positief. De voor- en nadelen vragen om zorgvuldig met aanplant om te gaan en hierover goed met de eigenaren in gesprek te gaan.</p>	<p>De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp D.</p>
<p>Indiener stelt dat Overijssels Particulier Grondbezit (OPG) niet gezien moet worden als de vertegenwoordiger van alle landgoederen en dat de kaarten van de landgoederen derhalve niet geheel compleet zijn.</p>	<p>De gemeente heeft aan het OPG gevraagd om een inventarisatie uit te voeren naar alle landgoederen in Enschede. Het opgestelde rapport, dat als bijlage bij de Visie is gevoegd, beperkt zich dan ook niet tot de landgoederen die aangesloten zijn bij het OPG. Als indiener lacunes in het rapport aantreft, dan neemt de gemeente daar graag kennis van.</p> <p>Niet duidelijk is wat de verdere achtergrond is van deze zienswijze. De gemeente ziet het OPG als een deskundige en gewaardeerde gesprekspartner als het gaat over landgoederen. Dat sluit echter op geen enkele wijze uit dat landgoederen in ander verband in contact zijn met de gemeente.</p>
<p>Indiener becijfert dat slechts 14% van de inwoners van het buitengebied een agrarische binding met het landelijk gebied hebben en dat de niet-agrarische bewoners maar acht keer in het Visiedocument worden genoemd. Dit is in tegenspraak met de doelstelling dat de boer-burger-binding moet worden versterkt. Laten we daar vooral in het buitengebied zelf mee beginnen.</p> <p>De 14% agrariërs hebben iets minder dan de helft van het buitengebied in gebruik. Veel grond is dan ook in gebruik bij de niet-</p>	<p>De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp A.</p> <p>De gekozen invalshoek, om ook naar niet agrarische bewoners van het buitengebied te kijken bij de realisatie van beleid, neemt de gemeente graag ter harte. De opgaven zoals voor de aanplant van</p>

Zienswijze	Beantwoording gemeente
<p>agrarische bewoner. Bij hen zijn veel mogelijkheden voor het versterken van de biodiversiteit. Zij hebben niet zelden enorme tuinen. Zet daar meer op in en ga bijvoorbeeld hierover met de hoveniers in gesprek, die vrij eenvoudig een gedragsverandering bij hun klanten teweeg kunnen brengen.</p>	<p>170.000 bomen, Twentse erven, educatie, de toekomst van landgoederen, de aanwijzing van gemeentelijke monumenten, de Rood voor Rood regeling staan voor alle inwoners open. Een initiatief om via hoveniers meer natuurlijke erven en tuinen te krijgen kan worden betrokken bij de uitwerking van het op te stellen Natuur- & Landschapsplan.</p>
<p>De visie noemt het ongelofelijke aantal van 164 agrarische bedrijven buiten Enschede, die gebruik maken van onze Enschedese landbouwgronden. Evenzoveel agrarische bedrijven gevestigd in Enschede zouden gebruik maken van grond buiten de gemeente. Indiener roept op om te kijken naar een herverdeling, dat verkort het transport, verbetert de verkeersveiligheid en is duurzamer. Een regionale of provinciale groundbank zou hier een mooie oplossing kunnen zijn. Enschede zal voor de eigen grond als voorwaarde moeten stellen dat de huurder in de eigen gemeente of op de gemeentegrens gevestigd is. De groundbank kan ook particulieren met kleinere agrarische percelen in beeld brengen en helpen die grond in te zetten voor agrarische productie.</p>	<p>De Landbouwanalyse die voorafgaand aan deze Visie is uitgevoerd laat zien dat inderdaad een flink aantal bedrijven van buiten de gemeente gebruik maakt van landbouwgrond binnen de gemeente Enschede. De grondmarkt is geen lokaal afgeschermd markt. Bij deze cijfers past een nuancering. Het kan gaan om bedrijven net buiten Enschede die eigendom hebben binnen de gemeente (grensgevallen). En daarnaast worden flink wat hectares door Enschedese eigenaren verhuurd aan agrariërs buiten Enschede. Ook dat is het gevolg van een open markt. Inmiddels is een gesprek op gang gekomen over de manier waarop de gemeentelijke grond ingezet kan worden voor Enschedese doelen. Dit sluit aan bij deze oproep om gronden onder voorwaarden in gebruik te geven. Een voorstel voor een groundbank zou onderwerp van onderzoek kunnen zijn.</p>

Conclusie:

De reactie op de gebundelde zienswijzen en de daaraan te verbinden conclusies staan in hoofdstuk 2. De overige delen van deze zienswijze geven geen aanleiding tot het aanpassen van de Visie.

Indiener 37

Samenvatting en beantwoording zienswijze

Zienswijze	Beantwoording gemeente
<p>Indiener maakt bezwaar tegen de beleidsregels zonne-energie. Een goede wetenschappelijke basis mist. Onduidelijk is of de effecten van de voorgestelde maatregelen op natuur, milieu, biodiversiteit en leefgebied van diersoorten is onderzocht. Zonnevelden direct naast natuurgebieden zijn absoluut onacceptabel.</p>	<p>De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp E.</p>

Conclusie:

De reactie op de gebundelde zienswijzen en de daaraan te verbinden conclusies staan in hoofdstuk 2.

Indiener 38

Samenvatting en beantwoording zienswijze

Zienswijze	Beantwoording gemeente
De zienswijze is identiek aan zienswijze 23	De gemeente verwijst voor de reactie naar zienswijze 23

Conclusie:

Voor de conclusies naar aanleiding van deze zienswijze wordt verwezen naar zienswijze 23.

Indiener 39

Samenvatting en beantwoording zienswijze

Zienswijze	Beantwoording gemeente
Indiener stuurt de zienswijze namens een agrarische ondernemer die midden in een van de aangewezen voorkeurslocaties ligt en daarmee belanghebbende is.	De zienswijzeprocedure staat voor 'een ieder' open en de gemeente voorziet alle zienswijzen van een reactie.
Indiener kan zich niet vinden in het feit dat percelen met een landbouwkundige bestemming mogelijk ingezet gaan worden voor de duurzame opwek van elektriciteit. Landbouwgrond is schaars en is nodig om te extensiveren. Door zonnevelden stijgt de prijs van landbouwgrond, waardoor bedrijfsopvolging moeilijk wordt. Het gebruik van agrarische grond voor het realiseren van een zonnepark is verder in strijd met de goede ruimtelijke ordening en de eventuele aanwijzing van een zonnepark is in strijd met het evenredigheidsbeginsel omdat in deze specifieke situatie een zonnepark niet in verhouding staat tot de met dat besluit te dienen doelen. Een zonnepark op de specifieke locatie van indiener past niet binnen het huidige agrarische landschap en daarmee wordt niet voldaan aan de voorwaarde dat een zonnepark geen blijvende onevenredige afbreuk veroorzaakt aan het landschap.	De reactie op het beleid voor de energietransitie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp E. Ook wordt hier verwezen naar de uitleg over de landschapswaardering onder onderwerp C. Hoofdstuk 7 van de Visie geeft aan dat voor de Esmarke een gebiedsaanpak mogelijk is waarbij als opgaven zijn aangegeven: Groene Pijler, Relatie Stad-Land, Landbouw en Energie. Een gebiedsaanpak start met een neutrale verkenning, waarbij naast deze opgaven ook andere belangen van de inwoners en bedrijven worden betrokken. Bij het maken van nieuwe plannen wordt een goede ruimtelijke ordening (onder de nieuwe Omgevingswet wordt dit verbreed tot 'fysieke leefomgeving') nagestreefd. De gemeente staat niet achter de stelling in de zienswijze dat de realisatie van een zonnepark bij voorbaat in strijd is met die goede ruimtelijke ordening en niet voldoet aan een evenredigheidsbeginsel.
De visie stelt dat na het verdwijnen van het zonneveld, de groenstructuur op 20% van de grond gehandhaafd moet blijven. Indiener is het daar niet mee eens en wil dat deze gronden dan weer terugkomen bij de landbouw.	De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp F.
De zienswijze citeert de concept-RES Achterhoek, waarin de zonneladder een belangrijk afwegingskader vormt met	Hoewel de door indiener genoemde RES voor de Achterhoek in de provincie Gelderland geen doorwerking heeft in het Overijsselse Twente, zijn ook in de RES Twente en in de gemeente Enschede de provinciale zonneladder in het beleid opgenomen. De voorkeur

Zienswijze	Beantwoording gemeente
voorkeur voor zon op dak. Dit standpunt moet ook hier gelden.	voor zon op dak geldt ook hier. De beschikbare en geschikte daken bieden echter onvoldoende ruimte om aan de energiedoelstelling te voldoen. Derhalve zijn ook zonnevelden nodig. Die afweging is nader te vinden in de Energievisie Enschede die parallel aan de Visie landelijk gebied wordt opgesteld.

Conclusie:

De reactie op de gebundelde zienswijzen en de daaraan te verbinden conclusies staan in hoofdstuk 2.

De overige delen van deze zienswijze geven geen aanleiding tot het aanpassen van de Visie.

Indiener 40

Samenvatting en beantwoording zienswijze

Zienswijze	Beantwoording gemeente
<p>Indiener verwijst naar een recent artikel https://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2369275-stop-met-zonneparken-en-leg-zonnepanelen-op-daken.html</p> <p>En kan zich niet voorstellen dat de daken van het Stadhuis, Gemeentehuis, MST, Saxion, Universiteit, Centraal Station volledig voorzien zijn van zonnecellen. Wetgeving komt er met een jaar aan om dit te regelen. Zon op dak voorkomt dat het buitengebied minimaal 25 jaar opgescheept zit met de problemen van de stad. Als buitengebiedbewoner wil indiener kunnen blijven genieten van het buitengebied.</p>	<p>De reactie staat in het hoofdstuk met de gebundelde reacties onder onderwerp E.</p> <p>Het is de gemeente bekend dat regelgeving in voorbereiding is, die de gemeente de bevoegdheid geeft om bouwers van bedrijfsopstallen te verplichten tot het leggen van zonnepanelen. De gemeenteraad heeft het college in haar vergadering van 7 september jl. via een motie opgeroepen daarvan gebruik te maken.</p>

Conclusie:

De reactie op de gebundelde zienswijzen en de daaraan te verbinden conclusies staan in hoofdstuk 2.

De overige delen van deze zienswijze geven geen aanleiding tot het aanpassen van de Visie.

Indiener 41

Samenvatting en beantwoording zienswijze

Zienswijze	Beantwoording gemeente
Indiener dient op nader separaat mondeling en schriftelijk in te dienen gronden een zienswijze in.	De zienswijze bevat (nog) geen inhoudelijke argumenten, waarop de gemeente kan ingaan.

Conclusie:

De zienswijze geeft geen aanleiding tot aanpassing van de Visie.

Indiener 42

Samenvatting en beantwoording zienswijze

Zienswijze	Beantwoording gemeente
Indiener is het niet eens met de waardering van het gebied, aangemerkt met een '2' in het gebied Broekheure. Indiener stelt voor om de waardering van 'basis' naar 'hoog'	De toelichting over de methodiek van de landschapswaardering staat in het hoofdstuk met gebundelde reacties onder onderwerp C.

Zienswijze	Beantwoording gemeente
<p>aan te passen omdat het gebied onderdeel is van de verbinding Groot Brunink / Smalenbroek en het Witteveen; delen van het gebied onderdeel zijn van het NatuurNetwerk Nederland; het geen leeg gebied is, maar vooral in het zuidelijk deel veel kleine natuur- en landschapselementen aanwezig zijn en het gebied ingeklemd ligt tussen oude hoeven landschappen.</p> <p>Indiener ziet ook dat de strategie van transformeren zich niet verenigt met de kwaliteiten van het aangeduide gebied en met de aangrenzende gebieden. Indiener vraagt dan ook de strategie te wijzigen in 'aanpassen'</p>	<p>Een jonge veldontginning krijgt veelal de waardering basiskwaliteit, tenzij dit gebied een bijzonder meerwaarde heeft door reliëf, beleving of natuur. Kijkend naar het veldontginningsgebied in de Broekheurne is de indeling in type en de waardering voor het gehele blok met de kwalificatie 'basis' juist en is geen bijzondere meerwaarde aanwezig. Dat neemt niet weg dat binnen een gebied met basiskwaliteit waardevolle elementen kunnen voorkomen. Ook kunnen gebieden in de omgeving een hogere kwaliteit hebben. Beide punten (inliggende waardevolle elementen en nabijgelegen gebied met een hogere kwaliteit) maken niet dat het landschap van het genoemde gebied in een hogere waarderingsklasse moet vallen.</p> <p>De strategie transformeren die hoort bij de landschappelijke waarde 'basis' past dan ook op het grote geheel. Dit betekent natuurlijk niet transformatie geldt voor elk element daarbinnen.</p> <p>Gebaseerd op de door het deskundige bureau uitgevoerde landschapswaardering van het gebied in de Broekheurne is de gemeente van oordeel dat de bijbehorende strategie van transformatie vanuit het landschap gezien het juiste vertrekpunt vormt voor mogelijke ontwikkelingen in dit deelgebied.</p>

Conclusie:

De reactie op de gebundelde zienswijzen en de daaraan te verbinden conclusies staan in hoofdstuk 2.

De zienswijze geeft verder geen aanleiding tot het aanpassen van de Visie.

4. Ambtshalve wijzigingen

Naast de reactie op de binnengekomen zienswijzen zijn ook ambtshalve wijzigingen aangebracht. Het gaat om de correctie van type, stelfouten en andere (kleine) onjuistheden. Deze zijn verder niet toegelicht. Wel toegelicht zijn de aanpassingen die voortkomen uit actuele of nieuwe inzichten bij de gemeente. De verwijzing naar paragraaf en bladzijde betreft de indeling van de Ontwerp-Visie.

§	Blz	Onderbouwing ambtshalve wijziging	Aanpassing (<i>cursieve tekst</i>)
H1 H3 H5	12 19 33	De Visie is voorbarig met het aanduiden van de 'weegschaal' als gewenst toekomstige werkwijze in de Gids buitenkans. Voorop staat de integrale afweging van belangen. Bij de uitwerking van de Gids zal worden gezien of het weegschaalmodel daar de beste aanpak voor is. Daarom wordt in de Visie de expliciete verwijzing geschrapt.	Blz 12: De vernieuwde Gids buitenkans werkt de <i>wijze van integrale belangenafweging</i> verder uit. Blz 19: Die evenwichtige ontwikkeling sluit aan bij de <i>werkwijze in de Gids buitenkans met een integrale afweging van belangen</i> . Blz 33: De herziene Gids buitenkans geeft ~~met het beginsel van de weegschaal~~ aan welke bijdrage aan de Groene Pijler tegenwicht vormt voor initiatieven die gebruik maken van de natuurlijke omgeving.
H5 Land- bouw H6 Opgave en H8 Instru- ment	Blz 35 Blz 50 Blz 65	De stimulering van voedselbos staat wel vernoemd bij de opgaven, maar vindt geen basis in de tekst bij de thema's en geen uitwerking bij de instrumenten. Dat wordt hier aangevuld.	Blz 35 – als extra punt toevoegen bij landbouw: <i>Het tot stand komen van een of meer voedselbossen past zowel in het beleid voor vernieuwing van de voedselproductie, de verbreding van de landbouw als in een meer op de stad betrokken agrarische bedrijfsvoering. De Gids buitenkans en het Natuur- & Landschapsplan gaan nader in op de realisatie en inpassing.</i> Blz 50 laatste kolom <i>Natuur- & Landschapsplan / Fonds landelijk gebied / Gids buitenkans</i> Blz 65: Toevoegen aan de tekst van Gids - <i>Initiatieven voor voedselbossen</i> Blz 65 toevoegen aan de tekst Natuur- & Landschapsplan: Het gaat onder meer om de aanplant van bomen, bermbeheer, bloemrijke akkers, <i>voedselbos</i> , water vasthouden, ...
H5 Land- bouw	Blz 35	In de Visie ontbrak een uitspraak over de bouw van een tweede agrarische bedrijfswoning	<i>De gemeente is terughoudend bij de bouw van een tweede bedrijfswoning bij agrarische bedrijven. In de Gids buitenkans worden hiervoor nadere regels uitgewerkt.</i> <i>Dit wordt ook vermeld in H8 bij de Gids buitenkans</i>
H5 Land- goed	37 1 ^e kolom	De Gids buitenkans 2014 biedt voor vijf buitenplaatsen de mogelijkheid voor nieuwe bebouwing voor wonen, werken, geven van zorg en recreatie & toerisme. Om deze uitzondering niet onbeperkt in stand te houden zal bij de herziening van de	<i>De regeling uit de Gids buitenkans 2014 voor nieuwe bebouwing op vijf buitenplaatsen wordt bij de herziening van de Gids buitenkans op een redelijke termijn beëindigd.</i>

§	Blz	Onderbouwing ambtshalve wijziging	Aanpassing (<i>cursieve tekst</i>)
		Gids buitenkans een redelijke termijn worden bepaald waarop deze uitzonderingspositie wordt beëindigd.	
H5 Wonen	38 1 ^e kolom	Het is ongewenst dat bij de toepassing van de Rood voor Rood-regeling sloop in een andere gemeente leidt tot nieuwbouw in Enschede. Dan treedt toch verdere versterking van het buitengebied van Enschede op. Beperkte uitwisseling in de regio kan het proces wel bevorderen en onredelijke grensgevallen voorkomen. Tot welk aandeel sloop van buiten is toegestaan wordt vastgelegd in de Gids buitenkans.	...van een bestaande woning. <i>Daarbij geldt het uitgangspunt dat de sloopmeters uit de eigen gemeente komen. ...</i>
H5 Wonen	38 1 ^e kolom	Verzuimd is om te vermelden dat de Gids buitenkans ook regels zal bevatten over het volume van nieuwbouw en uitbreiding van woongebouwen.	"..., de Gids buitenkans op <i>de maximale hoeveelheid toegestane bebouwing</i> , de inrichting van het erf en de inpassing in het landschap.
H5 Wonen	38 2 ^e kolom	Per abuis is vermeld met een omvang van < 1.000 m ² , waar moet staan met een inhoud van < 1.000 m ³	...agrarische bedrijfswoningen en burgerwoningen met een <i>inhoud < 1.000 m³</i> in meerdere zelfstandige eenheden ....
H5 Wonen	38 3 ^e kolom	Hoewel het om een beperkte aantal woningen zal gaan is de opmerking dat omzetting van recreatiewoningen niet van invloed is op de programmering in strikte zin niet juist.	...woonbestemming. ~~<i>Deze omzetting heeft geen invloed op de woningbouwprogrammering.</i>~~ Het gaat alleen ....
H5 Wonen	38 3 ^e kolom	In de Visie ontbreekt nog een tekst over voormalige agrarische bedrijfswoningen. Met bijgaande passage wordt die lacune opgevuld. De tekst in een apart tekstblok wordt toegevoegd na de tekst over de omzetting van recreatiewoningen.	<i>Het omzetten van een (agrarische) bedrijfswoning in een woonfunctie kan alleen plaatsvinden als de bedrijfsvoering is gestaakt, aan eisen voor het woon- en leefklimaat wordt voldaan én de (agrarische) bedrijven in de omgeving niet worden belemmerd. De gemeente is terughoudend in het omzetten van een bedrijfswoning naar een plattelandswoning. De Gids buitenkans werkt dit nader uit in regels.</i> <i>Dit wordt ook vermeld in H8 bij de Gids buitenkans</i>
H5 Wonen	38 3 ^e kolom	Hier ontbreekt per abuis een uitspraak over het realiseren van paardenbakken, zwembaden en andere voorzieningen bij woningen in het buitengebied. Die wordt toegevoegd in een apart tekstblok.	<i>De Gids buitenkans geeft afwegingsregels voor hobbymatige voorzieningen en/of bouwwerken bij (bedrijfs)woningen in het buitengebied.</i>
H5 Wonen	39 1 ^e kolom	De toets aan de Ladder voor Duurzame Verstedelijking is geschrapt. Het spreekt vanzelf dat aan regels moet worden voldaan. Het heeft geen meerwaarde om alleen naar de Ladder te verwijzen en niet naar andere regels van Rijk en provincie.	Tekst over de ladder geheel schrappen
H5 Leefbaarheid	43 1 ^e kolom	De formulering is in het ontwerp beperkt tot 5G-zendmasten, terwijl alle soorten zendmasten een inbreuk kunnen betekenen op het kenmerkende groene karakter van het buitengebied.	..., bij plaatsing van 5G-zendmasten <i>en andere antenne-installaties</i> rekening houden met het landschap,....

§	Blz	Onderbouwing ambtshalve wijziging	Aanpassing (<i>cursieve tekst</i>)
H6 Op- gaven	48	Het woord 'groene wal' kan ten onrechte de indruk wekken dat het om een soort dijk om zonnevelden gaat.	<p>Titel: Groen bij zonnevelden (in plaats van rond zonnevelden).</p> <p>Toelichting: <i>De groenstructuur van een zonneveld draagt blijvend bij aan landschap en biodiversiteit.</i></p> <p>Prestatie: <i>Uitgaan van de beleidsregel voor zonnevelden, waarbij 20% van het zonneveld benut wordt voor groen en/of water.</i></p>
H8 Instru- men- ten	66	<p>De tekst over het Fonds landelijk gebied is formeel-juridisch juist verwoord met de vooruitblik naar de vastgestelde en per 1 januari 2022 in te voeren Omgevingswet.</p> <p>De bedoeling en inhoud van het instrument is niet gewijzigd.</p>	<p><i>Fonds landelijk gebied: middelen voor kwaliteit</i></p> <p>Het ontbreekt aan voldoende publieke middelen om de kwaliteit van het landelijk gebied structureel op het -in deze Visie beschreven- gewenste hoge niveau te brengen en te houden. Maatregelen in het landelijk gebied met een specifiek doel, zoals energiemaatregelen en gebouwen en infrastructuur, doen bovendien vaak afbreuk aan de kwaliteit van het landelijk gebied. Net als in het stedelijk gebied kan een vorm van verevening bijdragen aan een betere balans tussen beschermen (van de kwaliteiten) en benutten (het gebruik).</p> <p>Op basis van art 6.12, lid 1 Wro moet de gemeente kostenverhaal toepassen bij bouwplannen die ingepast moeten worden middels planologische besluiten [nieuwe voetnoot]. In aanvulling daarop heeft de gemeente de mogelijkheid gebruik te maken van de regeling voor "Publiekrechtelijke afdwingbare financiële bijdragen (afdeling 3.17 van de Omgevingswet)". Deze regeling is gericht op het leveren van een financiële bijdrage voor ontwikkelingen welke bijdragen aan de verbetering van de kwaliteit van de fysieke leefomgeving. In artikel 8.21 van de Omgevingswet zijn de categorieën aangewezen waarvoor de gemeente een financiële bijdrage kan verhalen.</p> <p>Door gebruik te maken van de regeling voor "publiekrechtelijke afdwingbare financiële bijdragen" komen middelen beschikbaar voor de versterking van de ruimtelijke kwaliteit in het landelijk gebied. De middelen zullen worden gestort in een Fonds landelijk gebied. De bijdrage aan het fonds ontslaat de initiatiefnemer niet van zijn plicht om de eigen maatregelen zorgvuldig in te passen in het landelijk gebied met oog voor de impact op de ruimtelijke kwaliteit.</p> <p>Het Fonds landelijk gebied zal worden gevuld met o.a. bijdragen die de gemeente ontvangt voor:</p>

§	Blz	Onderbouwing ambtshalve wijziging	Aanpassing (<i>cursieve tekst</i>)
			<ul style="list-style-type: none"> ▪ Maatregelen in het landelijk gebied voor bouwen (woningen, stadsuitbreiding, recreatie), ▪ Energievoorzieningen (windturbines, zonnevelden, biovergassing), ▪ Infrastructuur (wegen, elektriciteits- en gasnetwerk). <p>De aanwending van middelen uit het Fonds landelijk gebied zal betrekking hebben op de opgaven die in deze Visie zijn genoemd voor natuur en landschap en die in het Natuur- & Landschapsplan worden uitgewerkt. Het gaat daarbij in ieder geval om de aanplant van 170.000 bomen, de uitbreiding en herstel van houtwallen en bosjes, het structureel beheer en onderhoud van landschapselementen, bloemrijke akkerranden, voedselbos, inrichting van Twentse erven en de verbetering en aanvulling van het Rondje Enschede.</p> <p>De juridische uitwerking van het Fonds landelijk gebied is onderdeel van de Nota kostenverhaal van de gemeente Enschede.</p>
Voetnoot 35	78	De toevoeging, dat voor de tussencategorie geen regels gelden is feitelijk onjuist en overbodig. Daarom deze toevoeging schrappen.	...en de tussencategorie, die waardevol noch landschapsontsierend is (~~waar geen andere regeling voor geldt~~).
Voetnoot 36	79	De formulering aan het einde van de voetnoot is wat ongelukkig. De waardestelling wordt aan deskundigen overgelaten. Het is altijd aan de gemeenteraad of dit advies wordt gevolgd.	Het oordeel tot welke categorie een gebouw hoort wordt overgelaten aan deskundigen. <i>Of de cursieve zin schrappen</i>
Nieuwe voetnoot	81	Toelichting van de verplichting tot kostenverhaal	<p><i>Op basis van art 6.12, lid 1 Wro is de gemeente verplicht kostenverhaal toe te passen bij bouwplannen die ingepast moeten worden middels planologische besluiten. Het is een wettelijke plicht om bij een planologisch besluit een exploitatieplan te voegen, tenzij het kostenverhaal anderszins (via een overeenkomst) geregeld is. De kosten die worden verhaald op een exploitant bestaan uit:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> <i>1. Gebiedseigen kosten; kosten voor de realisatie en aanpassingen in het openbaar gebied (bouw- en woonrijp maken, bodemsanering, onderzoeken e.d.), ambtelijke begeleidingskosten (inclusief de kosten voor de ruimtelijke procedure) en planschade en andere schades</i> <i>2. De gebieds-overstijgende kosten: een bijdrage ruimtelijke ontwikkeling (RO-bijdrage)"</i>